J. van Dissel

De hervormde, thans vereenigde Protestantsche gemeente van Curaçao.

DE HERVORMDE, THANS VEREENIGDE PROTESTANTSCHE GEMEENTE VAN CURAÇAO.

DOOR

S. VAN DISSEL,
PREDIKANT ALDAAR.

234 = 774.1

990 = 774

Dissel

Meer dan ooit is men in de laatste jaren prijs beginnen te stellen op al wat de oudheid omtrent het kerkelijk bestaan en leven der protestantsche gemeenten in Nederland bevat. En zeker niet ten onregte; want zooals het aangenaam is voor het later levend geslacht, te weten, hoe het voorgeslacht leefde en handelde, zoo heeft ook de kennis der kerkelijke oudheid haar veelzijdig nut, zoowel ter waardering der hoofdleer ons van de vaderen overgeleverd en ter navolging van hun vroom gedrag, als ter vermijding van die menigvuldige gebreken, waaraan de oudheid mank ging en die menigmaal het schoone, dat de geschiedenis aanbiedt, grootelijks bezoedelen. Wie wil ook in het algemeen, zij het dan alleen uit nieuwsgierigheid, niet weten wat er voorviel in de jaren die zijn voorbijgegaan, en hoe later weder het een zich uit het ander ontwikkelde! Welk protestant, welk hervormde leest niet met graagte ook zelfs de geringste bijzonderheden, van eenig belang ten minste, die uit het stof der boeken wordt opgerakeld? En zeker, indien dat woord: *stof*, ergens in een' eigenlijken zin mag genomen worden, dan kan het in zijne ware beteekenis van de archieven, welke van de voormalige gereformeerde gemeente op Curaçao nog over zijn, worden gebruikt. Ik zeg *voormalige*, voor wie het niet weten mogt, dat door de vereeniging der hervormde en luthersche gemeenten in éène vereenigde protestantsche of evangelische in 1825, die twee bestanddeelen van de christelijke kerk hier zijn te zamen gevoegd. Maar dewijl de luthersche gemeente op dit eiland eene plant was, bijna eerst uit den grond opbloeijende, toen de hervormde al opgewassen was tot een' boom, die misschien door de jaren reeds kankerachtig begon te worden, zoo hebben de omstandigheden der tijden het niet toegelaten, dat die plant haren wasdom bereikte; maar, ingeënt in den anderen boom, gaf zij aan dezen nieuwe groeikracht, het ziekelijke deel scheen uit

te vallen, en thans wassen beiden, tot één vereenigd, op in de hoop, dat die boom de stormen der tijden en de nalatigheid der menschen zal kunnen weêrstaan, en hier niet zal worden geveld, dan om, door het menigvuldige zaad, dat zijne tot rijpheid gebragte bloesems afwierpen, eens heerlijker op te bloeijen in betere, mildere, volmaakte gewesten!

Wat de oude en ook de nieuwere jaarboeken der kerk, die thans grootendeels tot de geschiedenis behooren, mij wetenswaardigs schijnen aan te bieden, verzamelde ik en bied het nu aan de geleerde redactie van het *Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid voor Nederland,* aan, of misschien die redactie het mogt waardig keuren, om in haar Archief op te nemen en zóó meer algemeen bekend gemaakt te worden [1]. — En met welk eenen hartelust zou ik nu in de ledige oogenblikken, zoo vele die mij van mijne bediening hier overschieten, de oude documenten der hervormde kerk van haar bestaan af op dit eiland doorsnuffeld en geëxcerpeerd hebben, al waren de bladzijden ook bijna in stof vervallen en de letters ter naauwernood meer leesbaar dan door middel van een vergrootglas, indien die oude documenten er slechts nog bestonden. Maar helaas! met hen is de geheele geheugenis van de oudste tijden, die onze gemeente hier beleefde, ook verdwenen, en wat in de eerste eeuw om-

1) De Redactie heeft daarentegen alle reden, om den Hr. van Dissel dank te zeggen voor zijnen arbeid. Er is daarmede, op eene gelukkige wijze, aan een verlangen voldaan, dat, in het belang van de geschiedenis der afzonderlijke vaderlandsche gemeenten, zoowel als der Nederlandsche kerkgeschiedenis, zoo in dit Archief als mondeling, reeds dikwijls werd uitgesproken (men zie onder anderen *Kerkhistorisch Archief*, D. I., bl. 299). Wat over de Curaçaosche gemeente hier geleverd is, moge dan ook eene opwekking zijn voor velen, om toch den schat, die in menig kerk-archief nog verscholen ligt, aan het licht te brengen, en, al is het in kort bestek, de geschiedenis hunner gemeente te geven. Wat West-Indië betreft, ontbreekt, na hetgeen door Ds. van Schaick over *Paramaribo, Cottica* en *Commewyne* onlangs in het Tijdschrift *West-Indië* (Haarlem, Kruseman, St. I) is medegedeeld, nog iets over de voormalige gemeenten in *Demerary, Berbice* en *Essequebo*. Maar wat aangaat de vaderlandsche Hervormde gemeenten, zijn die, voor welke in dit opzigt iets verrigt is, helaas! eene uitzondering op den regel.

N. C. K.

trent de vestiging en bloei der hervormde kerk alhier geboekt werd, is geheel vervallen in stof. Alleen is nog als document over een kassaboek, doch slechts loopende van 1695 en eindigende met 1707; waarop een ander volgt, hetgeen tot 1722 moest doorloopen, doch door het verloren gaan der laatste bladzijden, slechts tot het einde van 1720 loopt. Die boeken zijn echter, met latere vergeleken, in vrij goeden staat. Ook een memorieboekje in klein 8o van 1728 —31 is vrij goed bewaard. — Allerwaarschijnlijkst zouden ook de oudste kerkelijke archieven, die nog voorhanden zijn, van 1727 namelijk tot 1729, en van 1740—1756, ten eenenmale onleesbaar of reeds vergaan zijn, indien eene zorgzame hand (wien zullen wij er dank voor weten?) van de eersten geen *extract*, hoe klein dan ook in bestek, en van de laatsten eene copie gemaakt had, en aldus eenige oudheid ten minste voor de nakomelingschap bewaard, ofschoon — hetzij dat de stof van het papier deugdzamer was, of het eene droogere en voor het ongedierte meer ontoegankelijke plaats bekomen had— het oogenschijnlijk, ook wat den vorm der letter aangaat, oudere *extract* het in duidelijkheid van de nieuwere *copie* verre afwint, daar dit laatste werkelijk reeds als droog zand begint zamen te hangen, en indien er geene voorziening in kwam, binnen korte jaren tot onleesbaar stof zou vergaan zijn. Het is daarom dat ik mij de moeite getroost, die folianten over te schrijven, en dat overschrijven ook hoop uit te strekken tot die latere archieven, die, omdat zij met zulken bleeken inkt in der tijd geschreven zijn, bijna schijnen uitgewischt. — 't Is waarlijk wel hoogelijk aan de kerkeraden in onze en dergelijke tropische gewesten, zoo als ook aan allen die belast zijn, om archieven te bewaren, aan te bevelen, om van tijd tot tijd door eene bekwame en duidelijke hand, op oud-hollandsch papier (*pro Patria*), die oude documenten te doen overschrijven, opdat de nakomeling er nog dat nut uit trekke, wat hij meent dat er uit te halen is, en opdat, wat het kerkelijk leven en de handelingen aangaat van hen, die twee of meer eeuwen te voren leefden, men

niet rondtaste in een treurig donker, waarin zelfs niet één voetpad te vinden is, en waarop niet één gids ten wegwijzer bestaat.

I.

HISTORISCHE BIJZONDERHEDEN AANGAANDE DE HERVORMDE, THANS VEREENIGDE PROTESTANTSCHE GEMEENTE VAN CURACAO, ENZ.

Met wien of waarmede zou ik, als ik uit de oude documenten van de hervormde gemeente op Curaçao *historische bijzonderheden* wil mededeelen, eerder moeten beginnen, dan met de predikanten? Niet, omdat ik stel, dat die aan het hoofd der gemeente zijn om er gezag over uit te oefenen, maar dewijl eene gemeente eigenlijk niet kan gezegd worden te bestaan, zonder een herder en leeraar te bezitten, al mogt het zijn, dat zij bij tusschenpoozen door bijkomende omstandigheden van een eigen leeraar verstoken was. Doch de naamlijst en eenige bijzonderheden van de predikanten alhier heb ik, zoover ik dat kon, bijeenverzameld, en zij zal in de tweede plaats volgen. Hier begin ik dus alleen met op te merken, dat de predikant in de Curaçaosche gemeente (ik zal, voortaan, wanneer het niet stellig noodig is voor de duidelijkheid, hervormde of gereformeerde weglaten) oudtijds met de armverzorging belast en dus armverzorger was. Dit blijkt mij reeds daaruit, dat het oudste kassaboek en een groot gedeelte van het tweede, met oud-hollandsche letter en verkortingen geschreven, door den predikant zelven gehouden is; want als in Januarij 1695 de gelden uit de derde armbus worden opgegeven, gebruikt de steller de uitdrukking: »de bus aan mijn huis," hetgeen afgewisseld wordt met: »»predikantsbus.""

In het laatst, van 1712—1715, is er eene andere hand en zijn er geene verkortingen; dat gedeelte schijnt door den toen uit Holland overgekomen tweeden predikant Beys, het eerste door Ds. van Cambron gehouden te zijn. De hand,

die met 1716 begint, duidt een' bekwaam schrijver, een boekhouder aan, of is overgeschreven [1]).

In de kerkeraadsvergadering van 7 November 1727 (de kerkelijke archieven loopen, zooals ik reeds te kennen gaf, niet hooger dan tot dit jaar; van de vroegere is geen schijn of schaduw meer) werd besloten, daar de heer Cornelis van der Burgh (die waarschijnlijk, bij de ontstentenis van een' predikant, met de armverzorging belast was; hij was ouderling) zijne groote geneigdheid betuigt, om van de kassa der armen ontslagen te worden, tot het bedienen derzelve te verzoeken Dom. Johannes Ferrarius, die dit verzoek heeft toegestaan." Toen genoemde predikant in 1728 was overleden en de ouderling Jan Ellis zich met de zorg der kassa belast had, doch ook deze was gestorven, kort na dien tijd, en de zorg tijdelijk was opgedragen aan den voorzanger Cornelis Scheltus, werd wederom die kas in 1729 overgenomen door den opvolgenden predikant Nathan Erickzon »om daarvan behoorlijk administratie te doen." — Men schijnt in de toenmaals zeker nog kleine gemeente daartoe genoodzaakt te zijn geweest, omdat er nog geen diakenen of eigenlijke armverzorgers waren; ten minste bij het opgeven van de presente leden in den kerkenraad van 1727—1729 komen alleen voor, behalve den directeur van het eiland en den predikant, twee ouderlingen, zonder dat er van absente leden wordt gewag gemaakt. — Later, toen bij de uitbreiding der gemeente, de meerdere leden tot den kerkenraad werden gekozen, schijnt die armverzorging te zijn toevertrouwd aan zulken, aan wie het behoorde, namelijk, den diakenen. Het kapitaal, dat in 1727 voor de armen moest geadministreerd worden, en aan hypotheken, obligatiën enz. was uitgezet, beliep reeds toen 25,520 pesos of zoogenaamde stukken van achten (een pesos had de waarde van *f* 1.33),

[1]) Misschien wel door Pieter de Mey Lz., die 5 Oct. 1740 tot boekhouder werd aangesteld, »met last om ook de kerkelijke papieren te copieren." De eerste kerkelijke notulen, die nog over zijn, zijn waarschijnlijk van zijne hand. Doch daar die en de volgende, door Ds. Rasvelt geschreven, zeer beginnen te vervallen, heb ik de moeite genomen, ze wêer over te schrijven.

zonder dat het mij ergens uit blijkt, hoe dat kapitaal in der tijd is bij elkâar gebragt, misschien wel door bijzondere giften, waarvan in de oudste kassaboeken blijken zijn, door legaten, of schenkingen van de gezaghebbers der W. I. Compagnie.

De predikant was gewoon, om telken reize vóór het houden van het Avondmaal met een' ouderling huisbezoek te doen, zoo als in 1727 en 1728 blijkt uit het verslag van den afloop daaromtrent gegeven: »de huisbezoeking is rustig afgeloopen." Of later die gewoonte, om met een' ouderling huisbezoek te doen, is in gebruik gebleven, blijkt mij niet; maar wel dat de predikant het deed, doch meermalen door te groote hitte verhinderd werd het te volbrengen, waarvan dan in de notulen melding wordt gemaakt. Later dan in 1745 vind ik van geen huisbezoek iets opgeteekend, doch toen had de predikant Rasvelt het gedaan met een' ouderling en een' diaken. Na dien tijd en door ontstentenis soms van een predikant is welligt dat huisbezoek in onbruik geraakt, ten minste het gezet huisbezoek. Bij mijne komst in de gemeente was het geen gewoonte meer; doch in het *nieuwe huishoudelijk reglement voor den kerkeraad*, dat dit jaar door de commissie voor de kerkelijke zaken in O. en W. I. is goedgekeurd en ingevoerd, wordt aan de beide predikanten van de vereenigde protestantsche gemeenten opgelegd, om de gemeente elk jaar te bezoeken, en zich, zoo zij het verlangen, door een' ouderling te doen vergezellen.

Het schijnt toen ter tijd, vooral toen Ds. Rasvelt hier predikant was, van belang geweest te zijn, dat leden van den kerkeraad bij het huisbezoek tegenwoordig waren, omdat genoemde van dezen en genen uit de gemeente nog al het een en ander te lijden had, die zijnen goeden naam bezwalkten of zich schandelijk over de godsdienst uitlieten; onder welke vooral moet uitgemunt hebben zekere Jan van Schagen, toen Fiscaal, die zich ook (zoo als later blijken zal) met kerkelijke zaken wilde bemoeijen. Velen in de gemeente ergerden zich aan zijn gedrag en woorden en leverden eene aanklagt tegen hem in bij den kerkeraad, waarin zij tevens

betuigden: »aan het avondmaal niet te zullen komen, voor en aleer Jan van Schagen zich zou gezuiverd hebben of gecensureerd zou zijn!" Door den kerkeraad is tegen den Fiskaal aanklagt ingeleverd bij de heeren bewindhebberen der W. I. Compagnie; doch het blijkt mij niet met welken uitslag. Jan van Schagen verdwijnt daarna van het tooneel, misschien wel, zoo als zoo velen hier, spoedig door den dood weggemaaid. Als een staaltje van de ongemanierdheid en ruwheid van dien mijnheer zij hier aangeteekend, dat hij bij een openbaar vendu zich dus heeft uitgelaten: »Ei, vrienden, komt hier koopen, want hier krijgt gij goede waar voor uw geld; maar in de kerk, als het avondmaal wordt uitgedeeld door D. Rasvelt, daar koopt je een stukje brood en dan vreet je, en dan krijgt je een weinig wijn toe te zuipen!" Allerschandelijkste en allervuilste taal wordt van hem in de notulen opgeteekend, door getuigen onder eede bij den kerkeraad verklaard, doch die het niet oorbaar is hier te herhalen; maar tot slot zij hier vermeld, dat hij tot een vrouwelijk lidmaat der gemeente, die de aanklagt tegen hem bij den kerkeraad geteekend had, had gezegd: »Gij hebt gedaan als eene oude zottin; en gij en al de d......, die voor den dominé geteekend hebben, die zullen hare handen aan de galg gespijkerd worden!"

De dienst van den predikant was hier in de 18de eeuw nog vrij druk. D. Rasvelt bijv. moest, bij gelegenheid dat er avondmaal gehouden werd, in drie dagen driemaal prediken, namelijk, des vrijdags voorbereiding, des zondags voormiddags avondmaal, en des namiddags nabetrachting. Anders werd des namiddags de heidelbergsche katechismus behandeld. Hiernaar doen dan ook de bewindhebbers der W. I. Comp. van tijd tot tijd onderzoek. Toen in 1741 de kersdag op maandag inviel, en des zondags tweemaal, desgelijks maandags tweemaal en dingsdags eenmaal moest gepredikt worden, dus vijfmaal in de drie dagen, maar dit door Ds. Rasvelt, hoe sterk misschien anders ook, niet uit te houden was, werd met toestemming van den gouverneur

en den kerkeraad bepaald, dat dien zondag- en maandag-namiddag alleen door den voorlezer zou voorgelezen worden, die dan ook al een' heelen post kon hebben, als er niet tusschen beide gezongen werd, waarvan geen gewag wordt gemaakt, maar hetgeen ik toch wel denk. Dat voorlezen in plaats van prediken, bij ontstentenis van een predikant bijv., zou heden ten dage hier eene onmogelijkheid zijn, dewijl, zuinigheidshalve, eenige jaren na de vereeniging der hervormde en luthersche gemeenten, de voorlezer, die natuurlijk tevens voorzanger was, werd afgeschaft. Wij hebben dus geen voorzanger, dikwijls tot groot ongerief; want daardoor wordt het ook ondoenlijk om de vrouwen alleen te laten zingen, daar vooral bij haar wel iemand wezen mag, die den toon aangeeft; de begeleiding van het orgel schijnt niet genoegzaam. Den post van voorlezer neem ik zelf waar. Voormaals was de voorzanger, die tevens koster was, zoo als ook ten platten lande in het moederland meestal, ook schoolmeester, ten minste van de diakonieschool. Zulk een diakonie- of armenschool bestond hier reeds in de 17de eeuw, want in de kassaboeken worden onderscheiden uitgaven voor schoolbehoeften opgegeven. Het tractement echter van den voorzanger enz. niet, want dat schijnt toen, zoo als ook vóór de vereeniging plaats had, door het gouvernement te zijn betaald. Daarna kwam het voor rekening van de kerk- en armenkas.

Of de namiddaggodsdienstoefeningen nog lang hier in zwang zijn gebleven, blijkt mij niet. In deze eeuw werden zij zeker niet meer gehouden, en geen geheugenis bestaat er meer van, dan bij een enkel zeer bejaard lidmaat, zoo min als van den heidelbergschen katechismus, welken dat enkel bejaard lid zich nog herinnert in de school te hebben opgezegd. Maar dat bij die drukke beurten voormaals, het verlangen naar een' tweeden predikant niet onbillijk was, zal ieder genoegzaam kunnen nagaan, wien het klimaat, dat hier heerscht, bekend is. Avondgodsdienstoefening te houden, wanneer men ook voorganger in de morgenbeurt is ge-

weest, gaat beter. Misschien zijn de namiddaggodsdienstoefeningen afgeschaft, toen hier na 1787 voortdurend slechts één predikant was. De Luthersche predikant Muller, die in 1797 werd aangesteld, was het eerst van die beurten vrij. Nu behoeven de beide predikanten bij de Vereenigde Protestantsche gemeente slechts eenmaal om de veertien dagen te prediken; waarlijk niet te druk!

Bij die dubbele beurten op zondag werden ook nog bijzondere dagen godsdienstig gevierd. Zoo vind ik in October 1741 melding gemaakt van een' gehouden »plegtigen dank-, vast- en bededag" door Ds. Rasvelt, bij welke gelegenheid hij tot tekst had gekozen: Luk XIX, 41—44: »En als hij nabij kwam en de stad zag, weende hij over haar — daarom dat gij den tijd uwer bezoeking niet bekend hebt." In 1770, toen Ds. Ellis hier predikant was, is door den kerkeraad besloten: »uit consideratie van den deerniswaardigen toestand, waarin ons eiland van tijd tot tijd gedompeld wordt, des woensdags namiddags ten 4 ure bedestonden te houden," welke, volgens kerkeraadsbesluit van 21 Mei 1771, toen er een tweede predikant was, Ds. Quast, in vaste godsdienstoefeningen des woensdagavonds veranderd zijn. Welke echter, die »deerniswaardige toestand," waarvan in het besluit van den kerkeraad gesproken wordt, geweest zij, is minder duidelijk, daar de geschiedenis ons zegt, dat in de laatste helft der voorgaande eeuw Curaçao zijn' grootsten bloei bereikte. Doch uit hetgeen daarbij gevoegd wordt, dat gedurende dat tijdvak van welvaart (meest te weeg gebragt door den smokkelhandel ten tijde van den Amerikaanschen oorlog) de weelde hoog steeg, zoo kan men wel gissen, dat de zedelijke en godsdienstige toestand der gemeente »deerniswaardig" zal geweest zijn, welken de predikanten wilden »veranderen" door godsdienstige oefeningen in de week!! waartoe zeker niet zij zullen opgekomen zijn, die er profijt van hadden kunnen trekken. De bloei was, voordat de vorige eeuw ten einde was, reeds geheel en al vernietigd.

In October 1807 stelt Ds. van Esch in den kerkeraad

voor: »wegens 's lands toestand, het hand over hand toenemende zedebederf en godsdienstige onverschilligheid (sic!) een' dank-, vast- en bededag te houden", doch of zijn voorstel is aangenomen en die dag gehouden, wordt niet medegedeeld. — Een dank- en bededag werd op dit eiland in October gehouden, na het eindigen van den dusgenoemden *orkaanstijd*, ofschoon Curaçao van de van Augustus tot October in de tropische gewesten soms wel heerschende orkanen volstrekt geen hinder heeft; schepen echter van de eilanders konden zich op de groote wateren bevinden, alhoewel de meeste, zoo als nu, ofschoon de vrees voor die orkanen wat schijnt geweken te zijn, zorgden dat zij veilig in de haven lagen. Doch toen men hier in 1848 (toch niet voor het eerst?) vernomen had, dat de dank- en bededagen in Nederland waren afgeschaft, is in dat jaar door den kerkenraad ook de dankdag na den orkaanstijd opgeheven. — Ook de gedenkdag van den 18n Junij wordt hier niet herdacht; of het immer gedaan zij, is mij onbekend. — Nog vind ik in de geschiedenis van het eiland melding gemaakt van een' dank- en bededag, die stand hield tot op het laatst van de voorgaande eeuw, en wel ter herinnering aan de afwending der ramp, welke het eiland boven het hoofd had gehangen in 1678, toen een sterke Fransche vloot op weg was om het te vernielen, doch welke vloot op de Aves-eilanden (niet ver oostwaarts van Curaçao gelegen) strandde en bijna zelve geheel vernield werd. — Zie mijn: *Curaçao. Schetsen en Herinneringen*, bladz. 51 verv.

Van andere dagen, die godsdienstig gevierd werden, vind ik geen melding gemaakt. Zoo als het nog niet gebruikelijk is, om op nieuwjaarsdag te prediken, zoo schijnt het ook oudtijds niet in gebruik geweest te zijn. Doch toen in 1741 de nieuwjaarsdag op een' zondag inviel, werd er aan de gemeente bekend gemaakt »dat, ofschoon er nooit op nieuwjaarsdag gepredikt werd wegens het geraas en krioel, nogtans, daar die dag thans inviel op zondag, alleen des voormiddags zou gepredikt worden; verwachtende Ds. Ras-

velt, dat de overheden en gemeenten hem met hunne tegenwoordigheid onder het gehoor van Gods woord in zijnen tempel zouden honoreren!" — Het prediken op oudejaarsavond is van late dagteekening. Eerst in 1846 geschiedde dit voor de eerste maal, en daar de gemeente op dien avond in groot getal was opgekomen, werd er besloten, voortaan altijd op dien avond godsdienstoefening te houden en het jaar godsdienstig te sluiten, zoo als dan ook thans nog geschiedt. Ook de goede vrijdag is sedert 1820 plegtig gevierd geworden, bij onderlinge overeenkomst tusschen den hervormden en lutherschen predikant, waarvan aan den gouverneur werd kennis gegeven; en wel zóó, dat des voormiddags het avondmaal wordt gehouden, en des avonds, wil men, nabetrachting, of liever, plegtige sluiting van de overdenking van 's Heeren lijden en sterven. Gelijk bij de meeste gemeenten in het moederland wordt het lijden van den Heer gedurende zeven weken vóór Paschen gepredikt.

Zooals gewoonlijk in het moederland geschiedt, namelijk, dat de kinderdoop plaats hebbe bij gelegenheid van de namiddag-godsdienstoefening, zoo is het eertijds ook hier geweest; want dat door den kerkeraad in 1738 een besluit werd genomen, dat »het doopen alleen des zondags namiddags zou geschieden," moet niet zoo zeer als iets nieuws worden beschouwd, als wèl, dat die zaak geregeld werd, welke, door de afwezigheid van Ds. Rasvelt, en omdat misschien toen kinderen door een R. C. pastoor gedoopt waren, gelijk later bij ontstentenis van een predikant meer geschiedde (maar hunne namen werden dan, als er weder een predikant was, in het doopboek der hervormden overgeboekt) — wat in de war was geloopen. De doop kon echter, volgens diezelfde bepaling, ook des dingsdags 's morgens te 7 ure geschieden voor hen die ver af woonden; zelfs werden er toen, tot aan het einde van het jaar, vier dagen in de week vastgesteld om kinderen te doopen, »omdat er zooveel kinderen te doopen waren." Doch in het besluit werd ook opgenomen, dat »de doop in de kerk moest geschieden."

Dit beginsel werd, zoo als in de hervormde kerk in het moederland, eerst streng vastgehouden; want ik vind in 1751 opgeteekend, dat aan eene bedeelde, die gevraagd had, dat haar kind te huis mogt gedoopt worden, doch aan wie dat geweigerd was, en die het toen door een pastoor had laten doopen, de bedeeling werd ontnomen. Na een dertigtal jaren is men echter van dat beginsel hier afgeweken, zeker door gedurige aanvraag voor den huisdoop en omdat dit toch bij de lutherschen plaats had, hetgeen men gemakkelijker vond; want in 1785 is door den kerkenraad aan de predikanten vergunning verleend, den huisdoop te bedienen, doch alleen nog maar in geval van ziekte van het kind, en dat werd dan nog aan de »discretie van den predikant" overgelaten, die het dan natuurlijk weigeren kon.

Wat het te beduiden had, dat in September 1787, toen Ds. Wildrik hier predikant was, door den kerkeraad besloten werd, »de doop-attestatiën der kinderen, die in de luthersche kerk gedoopt waren, terwijl hier geen predikant der gereformeerde kerk was, niet te protocolleren," moet ik bekennen, niet regt te begrijpen. Waarom toch zou men de namen dier kinderen niet in het doopregister opnemen? Hen te beschouwen als tot de luthersche gemeente te behooren, dat was er ver van af, vooral om de wrijving en naijver, die er eertijds, zoo in het moederland als hier, tusschen de gemeenten bestond. Men zal dus misschien die namen, als eenigzins besmet, in een afzonderlijk register hebben willen opteekenen. Hoe zeer die wrijving, die verwijdering, zou ik het wel mogen noemen, ook later nog heerschte, blijkt daaruit, dat de ouderling C. Ringeling in 1812 zijn ontslag kreeg, omdat hij zijn kind door den lutherschen predikant had laten doopen. Trouwens het was ook wel berispelijk in een ouderling bij de hervormde gemeente, dus te handelen. Doch hier was toen de uit Engeland overgekomen predikant Will, op wiens zedelijk gedrag nog wel het een en ander schijnt aan te merken geweest te zijn.

Het doopen schijnt tot het begin van de 19de eeuw ge-

heel vrij te zijn geweest, dat is, dat zij, die hunne kinderen ten doop bragten, aan geene geldelijke lasten onderworpen waren; doch voor die eeuw was het bewaard den doop te belasten en wel met één pesos. Deze belasting werd echter in het laatst van 1825 weder afgeschaft, zoowel als die voor het aannemen en het kerkelijk inzegenen van het huwelijk, bij welk besluit van den kerkeraad ook de huisdoop als regel werd afgeschaft, doch behouden »in bijzondere gevallen," maar dan tegen eene belasting van 12 pesos. Daar echter die belasting wat al te drukkend was, werd zij in 1830 van *f* 16 op *f* 8 verminderd, tot dat deze ook voor goed in 1842 werd afgeschaft en nog afgeschaft blijft, ofschoon bij zulk een huisdoop thans nog eene collecte wordt gehouden, die dikwijls wel wat meer dan *f* 8, meermalen ook minder opbrengt, naar gelang van het vermogen der ouders en getuigen en der bloedverwanten; doch zelfs de meest behoeftigen, die dan gewoonlijk tot getuigen vragen die wat meer zijn dan zij, geven hunne bijdragen, die aan de kas wèl te stade komen. Bij een kerkdoop ziet men zelden eene buitengewone gift, ofschoon er niets hoegenaamd behoeft bijgedragen te worden voor koster of kerkeknecht. Zooals dat in het moederland wel plaats heeft, om aan den predikant een bewijs van achting en herinnering te geven, is hier in het geheel niet in gebruik; presenten aan den predikant bij het aannemen en het inzegenen van een huwelijk behooren tot de uitzonderingen; 't is volstrekt geen regel, zoo als het dat bijna in het moederland is geworden, waar zelfs de geringsten onderling toch nog wat bij elkaâr brengen om den predikant, bij het aannemen, zulk een bewijs van aandenken te geven.

Zekerlijk ten gevolge van hetgeen in Nederland door de Synode, meen ik, als wenschelijk was aanbevolen, ten einde het plegtstatige van den doop, die dikwijls zoo bitter weinig plegtstatigs heeft, te verhoogen, werd er ook hier in 1820 bepaald, om den doop slechts op den eersten zondag van elke maand te bedienen. Of dit ook hier met even weinig goed

gevolg als in Nederland beproefd is, is mij onbekend, maar zou ik haast gelooven, omdat in het begin van 1830 bepaald werd, dat het in de kerk doopen ook des maandags en dingsdagsmorgens zou kunnen plaats hebben, en in September 1837, dat elken zondag de doop kan worden bediend. Maar geheel is men van dat aanbevolen beginsel van plegtigen kerkdoop afgeweken, toen in 1845 de huisdoop geoorloofd is verklaard en wèl bij de volgende motieven:

Overwegende

1°. dat de huisdoop in den eigenlijken zin niet in strijd is met eenige kerkelijke bepaling van Curaçao, daar in den zelfden oogenblik, waarin de kerkeraad denzelven scheen af te schaffen, deze denzelven ook in stand hield door eene geldsom te bepalen voor die gevallen, waarin de predikanten goedvonden den doop te huis te bedienen, en dat vele leden, in weerwil dier contributie, van denzelven hebben gebruik gemaakt en het nog wenschen, na het intrekken der geldelijke contributie;

Overwegende

2°. dat de gemeente van Curaçao onder de termen valt van die gemeenten, waar de huisdoop in gebruik is gebleven en daar niet wel kan geweerd worden, wegens eenmaal toegekende vrijheid;

Overwegende

3°. dat de artikelen van vereeniging niets gewagen van de afschaffing van den huisdoop;

Overwegende

4°. dat, wilde men op het woord *omstandigheden* (voorkomende in een vroeger besluit) [van 1825, zie boven] drukken en daarnaar te werk gaan in de beoordeeling van het al of niet wettige van den huisdoop, dezelve hoogst moeijelijk te bepalen zou zijn en men in den geest der Prot. kerk handelt door het principe van vrijheid te eerbiedigen;

Zoo komt de kerkeraad tot het besluit, dat de huisdoop geoorloofd is.

Als bijzonderheid en regt in den geest van onze Protes-

tantsche kerk vind ik in 1849 opgeteekend, dat het verzoek van een der manschappen bij het garnizoen, om zijn kind, dat buiten zijn weten en tegen zijn wil door een R. C. priester gedoopt was, nog eens te doopen; of ook het kind als gedoopt zijnde »in den doopbade op te schrijven," gewezen is van de hand, »omdat de man, als vader, had kunnen zorg dragen, dat de doop in onze gemeente had plaats gehad." — In 1850 boden een paar israëlitische houders van slaven aan, om de kinderen hunner slavinnen in de protestantsche kerk te laten doopen, » naardien zij als eigenaars van slaven reeds voor het tegenwoordige de onaangename gevolgen inzien, dat zoodanige kinderen door roomsch catholijke geestelijken worden gedoopt, en er bij hen vrees bestaat, dat de last, dien zij er nu reeds van ondervinden, voor het vervolg nog grooter worden zal." De kerkeraad heeft besloten van hun aanbod gebruik te maken, «indien de moeders der kinderen daartoe hare goedkeuring zullen betuigd hebben." Ik geloof echter niet, dat dit veelmaal is geschied; mij althans is het niet bewust, dat één slaaf van joden protestantsch is; slechts ééne slavin, die thans aan eene jodin behoort, doch op het eiland niet is geboren, is protestantsch en laat hare kinderen bij onze gemeente doopen. 't Zou echter kunnen zijn, dat er op eene of andere plantaadje protestantsch gedoopte slavenkinderen waren, doch deze zouden toch, daar zij geene protestantsche opleiding kunnen krijgen, en te midden van de roomsche slavenbevolking verkeeren, voor onze gemeente verloren gaan.

In 1857 werd de kerkdoop slechts bediend *tien*-, de huisdoop *vierendertig*-malen! Ofschoon bij de meeste gemeenten in het moederland getuigen bij den doop niet meer gevorderd worden, en de namen van *peter* en *meter* (in het papiementsch *padrena* en *madrena*) zoo goed als vergeten zijn, is hier het peter- en meterschap nog in vollen zwang en zou men daarvan niet ligt afstappen. Niet zoo zeer omdat men daaraan eene godsdienstige of kerkelijke waarde hecht, vooral niet bij den minderen stand, maar omdat bijzonder bij

dien stand, de peter en meter als verpligt zijn, het kind ten eerste bij den doop in de kleederen te steken of er wat ornament bij te voegen, en vervolgens bij de verjaardagen aan het kind eenig geschenk te geven. Gemeenlijk worden dan tot dat peter- en meterschap gevraagd of gekozen, die wat te geven hebben. — Over hen, die als getuigen bij den doop mogten staan, schijnt men het oudtijds niet eens te zijn geweest. In 1738 werd evenwel nog bepaald, dat de doopgetuigen moesten zijn lidmaten der gereformeerde kerk. In latere jaren, toen hier eene luthersche gemeente gevestigd was, ontstonden daarover oneenigheden, dewijl in 1769 de toenmalige luthersche predikant J. G. Muller zich beklaagde, dat de hervormde predikant Ellis zijn gevoelen had te kennen gegeven, »dat het beter was, dat bij den doop van kinderen van gereformeerde ouders, liever gereformeerde getuigen moesten staan!" Er was toen namelijk, zoo als het schijnt, door de meerderheid van den kerkeraad een besluit genomen, hetgeen echter aanleiding tot oneenigheid had gegeven, dat zoowel gereformeerde als luthersche doopgetuigen bij beide gezindheden wezen konden. Men zou daarover aan de classis van Amsterdam schrijven en vragen, hoe te handelen. Dat had de kerkeraad ook gedaan; doch in een antwoord van die classis, van 2 Junij 1770, ook over andere zaken loopende, had de kerkeraad te vergeefs gehoopt, de beslissing omtrent de doopgetuigen te vinden.

In de kerkeraadsvergadering van 20 Augustus van genoemd jaar, waarin die brief van de classis werd voorgelezen, werd dan ook wederom besloten op nieuw over die zaak aan de classis te schrijven, daar ook een ouderling volhield, dat de getuigen bij den doop alleen gereformeerden moesten zijn. — Of er toen weder dadelijk aan de classis geschreven is, blijkt niet, maar wèl dat er in Augustus 1771 een schrijven aan de classis is weggezonden, waarin beslissend haar antwoord gevraagd werd, daar de kerkeraad, bepaald hebbende, dat »geen ouders of getuigen bij den doop zouden toegelaten worden, indien zij geen ledematen der kerk waren, daarover in zeer

veel moeijelijkheden was gewikkeld, zoo zelfs dat hij door een' vader bij den raad was aangeklaagd." Deze had echter in die zaak geen vonnis geveld, omdat »kerkelijke zaken niet voor eene politieke vierschaar konden gebragt worden." Verder wordt van die zaak geen gewag gemaakt, en het is mij dus onbekend of de classis geantwoord heeft en in welken zin. In later jaren is men, zoo als in vele zaken, ook ter zake van doopgetuigen veel rekkelijker, ja uiterst liberaal geworden; want ofschoon in 1840, zeker omdat het al te voren had plaats gehad, besloten werd: bij den doop geen getuigen toe te laten, die geen lidmaten waren van ons of van een ander kerkgenootschap, zoo werden echter, zoo als het nog plaats heeft, roomschen tot doopgetuigen toegelaten, die toch, alhoewel de vragen bij den doop, in onze vereenigde gemeente vastgesteld, zeer ruim zijn, namelijk: »of gij gelooft in God, den Vader, die uwe eeuwige zaligheid wil; en in Jezus Christus, den Zaligmaker, die gekomen is, om ons van de magt en ellende der zonde te verlossen; en in den H. Geest, die in ons hart het goede werkt en bevestigt;" en: »of gij plegtig belooft, om overeenkomstig dit geloof, dat uw kind, waarvan gij ouders of getuigen zijt, op te voeden en door onderwijs en voorbeeld naar uw vermogen op te leiden tot eenen christelijken levenswandel?" — die toch, zeg ik, als zij die vragen verstaan, hetgeen al dikwijls het geval niet is, wegens de onbekendheid met de hollandsche taal, en dan zijn het slechts figuranten, en zij antwoorden dan ook niet, — volgens hun geweten en hunne kerkelijke verpligting, deze vragen niet met: Ja, zouden kunnen beantwoorden. Het omgekeerde, dat een protestant als doopgetuige zou staan bij een kind van R. C. ouders, zou niet worden geduld. Ik weet niet, waarom onze kerk het hier toestaat! — De tegenwoordigheid van getuigen bij den doop schijnt dan ook wel eens genoegzaam te zijn geacht, en de ouders gemeend te hebben wel te huis te kunnen blijven, zoodat dan ook in 1818 het besluit door den kerkeraad werd genomen, dat één der

ouders ten minste bij het doopen moest tegenwoordig zijn. Maar dat *moeten* is later ook al weder verslapt, zoodat het, zoo als in 1856 nog, wel den ouders werd op het hart gedrukt, om bij het doopen hunner kinderen tegenwoordig te zijn, doch met niet al te best gevolg. Ik geloof echter, dat het billijk is, buitengewone omstandigheden, afwezigheid of ziekte uitgezonderd, dat de predikanten den doop niet bedienen, of ten minste één der ouders moet tegenwoordig zijn, en bij onechte geboorte altijd de moeder. Eenig voorafgaand onderwijs in de leer des doops bij moeders van onechte kinderen, die zelve geen lidmaat zijn, zoo als hier en daar in het moederland plaats heeft (mijn vader, godsdienstonderwijzer te Leiden, werd in zijn leven met dat onderwijs belast) bestaat hier niet. De predikant weet meermalen op zijn best, dat er een kind zal gedoopt worden. — Na meerdere kennisneming van zaken en van den toestand der gemeente, houd ik mij aan het bepaalde in 1818, dat niet is afgeschaft.

Reeds bij de stichting der gemeente waarschijnlijk, en vele jaren daarna, werd het avondmaal hier viermaal des jaars gehouden, en wel, zoo als uit de notulen van October 1727 blijkt, in de maanden April, Julij, October en December op eersten kersdag, dus niet, zoo als gewoonlijk in het moederland plaats had en nog plaats heeft, op eersten paaschdag. De oudste documenten van 1695 en verv. wijzen mij aan, dat toen aan tafel van 70 tot over de 130 pesos gegeven werd; de uitgaven aan brood waren slechts 1 pesos, en aan wijn 2—4 à 5 pesos. Het was veel gegeven voor zulk eene kleine gemeente, vooral als men rekent, hoeveel men toen voor weinig geld kon doen. In 1716 b. v. kostte een schepel maïs 6 realen of 90 centen; nu *f* 5 à *f* 5,50 en hooger. — Die viering van het avondmaal werd, zooals ik vroeger reeds heb te kennen gegeven, telken male door huisbezoek voorafgegaan, maar ook door de dusgenoemde proefpredikatie of voorbereiding, en opgevolgd door de nabetrachting of dankzegging. Die proefpredikatie werd gehouden

vrijdagmorgen vóór den zondag, waarop het avondmaal bediend zou worden. En dat heeft lang volgehouden, want eerst in September 1837 heeft de kerkeraad bepaald, dat de voorbereiding niet meer op dien dag, maar op den vorigen zondag zou worden gehouden. In 1849 is dit echter wederom zóó veranderd, dat de voorbereiding zou plaats hebben op vrijdag avond vóór den zondag der avondmaalsviering; en nu onlangs is men tot het besluit van 1849 wedergekeerd. De nabetrachting werd des namiddags na het vieren van het avondmaal gehouden; want toen in 1738, op kersmis, de predikant Rasvelt, na het avondmaal te hebben bediend, ongesteld werd en des namiddags niet kon prediken, werd, bij uitzondering, de nabetrachting op den morgen van den tweeden kersdag gehouden. — Met het wegvallen der namiddaggodsdienstoefening in later jaren, schijnt ook langzamerhand de geheele nabetrachtings-preek te zijn afgeschaft. Ten minste, men hoort er niet meer van spreken, en in het nieuw huishoudelijk reglement voor den kerkeraad is als pligt van de predikanten wèl opgenomen, om de voorbereidingspredikatie te houden en het avondmaal te bedienen, maar niet, om nabetrachting of dankzegging te prediken, ofschoon de predikanten hunne preek op den zondag na het gehouden avondmaal gewoonlijk dus inrigten, dat zij dat verzuim kan vergoeden. — Bij de voorbereiding worden de gewone vragen, of andere in denzelfden geest, aan de gemeente voorgesteld.

Jaren lang is men voortgegaan, om viermaal 's jaars op de gezette tijden het avondmaal te vieren. Eerst in October 1817 heeft de kerkeraad bepaald, in die maand geen avondmaal te houden, »omdat er dan gewoonlijk weinig ledematen opkwamen, om zich aan de tafel des Heeren te scharen." In het begin van 1820 heeft men ook het avondmaal op eersten kersdag opgeheven, maar daarvoor bepaald den derden zondag in Januarij. Na dien tijd, het juiste jaar blijkt mij niet, is vastgesteld, zooals het nog is, dat het avondmaal zou gehouden worden op den voormiddag van goeden vrijdag, den eersten zondag in Augustus en den eersten zondag in

December. Eenmaal, in 1847, werd aangenomen, dat voorloopig eene tweede avondmaalsviering in de lijdensweken zou plaats hebben; doch dat is niet blijvende geweest.

Ofschoon het bedienen van het avondmaal aan lidmaten in hunne woningen bij de hervormde kerk, zoover ik weet, nooit in gebruik is geweest, schijnt het echter in de curaçaosche gemeente te zijn ingevoerd. Doch wanneer en waarom is mij onbekend. Wel vind ik opgeteekend, dat de kerkeraad in 1800 onder Ds. van Esch bepaald heeft, dat »het H. avondmaal alleen zou toegediend worden aan zieke huiszittende ledematen, maar dan in tegenwoordigheid van den geheelen kerkeraad." Later heeft de huiselijke avondmaalsbediening meermalen plaats gehad, doch dan zonder bijzijn van den kerkeraad. Toen ik hier kwam, was het nog gebruikelijk. Het kon. besluit der vereeniging Art. 2 N°. 1 heeft dat gebruik afgeschaft, met deze bepaling: »het Heilige avondmaal zal gemeenschappelijk aan eene tafel gevierd worden, zooals zulks met de oorspronkelijke instelling en den aard dezer plegtigheid overeenkomt." Deze bepaling is in het nieuw huishoudelijk reglement voor den kerkeraad overgenomen in Art. 28.

Voor de waardige bediening van het avondmaal zijn, behalve het noodige tafellaken en servetten, voorhanden: vier zilveren bekers, die echter ongelijk van vorm zijn en door sierlijkheid niet uitmunten, zijnde drie met snijwerk, een met opgedreven werk; een groote zilveren broodschotel en twee dito kleiner, benevens drie zilveren offerborden. De oorsprong van het meeste van dit zilverwerk kan ik niet opgeven. Alleen komt op het kassaboek van 6 October 1718 voor in uitgaaf: »34 pesos voor twee zilveren schoteltjes tot de tafel des Heeren, wegende $30^1/_2$ ons." En vroeger reeds in 1696, 26 Julij: »Bij David Sterlinx bet. voor het zilver [waarschijnlijk het schoonmaken], en het maken van een beker p. 21. 6." Ik gis dus dat al het zilverwerk, dat hoegenaamd geen opschrift heeft — alleen hebben wij het, veiligheidshalve, in 1856 met P. G. (protestantsche gemeente) la-

ten merken — van tijd tot tijd is aangekocht; want van giften zie ik niets. — Het zilveren doopbekken op gebronsd koperen voetstuk of standaard, is in 1845 in Amsterdam aangekocht voor *f* 253. Het oude zilveren is aan de kerk op Aruba ten geschenke gegeven. — In gebruik zijn zilveren letters op de bordjes, waarop de gezangen worden aangeduid; deze ten getale van 108 met 228 zilveren nommers (ter waarde toen van 1000 pesos) zijn in 1821 aan de kerk geschonken door nu wijlen den heer D. Specht. Toen na de vereeniging der beide gemeente het psalmboek werd afgeschaft, zijn de letters, de psalmen aanduidende, voor *f* 143.75 verkocht. — Dit in het voorbijgaan.

Toen het kerkelijk huwelijk bij de hervormde gemeente, alstoen de kerk van den Staat, alleen voldoende was voor de wettigheid, schijnt die plegtigheid in het eerst op onderscheidene dagen in de week of wel op den eersten dag te hebben plaats gehad; doch in April 1739 werd er bepaald, dat de predikant de paren alleen des zondags zou huwen, hetzij in de kerk, hetzij aan huis; dit laatste evenwel werd aan de beleefdheid van den predikant overgelaten, die er niet toe kon genoodzaakt worden. Doch wáár ook de voltrekking van het huwelijk plaats had, zij moest geschieden in tegenwoordigheid van ouderlingen en diakenen. Waarschijnlijk werd er toen ook reeds eene belasting van dat huwen, hetzij voor de kerk hetzij voor de armenkas, betaald, en het werd aan de beleefdheid der gehuwden en hunne bijzijnde betrekkingen overgelaten, hoeveel of hoe weinig zij geven wilden; maar eerst in 1743 vind ik vermeld, dat Ds. Rasvelt aan de diakenen 102 pesos had overgegeven voor vier paren, die te huis gehuwd waren. Misschien wel moest voor dien huistrouw meer worden betaald, dan voor het voltrekken van die plegtigheid in het kerkgebouw. — Aan die belasting voor het huwen waren niet alleen de leden der hervomde gemeente onderworpen, maar in 1745 bestond ook de wet, dat van elk gesloten huwelijk (moest de predikant die toen niet allen sluiten?), bij room-

schen en bij joden (de luthersche gemeente bestond toen hier nog niet) 12 pesos aan de armen der hervormden moesten betaald worden. Later werd die belasting nog vermeerderd; men moest toen èn voor het aanteekenen èn voor het trouwen aan huis betalen; want in de kerkeraadsvergadering van 26 Januarij 1752 werd besloten, »wegens toenemende armoede," voor het aanteekenen aan huis te laten betalen 12 pesos en voor het huwen aan huis 25 pesos. De roomschen en joden zijn zeker toen ook pro rato verhoogd. Die belasting schijnt, met afwisseling echter der te betalen gelden, lang te hebben volgehouden, doch gedurende het engelsch gebied te zijn opgeheven; want in 1814 verzocht de kerkeraad aan den engelschen gouverneur, dat het trouwen volgens hollandsche wet mogt geschieden ter »voorkoming van schade voor kerk en armen." Men betaalde toen 13 pesos. Wat moet beteekenen, hetgeen er in dat verzoek wordt bijgevoegd: » en het gevaar voor de jonge dochteren," betuig ik niet te begrijpen. — Na het terugkeeren van de kolonie onder nederlandsch gebied, werd het geld, te betalen voor het voltrekken van een huwelijk, weder verhoogd; want in Junij 1816 besloot de kerkeraad, dat er voor zou betaald worden 25 pesos voor de armen en 1 pesos voor de kerk. — Toen door de nieuwe wetgeving het burgerlijk huwelijk alleen voor wettig werd verklaard, werd niet alleen, naar het schijnt, de belasting op de kerkelijke inzegening van het huwelijk opgeheven, maar ook kwam die inzegening genoegzaam in onbruik. De kerkeraad toch besloot in 1826, de circulaire der synode omtrent het inzegenen van het huwelijk »aan de gemeente bekend te maken, daar dit zeer verzuimd werd." Dit schijnt een' goeden invloed te hebben gehad; want zoo lang ik hier ten minste predikant ben, weet ik niet, dat er een huwelijk is voltrokken, dat niet kerkelijk is ingezegend, ook dan zelfs wanneer een der gehuwden tot de roomsche kerk behoorde. Misschien volgt de geringe klasse daarin wederom na hetgeen in de roomsche kerk geschiedt. Ik weet niet, dat er tegenwoordig een

huwelijk aan huis wordt ingezegend; in de laatste vorige jaren, hoor ik, dat het nog eenige weinige keeren geschied is. — In 1857 hadden 11 kerkelijke inzegeningen van huwelijken plaats. Bij die inzegening behooren ouderlingen en diakenen tegenwoordig te zijn; de koster collecteert. Het orgel wordt voor en na de plegtigheid bespeeld, zonder dat de organist daarvoor iets extra ontvangt.

Het houden van avondgodsdienstoefeningen, hetzij op zondag, hetzij in de week, is in deze gemeente geen gevestigd gebruik gebleven. Wel zijn er van tijd tot tijd pogingen in het werk gesteld om ze in te voeren, doch met geen goed gevolg. Want toen in October 1770 besloten werd, zoo als ik reeds te voren opgaf, »uit consideratie van den deerniswaardigen toestand, waarin ons eiland van tijd tot tijd gedompeld wordt," des woensdags namiddags bedestonden te houden, en in Mei van het volgende jaar, toen er twee predikanten waren, D.D. Ellis en Quast, om elken woensdagavond vaste godsdienstoefening te houden, werd dat laatste slechts onder voorwaarde gedaan, dat »de heeren Bewindhebbers vermeerdering van tractement zouden verleenen aan de predikanten en pensioen aan hunne weduwen, zooals dat te Suriname en in andere koloniën plaats had;" men zou tevens daarop aandringen bij de classis van Amsterdam. Maar nergens in de archieven wordt verder van die avondgodsdienstoefeningen melding gemaakt en waarschijnlijk zijn de begonnene ook spoedig gestaakt, hetzij omdat er geen vermeerdering van tractement kwam, hetzij omdat Ds. Ellis door het vertrek van Ds. Quast spoedig alleen bleef, en na dien tijd ook meestal slechts één predikant het H. dienstwerk waarnam. Of er na de vereeniging der twee gemeenten in 1825 spraak is geweest om eene avondgodsdienstoefening te houden, daar toch de namiddagbeurten al waren opgeheven, blijkt mij niet, maar ernstig heeft de kerkeraad in 1847 er over geraadpleegd, vooral, omdat hier toen drie predikanten waren (zijnde Ds. Betting als buitengewoon aangesteld). Doch door het met verlof vertrekken van Ds.

Meijer naar Holland wegens ziekte, kreeg de zaak haar beslag niet, maar er werd toch in Januarij 1848 bepaald, dat als Ds. Meijer zou wedergekeerd zijn, tweemaal in de maand des woensdagsavonds godsdienstoefening zou worden gehouden, waaraan dan ook gevolg is gegeven. Zelfs werden daartoe hanglampen aangeschaft, ter vervanging van kroonen en blakers met kaarsen, waarvan men zich bij vorige gelegenheden had moeten bedienen; die koperen kroonen zijn later ten voordeele der kas verkocht. — In Mei 1850 begon men echter reeds in den kerkeraad te spreken, om die twee woensdagavondbeurten in de maand wat in te krimpen, omdat ze weinig bezocht werden; doch dit vond toen nog geen gehoor. Ook werd men het in December van dat jaar, toen Ds. Betting in November naar Paramaribo vertrokken was, niet eens over de geheele afschaffing, en de beurten werden nog gerekt tot in 1853, toen in September besloten werd de woensdagavondbeurten op te heffen, vooral omdat de collecten bij die gelegenheden de onkosten der olie lang niet konden dekken. Mijn voorstel in 1856, om tweemaal in de maand des zondagsavonds, bij lichte maan, godsdienstoefening te houden, vond bijval; doch wij konden die ook slechts een klein jaar volhouden, daar het bleek, dat de gemeente, vooral de schamele klasse, voor wie zij bijzonder verordend was, ten einde de avond hare armelijke kleeding bedekken mogt, er geen prijs op stelde. Er wordt nu alleen op goeden vrijdag en op oudejaarsavond gepredikt.

Behalve wanneer door den geweldig nedervallenden regen het der gemeente niet doenlijk is hare woningen te verlaten en ter kerke te komen (men heeft hier anders niet veel hinder van regen, daar het over het algemeen ontzaggelijk droog is), heeft er geen stilstand in de gewone godsdienstoefening plaats; het mogt misschien gebeuren als de beide predikanten ziek waren, doch daarvan is gelukkig in de laatste jaren geen voorbeeld. Bij de dienstreis naar Aruba of Bonaire van den eenen predikant, neemt de ander zijne beurten waar. — Doch in 1800 kon er door de toenmalige

omstandigheden geen openbare godsdienstoefingen gehouden worden, en de predikant v. Esch stelde daarom in Augustus voor, aan de huizen een extra-collecte te doen. Er wordt hier gedoeld op dien verwarden en gevaarlijken toestand, waarin zich toen het eiland bevond, doordien de Franschen onder Bresseau zich verraderlijk van hetzelve trachtten meester te maken, doch welke pogingen door de cordaatheid van den gouverneur a. i., en het inroepen van engelsche hulp verhinderd werd. (Zie hierover hetgeen ik opgeteekend heb in: *Curaçao, Schetsen enz.* bladz. 62 verv.) — Nog meer ging het kerkelijk leven achteruit, toen in 1802 Ds. v. Esch naar Nederland was vertrokken. Wie toen de kerkdienst waarnam, kan ik niet zeggen; het zou mij echter niet verwonderen, dat de toenmalige koster en voorlezer Hansz des zondagsmorgens eene preek voorlas ; doch in September 1803 besloot de kerkeraad, » omdat er hoegenaamd niemand meer te kerk kwam, en er dus ook niet gecollecteerd werd, den organist te bedanken en de kerk te sluiten." In een schrijven van den kerkeraad aan de classis van 's Hage, van 8 Julij 1802, waarin vooral verzocht werd om spoedige vervulling der vacature, en dat herhaald wordt in November 1803, komt onder anderen het volgende voor: »Betuigende wij aan UEW., dat door het gemis van een predikant in ons midden, de geheele kudde (zoo te zeggen) bijna verstrooid raakt, als vermits de openbare prediking en leering, een der grootste takken uitmakende, bij ons geheel ontbreken blijft, en de armen en noodlijdenden veel nadeel komen te genieten; buitendien de jeugd in hun onderwijs in die wezenlijke belangvolle waarheden veel moeten missen, zoodat, zoo als wel reeds is gezegd, deze geheele kleine kudde van den grooten Herder Jezus Christus uiterlijk verwaarloosd en verstrooid zal worden; want herderloos zijnde, verwijderen wezenlijk met regt de schapen, zoo als onze gezegende Verlosser zegt enz." — Die bedroevende staat der gemeente, welke op eene bedroevende wijze wordt uitgedrukt, schijnt eenigzins opgehouden

te zijn, toen de kerk der luthersche gemeente, door brand bij het bombardement der Engelschen in het begin van 1804 vernield zijnde, het provisionneel gouvernement van Curaçao bepaalde, dat de luthersche predikant Muller voortaan in de kerk der hervormden zou prediken, en ook een derde der dan gecollecteerde gelden voor de hervormde armen wezen zou. — Eerst in het midden van 1806 kwam Ds. van Esch uit Nederland terug en aanvaardde de dienst, en toen deze weder in 1808 vertrokken was, bepaalde de engelsche gouverneur, dat Ds. Muller ook de dienst bij de hervormde gemeente zou waarnemen, tegen bezoldiging van 600 pesos; anders had men de kerk wederom kunnen sluiten.

Sedert onheugelijke jaren, misschien wel van den tijd af, dat hier eene gemeente werd gesticht, was het in gebruik, zoo als ik ook meen dat bij de gemeenten in het moederland plaats heeft, om maandelijks kerkeraadsvergadering te houden. De voorhanden zijnde notulen bewijzen mij dit. Men ging zelfs met die gewoonte voort, al was er geen predikant, omdat daarmede ook in verband stond de maandelijksche uitdeeling aan de armen, welke in den vollen kerkeraad geschiedde. Eerst in Februarij 1818 werd, met goedvinden van den gouverneur, bepaald, dat daarin eene verandering zou komen, en er slechts om de drie maanden kerkeraad zou worden gehouden, ofschoon de maandelijksche uitdeeling aan de armen voortgang zou hebben. Men schijnt daarna en ook na de vereeniging meer op onbepaalde tijden kerkeraadsvergadering te hebben gehouden, naar gelang de aanhangige zaken en het belang der gemeente of armen het scheen te vorderen. In 1847 werd het voorstel van een' der diakenen, om elke maand op een bepaalden dag te vergaderen, afgewezen. Doch daar de geregelde behandeling van zaken het vereischte, werd in Februarij 1856 bepaald, dat er maandelijks vergadering zou worden gehouden, welk beginsel ook als wet is aangenomen in het nieuwe huishoudelijk reglement voor den kerkeraad. — Er was, naar het schijnt,

te voren geen bepaalde plaats, waar de kerkeraadsleden te zamen kwamen, hetzij de vergadering plaats had in de kerk zelve, hetzij bij den gouverneur op het gouvernementshuis, zoo als vermeld staat in 1738, toen J. Gales gouverneur was, of bij een der leden. In 1821 eerst kwam men op de gedachte, of wel tot het bepaalde besluit, om eene consistoriekamer te bouwen. Maar het duurde nog tot in 1825 eer de plannen daartoe tot meerdere rijpheid kwamen, daar eene inteekeningslijst, daarvoor bij de leden der gemeente ingediend, 655 pesos opbragt. Men toog dus aan het bouwen, en in 1826 was zij voltooid. De opbouw echter had met andere herstellingen, die toen aan het kerkgebouw moesten geschieden, 1648 pesos gekost.

Van het begin van het bestaan dezer gemeente af, schijnt de directeur, gezaghebber of gouverneur (deze titels verwisselden nu en dan; ik houd mij voor het gemak aan de benaming: *gouverneur*) des eilands, zoo als over alles, ook over de handelingen van den kerkeraad en den kerkeraad zelven zijn' schepter gezwaaid en aan het hoofd van den kerkeraad als president te hebben gestaan; 't waren zeker toen nog tijden, dat de overheid ook magt *in sacra* uitoefende! In de oudste nog voorhanden zijnde documenten der gemeente van 1727 komt de toenmalige gouverneur du Fay als president van den kerkenraad voor, en wèl, om het werk van het kiezen eens ouderlings te regelen. Niet altijd echter waren zij in de vergadering tegenwoordig, maar bij hun afwezen bekleedde de predikant, als voortdurend vice-president, den presidialen stoel. — Dat presidium echter van den gouverneur is meer dan eens betwist geworden en er hebben soms zware remonstranties, doch zoo het schijnt, zonder gevolg, over plaats gehad. In Januarij 1740 betwist de fiscaal, de reeds bekende Jan van Schagen, aan den gouverneur dat regt; »want als hij aangesteld is," dus is zijne bewering, »als president van alle collegiën, dan is echter het kerkelijk collegie daarvan uitgezonderd, omdat in de acte van aanstelling alleen de burgerlijke of staats-collegiën wor-

den genoemd." — De opvolgende gouverneur Faesch neemt desniettemin in December van dat jaar zitting als president van den kerkeraad, opgevende daartoe regt te hebben »door zekere periode uit zekere missive van de majores," d. i. bewindhebbers der W. I. Comp. Ds. Rasvelt voert echter in die vergadering aan en doet voorlezing van een' brief door hem van die majores ontvangen, waarin zij wel »begeeren geïnformeerd te worden, of de vorige directeuren zitting en stem in den kerkeraad hebben gehad," doch tevens, dat »de administratie der armenkas aan den kerkeraad behoorde, die daarvan rekening en verantwoordiging moest doen aan directeur en raden." Ds. Rasvelt zou nu nazien, hoe het met het presidium van de vorige gouverneurs geweest was, maar de tegenwoordige zou, »om alle botsing voor te komen," maar ad interim als president zitting nemen. — Die kwestie schijnt eerst in 1744 door de bewindhebbers te zijn uitgemaakt ten voordeele van den gouverneur, want in de notulen van 6 Februarij van dat jaar is de heer Faesch voor het eerst als werkelijk president in den kerkeraad tegenwoordig en wordt als zoodanig »door dat achtbaar collegie geluk gewenscht bij monde van den predikant."

Deze beslissing is aldus gebleven en de opvolgende gouverneurs hebben steeds als presidenten van den kerkeraad gefungeerd. Zoo neemt de Veer in November 1752 zitting als president; en in Maart van het volgend jaar was niet alleen deze, maar ook de kapitein-kommandant en een gequalificeerde van den raad in den kerkeraad tegenwoordig; met welk doel wordt niet gezegd, ik denk tot het aanhooren van de rekening en verantwoording der gehouden administratie. — In het laatst van de voorgaande eeuw sloeg de vrijheidszucht ook in het kerkelijke naar Curaçao over en trachtte men de banden los te maken, die tot hier toe staat en kerk aan elkander hadden verbonden. Aan den voornoemden gouverneur schijnt het presidium in den kerkeraad opgezegd te zijn; want den 5n Julij 1789 beklaagt hij zich in eene buitengewone vergadering van den kerkeraad, dat hij »volgens

schrijven van de classis van Amsterdam voortaan geen president meer zal mogen zijn," daar hij toch door de bestuurder der W. I. Comp. tot die waardigheid was aangesteld onder approbatie van HH. MM. de Staten Generaal. Hij zou zich deswegen ter plaatse adresseren, waar hij oordeelen zal » eene complete satisfactie te erlangen." In September van het volgend jaar komt hij wederom voor als *Synedrii praeses*. Die waardigheid schijnt verder niet aan de gouverneurs betwist te zijn; want in de kerkeraadsvergadering van 16 Julij 1805 is de toenmalige gouverneur Changuion wederom als president tegenwoordig, toen Ds. v. Esch voor de tweede maal hier was aangekomen, en teekent als zoodanig de notulen. Ja, in die van 19 September van dat jaar neemt zelfs een representant van den gouverneur het presidium waar, waarvan ik hier het eerste voorbeeld zie; ook onder de engelsche regering hield dat oppergezag van den gouverneur over den kerkeraad vol; want in de vergadering, in welke den 20ⁿ Maart 1810 Ds. Will werd ingeleid, was de gouverneur Layard tegenwoordig, om de aanstelling van den predikant »te examineren." Den 4ⁿ October daaraanvolgende was hij wederom tegenwoordig en de notulen zelfs in het Engelsch gesteld. Die gouverneur noodzaakte in April 1812 den kerkeraad een kerkelijk vonnis op te heffen tegen een vrouwelijk lidmaat der gemeente wegens wangedrag, »omdat hij, gouverneur, er geen kennis van had gedragen als president van den kerkeraad." Zoo bewees hij in Julij van het volgend jaar, dat het «alleen aan hem staat de uren van de godsdienstoefening te bepalen, omdat hij de britsche regering vertegenwoordigt en de predikant bezoldiging trekt. Als hij die van de gemeente kan erlangen, zal hij, gouverneur, zich er verder niet mede bemoeijen."

Na het terugkeeren van het eiland onder Neêrlands bestuur in 1816, is de eerste gouverneur Kikkert wederom tegenwoordig in den kerkeraad als president en teekent weêr als zoodanig de notulen; ook in eene latere vergadering van dat jaar is hij tegenwoordig, doch zijn de notulen niet door

hem geteekend, hoewel zich de predikant Bosch bij het onderteekenen nog geen president noemt. In April 1817 fungeert de gouverneur Kikkert nog als president, ofschoon reeds in het midden van het vorige jaar berigt was ingekomen, dat Z. M. eene commissie benoemd had ter behartiging der Nederlandsche kerken in O. en W. I., aan wie de kerkeraad alhier kerkelijk ondergeschikt was. — Of over het punt van het presidentschap van den gouverneur later beraadslaagd en geschreven is, weet ik niet; maar eerst in December 1821 teekent zich Ds. Bosch: president en scriba, en zoo dan ook vervolgens. Na de vereeniging, zoo als bepaald was bij het kon. besluit, zou één der predikanten, om het jaar, het presidium bekleeden. Die bepaling heeft dan ook nog tegenwoordig kracht van wet. In de vergadering van Januarij draagt de president zijne betrekking, waaraan tot hiertoe ook die van scriba verbonden is (natuurlijk zonder geldelijke toelage), aan zijn ambtgenoot over.

Zoover uit de notulen blijkt, is de raad van policie of koloniale raad maar eenmaal daadwerkelijk in de aangelegenheden van den kerkeraad tusschen beide gekomen. Het was namelijk in April 1794 toen de heer Lauffer gouverneur was. Door de toenemende jaren namelijk van den predikant Wildrik en door verzwakte geestvermogens waren er in de benoeming en handelingen van den kerkeraad onregelmatigheden ingeslopen, aan welke de raad meende paal en perk te moeten stellen en den kerkeraad geheel te reorganiseren. De resolutie van den raad dienaangaande vangt dus aan: »De raad, noodig geoordeeld hebbende, de zaken en handelingen van den gereformeerden kerkeraad dezes eilands te doen examineren, heeft goed gevonden tot dat einde uit het midden hunner vergadering te nomineren en te committeren [volgen de namen], om, naar bevind van zaken, alle zoodanige arrangementen en schikkingen te beramen, als wel gemelde heeren commissarissen ten meesten nutte en overeenkomstig onze goede oogmerken zullen vermeenen te behooren. En vervolgens gezien en gelezen hebbende der-

zelver gedetailleerd rapport, en in overweging genomen hebbende de daarbij voorkomende consideratiën, dat dezelve allezins zijn strekkende tot herstel van de goede orde en harmonie, benevens de verbetering der directie en administratie der armenkassa en verdere verhandelingen van voornoemden kerkeraad, met volkomen approbatie van al de heilzame gemaakte arrangementen door vermelde onze heeren gecommitteerden; — vindt goed in overeenkomst van dien, het volgende te resolveren." — De gecommitteerden hadden een ouderling uit zijnen post ontzet, als met onderscheiden kerkeraadsleden, ook bij name met Ds. Wildrik, zeer naauw verzwagerd zijnde, en »ten wiens reputatie het 3e artikel van de kerkeraadsaanteekeningen sub den 2n Dec. 1793 geenszins strookt." Dit artikel luidt aldus: »Is door den diacon . . . . aan de vergadering kennis gegeven, dat de diacon . . . . [deze was later ouderling geworden], nalatig is gebleven om het gecollecteerde armgeld, zijnde volgens opgaaf van deszelfs huisvrouw, pesos 73, aan voornoemden broeder, administrerenden diacon, over te geven, gelijk zijn pligt zulks medebragt." Een ander zou ter verantwoording zijner gehouden administratie worden geroepen, zoodra hij op het land was; terwijl nog twee diakenen worden ontslagen, omdat, hoewel niets op hunne handelingen te zeggen was, zij te na vermaagschapt waren. — De gecommitteerden hadden tevens door nieuwe keuze van ouderlingen en diakenen den kerkeraad aangevuld; de gouverneur zelf werd tot ouderling verkozen, de verkozenen of aangestelden van den predikstoel bekend gemaakt, en daarna in hunne bediening bevestigd. — Kort daarna schijnt Ds. Wildrik gestorven te zijn, want er zijn verder geene notulen van zijne hand of door hem geteekend.

Het is tegenwoordig nog gebruikelijk, dat de staat-rekening der kerk- en armenkas elk jaar in duplo aan den gouverneur wordt ingeleverd ter goedkeuring, en die dan geteekend wordt terugontvangen ; zeker zou de kerkeraad verpligt zijn om rekening en verantwoording te doen van de

repartitie-gelden, welke hij voor de armen van het gouvernement ontvangt, zoo als de administrateurs van het weesfonds dit doen van de subsidie. De repartitie-gelden ontstaan uit de armengelden, die bij het gouvernement ontvangen worden, en voor den vrijkoop van slaven onder de onderscheidene gezindheden worden verdeeld.

Ofschoon dan in vroegere tijden de gouverneur door het presidentschap te bekleeden, veel of misschien wel den meesten invloed in en op den kerkeraad uitoefende, en de raad ook soms zijn gezag aan de leden deed gelden, zoo was echter de kerkeraad oudtijds reeds een op zich zelf staand collegie, uit predikant of beide predikanten en ouderlingen bestaande. Of er ook reeds in den vroegsten tijd van het bestaan der gemeente alhier diakenen waren, heb ik boven reeds betwijfeld. Het getal ouderlingen schijnt eerst twee geweest te zijn. Doch toen in September 1727, onder presidium van den gouverneur du Fay, een nieuwe ouderling moest gekozen worden, was er in den kerkeraad, behalve den president en den predikant Ferrarius, slechts één ouderling tegenwoordig. Er werd desalniettemin een drietal gemaakt, waaruit de gouverneur eene keus deed. Uit de notulen evenwel van November 1738 blijkt nog, dat er werkelijk toen twee ouderlingen en twee diakenen waren, die echter om het andere jaar aftraden. Bij de keus in November geschiedde die slechts wegens sterfgeval, voor een jaar. Zeer ijverig echter schijnen de leden niet geweest te zijn om de kerkeraadsvergaderingen bij te wonen, want in September 1739 wordt besloten, dat als leden van den kerkeraad niet kwamen ter vergadering, hoewel het aangenomen hebbende, de opgekomenen toch kerkeraad zouden houden en besluiten nemen, »daar men niemand voor den zot moest houden, of om den tuin leiden.”

In dien tijd was het de gewoonte dat één der ouderlingen uit een tweetal door den gouverneur gekozen werd. De predikant met den nietaftredenden diaken kozen als tweeden ouderling den aftredenden diaken. De bewindhebbers

van de W. I. Comp. vonden dat echter niet goed en schreven aan den kerkeraad, dat de keuze moest geschieden »uit des compagnies dienaren." Ds. Rasvelt, één diaken en onderscheiden leden der gemeente komen tegen die bepaling op, omdat de keus dan te beperkt is; want toen, in 1740, was slechts één dier »dienaren" lidmaat, en dat nog wel oorspronkelijk bij de luthersche kerk. Er zou daarom aan de bewindhebbers geschreven worden. Op dat schrijven komt nog antwoord in December van gemeld jaar, waarin nu nader bepaald wordt: 1°. enz.

2°. dat de verkiezing van kerkeraadsleden door den kerkeraad moet geschieden.

3°. enz.

4°. dat de kerkeraad niet verpligt is, zijne leden te kiezen uit des compagnies dienaren, maar ook uit de fatsoendelijkste, gegoedste en ordentelijkste ingezetenen.

De wijze van verkiezing, hetzij uit een drietal, hetzij, voor een ouderling, uit de diakenen, schijnt daarna weder veranderd te zijn; want toen in Julij 1771 door oneenigheid, welke in den kerkenraad plaats hadden, het bedanken van drie leden plaats had, werd er voor de keus van een' ouderling en van twee diakenen eene nominatie gemaakt van zeven personen. Er waren toen twee predikanten, twee ouderlingen en vier diakenen. Elk jaar trad één ouderling en één diaken af. — De kerkeraadsleden hadden toen echter niet de vrijheid tusschentijds te bedanken; want toen in Julij 1775 drie kerkeraadsleden dit gedaan hadden en daarvan aan den gouverneur Rodier was kennis gegeven, heeft deze hen genoodzaakt aan te blijven, »omdat men niet ontijdig mogt afgaan! Er schijnt dan ook tusschen 1771 en 1775 eene verandering gekomen te zijn in die jaarlijksche aftreding van één ouderling en één diaken. Want daar die kerkeraadsleden, die op bevel van den gouverneur nog niet mogten aftreden, zich daarover waarschijnlijk bezwaard gevoelden, en zich ook tot den gouverneur hadden gewend, wordt in de kerkeraadsvergadering van September van laatst-

genoemd jaar bepaald: »dat de leden des kerkeraads geen zes volle jaren behoeven te dienen, maar na drie jaren hun ontslag mogen nemen." — Twee jaren later schijnt de kerkeraad over het aftreden en kiezen van de leden aan de classis van Amsterdam geschreven en deze geantwoord te hebben, doch schrijven en antwoord, ofschoon in de notulen aangehaald, zijn niet voorhanden. De classis schijnt aangeraden te hebben, dat de geheele kerkeraad tegelijk zou aftreden, en de afgetreden leden, bij vacature, ook zouden stemmen. Hierop is echter in de kerkeraadsvergadering van 6 April 1778 besloten te antwoorden: »Wij hebben zoodanig reglement, dat al de leden niet te gelijk kunnen afgaan, en in constant gebruik, dat de verkiezing alleen door de in dienst blijvende leden geschiedt, aan wie de last en opzigt over de gemeente en armen is en blijft toevertrouwd, en die wel zorgen zullen, om zulke mannen te verkiezen, die met hen 't welzijn van gemeente en armen bevorderen, en Jezus belangen in zijne kerk zoeken voor te staan en te verbreiden. Ondertusschen bedanken wij UWEw. eerstgrondig voor de vriendelijke correspondentie" enz. — In datzelfde jaar wordt wederom een diaken, die in gebreke bleef de vergaderingen bij te wonen, en tusschentijds zijn ontslag had verzocht, door den gouverneur tot zijn' pligt gebragt.

Of het vóór de vereeniging der hervormde en luthersche gemeenten reeds bij de eerste gebruikelijk geworden was, dat de kerkeraadsleden *ad vitam* fungeerden (bij den lutherschen kerkeraad zie ik, dat altijd eene geregelde jaarlijksche aftreding plaats had), weet ik niet, maar wèl, dat dit bij de acte van vereeniging is aangenomen of bepaald, zullende toen de kerkeraad, behalve de beide predikanten, bestaan uit drie ouderlingen en vijf diakenen. In Januarij 1844 nu werd besloten, dat, bij vacature, door de kerkeraadsleden, bij besloten briefjes, een drietal zou worden opgemaakt, en die de meeste stemmen alsdan had verkregen, de gekozene was. Gewoonlijk werd uit diakenen een ouderling gekozen, doch zonder drietal. Dat beginsel is gehandhaafd geworden tot

aan de invoering van het meer genoemde nieuwe huishoudelijk reglement, hetgeen hieromtrent dit bepaalt: »Bij vacature van een' ouderling kiest de kerkeraad uit diakenen één' om zijne plaats te vervullen. Mogt geen der diakenen de keus op zich gevallen opvolgen, dan maakt de kerkeraad uit de mansledematen een drietal, hetwelk, gevraagd zijnde, of zij zich als candidaten willen stellen, en dit toegestemd zijnde, roept de kerkeraad de mansledematen ter stemming op. Bij de vacature van een diaken worden insgelijks de mansledematen opgeroepen om te stemmen uit een drietal door den kerkeraad voorgesteld. De stemming geschiedt bij gesloten en geteekende briefjes; de meerderheid der stemmen beslist. Wanneer de stemmen gelijk verdeeld zijn, beslist het lot." — »Om zoowel tot ouderling als diaken te kunnen gekozen worden, moet men zijn: onberispelijk in belijdenis en zeden, een bekend voorstander der openbare godsdienst en van de alhier bestaande vereeniging. Voor ouderling wordt vereischt de ouderdom van 30, voor diaken die van 23 jaar." »Het regt om uit de door den kerkeraad opgemaakte nominatie te stemmen, wordt toegekend aan al de mansledematen, die niet uit de kerkelijke gemeenschap verwijderd, niet beneden 20 jaar oud zijn en niet bedeeld worden." — Uit de acht kerkeraadsleden (met de predikanten maken zij een getal van 10 uit) zijn er twee belast met de administratie der kerk- en armenkas, die in het begin van het jaar rekening en verantwoording doen, en in December eene begrooting inleveren. De rekening wordt, volgens het nieuwe huishoudelijk reglement, ter inzage van de gemeente nedergelegd. — Van deze twee is één tevens boekhouder, schoon dat boekhouderschap daaraan niet dadelijk verbonden is. Twee andere leden zijn belast met de administratie van het weesfonds, die ook jaarlijks verslag geven van den staat van dat fonds. Nog twee anderen hebben het opzigt over de beide begraafplaatsen.

Slechts eenmaal, naar ik zien kan, is er kwestie geweest van scheiding tusschen ouderlingen en diakenen. Het was

namelijk in 1793. De diakenen waren zoo vrij geweest, om afzonderlijk te vergaderen en in die vergadering besluiten te nemen omtrent de armenzaken, zonder medeweten van predikant en ouderlingen. Den 5n Augustus werd die onwettige handeling in den kerkeraad te berde gebragt, en in dien van 2 September besloten: »dat diakenen omtrent armenzaken afzonderlijk vergaderingen mogten houden en besluiten nemen, zonder voorkennis of toestemming van predikanten en ouderlingen." Ten gevolge daarvan ontstond er eene scheiding in de administratie der kerk- en der armenzaken, en al het diakonale werd aan diakenen toevertrouwd. De kerkeraad echter behield zich voor, om daaromtrent het gevoelen van den gouverneur en den raad in te winnen. Deze dachten er geheel anders over, en in de vergadering van October werd de volgende resolutie van den raad d. 17n September voorgelezen. »De raad gezien enz. Aangehoord het verzoek enz. Vindt goed na rijpe deliberatie, te desapproberen de resolutie van den Eerw. kerkeraad, betreffende de bijzondere of apart te houden vergaderingen door de diakenen, om namelijk buiten kennis en toestemming van den vollen kerkeraad dissessive schikkingen te maken of besluiten te nemen, concernerende de armen of de administratie der armenkassa; vermits de wezentlijke gesteltenis der dingen alhier te lande zulks niet medebrengt. Niettemin enz. Voort recommanderenden enz. Wijders confirmeren hun Ed. Achtbaren het kerkelijk reglement van dato 16 Augustus 1769, nopens de administratie der kassa en wat verder de goede schikkingen, daarbij vervat, is betreffende, als wel expresselijk begeerende, dat dit voortaan effect zal blijven houden." — Dat beginsel is dan ook in het vervolg behouden en bevestigd in de acte van vereeniging der beide gemeenten en blijft nog bewaard, zoodat ook in het nieuwe huish. reglem. ten aanzien van de diakenen is opgenomen: »Diakenen verdeelen onder zich, naar welgevallen, de werkzaamheden aan het diakenschap verbonden, en handelen voorts gemeenschappelijk

met den kerkeraad in al zoodanige gevallen, waarin het belang van de armen der gemeente betrokken is."

Het reglement, waarvan in die resolutie van den raad gesproken wordt, is eigenlijk een reglement op het beheer der armengelden. Toen toch in 1768 gebleken was, dat er door ontrouwe of nalatige administratie van twee leden van den kerkeraad [1] groote sommen aan de kerk- en aan de armenkas ontnomen en niet verantwoord waren (men was sedert eenige jaren bezig geweest het oude houten kerkgebouw van steen op te trekken, eigenlijk, eene nieuwe kerk te bouwen) gevoelde men behoefte aan een reglement, ten einde in het vervolg zulk een misbruik van penningen of fraude niet meer zou kunnen plaats hebben. Dat reglement, uit 15 artikelen bestaande, bepaalt dan ook naauw de pligten van de administratie en de verantwoording der administrerende diakenen, en heeft nog heden ten dage grootelijks kracht van wet, ofschoon men van de bepaling van het 10e artikel is afgeweken, luidende: »De kerkeraad zal, volgens usantie, een boekhouder aanstellen en ordenlijk bezoldigen, doch zal daartoe geen lid van den Eerw. kerkeraad mogen emploijeren."

Van een eigenlijk reglement op de handelingen van den kerkeraad in het algemeen vind ik nergens sprake. Men schijnt zich aan de oude gewoonte en bepalingen gehouden te hebben, die door de notulen, meer nog door overleveringen, bekend waren, doch waarvan velen door den tijd wel uit het geheugen zullen zijn geraakt, zoodat men meermalen besluiten van den kerkeraad aantreft, die met vorige besluiten tegenstrijdig waren, en deze toch ook in het geheel geen regel van handelen had. In de acte of het koninklijk besluit der vereeniging van beide gemeenten, van 12 November 1824 n°. 110, wordt, art. 5 n°. 3 gezegd: »Het gezag en de werkzaamheden dezes kerkeraads zullen bij voor-

---

1) De onderlingen schijnen tot hiertoe alleen met de administratie der armenkas belast te zijn geweest; want een hunner doet altijd, ten tijde van Ds. Rasvelt, rekening en verantwoording. De diakenen ontvangen slechts de gelden.

raad, op den tot hiertoe gebruikelijken voet blijven bestaan, tot dat deswege door een nader reglement, onder de vereischte goedkeuring te arresteren, vaste bepalingen zullen gemaakt zijn." — Of er nu werkelijk daarna pogingen in het werk gesteld zijn, om zulk een reglement op te maken en aan de goedkeuring van de kerkelijke commissie te 's Gravenhage aan te bieden, »aan welke de kerkeraad der Protestantsche gemeenten op Curaçao kerkelijk ondergeschikt is" (zie Kon. besluit, art. 5 n°. 4) — weet ik niet, doch ik vind eerst, dat in Januarij 1843 aan de beide predikanten door den kerkeraad werd opgedragen, een concept-reglement voor den kerkeraad te ontwerpen. Doch nu verder weder niets tot in Januarij 1848, toen er wederom besloten werd, dat er een huishoudelijk reglement zou worden gemaakt. In diezelfde maand wordt de bearbeiding daarvan opgedragen aan Ds. Betting, toen buitengewoon predikant bij de Ver. Prot. gemeente alhier (de beide gewone predikanten waren Conradi en Meijer). Voorloopig wordt in September van dat jaar het reglement vastgesteld, doch daar Ds. Meijer toen juist tot herstel zijner gezondheid in Nederland was, wordt bepaald: zijne terugkomst af te wachten vóór het te arresteren. Ds. Meijer in Augustus 1849 wederom tegenwoordig zijnde, wordt het reglement vastgesteld, de volgende maand door al de kerkeraadsleden geteekend en ter goedkeuring aan de commissie in den Haag gezonden.

Daarbij waren ook gevoegd nieuwe formulieren, of liever, eene nieuwe redactie der vragen, die bij den doop, de bevestiging der ledematen en de voorbereiding tot het avondmaal zouden gedaan worden. De drie predikanten hadden die onderling opgesteld en de kerkeraad had ze goedgekeurd. Zij waren in den geest der bestaanden, doch eenigzins gewijzigd, zoo men meende, naar de behoefte der gemeente die uit twee bestanddeelen, hervormd en luthersch, bestond. Want eigenlijke formulieren behoefde men niet meer, daar bij genoemd kon. besluit Art. 2 n°. 2 bepaald was: » De tot heden gebruikelijke doop- en avondmaalformulieren wor-

den gehouden voor vervallen en daarentegen wordt aan de predikanten vrijgelaten, om hieromtrent veranderingen te maken, en tot de meeste stichting der gemeente te werk te gaan." — De predikanten volgen dan ook ten dezen opzigte hunne bijzondere zienswijze. Bij het bedienen van doop en avondmaal gebruik ik meestal een gewijzigd formulier, hetgeen mij nog altijd beter voorkomt dan er geen te gebruiken.

Nadat dit reglement langen tijd bij de commissie te 's Gravenhage vertoefd had, werd het eindelijk in het begin van 1854 aan den kerkeraad teruggezonden, of liever eenige bedenkingen en wijzigingen op hetzelve. Hierop wordt eene commissie benoemd van twee leden, ten einde den kerkeraad ten aanzien van die bedenkingen en wijzigingen te dienen van raad en advies. Deze doet dat, doch het reglement wordt ter zijde gelegd. In September 1857 wordt het echter weder op het tapijt gebragt, aan mij, als toenmalig president van de kerkeraad, opgedragen, om na te zien, wat er nog aan te veranderen, bij te voegen of te wijzigen zou zijn, en nadat ik mij van die taak had gekweten, en het andermaal door den kerkeraad was goedgekeurd, wordt het reglement in November aan de commissie verzonden, dat het, in hare vergadering van 25 Februarij van dit jaar approbeert en aan den kerkeraad heeft teruggezonden. Deze heeft het terstond ingevoerd en aan de leden der gemeente gelegenheid gegeven, om er zich mede bekend te maken. Het reglement dus, waarop het kon. besluit doelde, is dan eindelijk na eene tusschenruimte van 34 jaren tot stand gekomen!

Zoowel de administrateurs voor de begraafplaatsen, als de koster, aanspreker en doodgraver, welke drie betrekkingen thans één persoon vervult, en die, volgens resolutie van den gouverneur van 1857, door den kerkeraad wordt aangesteld (te voren stelde de kerkeraad alleen den koster aan, de gouverneur den aanspreker en doodgraver), de organist en de armendoctor, zijn thans door den kerkeraad van instruc-

tiën voorzien, naar welke zij handelen moeten. Dit moet natuurlijk de goede orde, die in alles noodzakelijk is, bevorderen. De instructie voor de administrateurs der begraafplaatsen is op bevel en onder goedkeuring van den gouverneur uitgereikt; die van den aanspreker en doodgraver, welke beide afzonderlijk zijn, zijn ingerigt naar die, welke zij te voren van het gouvernement hadden ontvangen.

Zoo als in het moederland in vroegeren tijd de kerkelijke censuur werd gehandhaafd en de kerkelijke tucht werd toegepast, zoo zal het ook in deze gemeente wel geweest zijn. Ik vind er in de notulen echter geen voorbeeld van vóór Junij 1770 (want of de fiscaal Jan van Schagen, van wien ik boven sprak, gecensureerd is geworden, blijkt mij niet), toen eene vrouw, voor den kerkeraad ontboden, »scherpelijk bestraft en haar het H. avondmaal ontzegd werd, tot beterschap des levens." — Den 1n Mei 1775 maakte eene vrouw met hare dochter, bij den kerkeraad aangeklaagd van een schandelijk levensgedrag, en voor dat collegie gedagvaard, in tegenwoordigheid van dat achtbaar ligchaam een ergerlijk schandaal, door den kerkeraad uit te schelden voor al wat lelijk was. De kerkeraad moest tot den maatregel overgaan, om haar door den koster ter deure te laten uitzetten, en op haar werd niet alleen de kerkelijke tucht toegepast, maar ook bij den fiscaal aanklagt tegen haar ingeleverd. — Van dat geval van die vrouw, die in 1812 afgesneden werd omdat zij een ergerlijk leven leidde, doch waartegen de toenmalige engelsche gouverneur Hodgow opkwam, heb ik boven reeds melding gemaakt. — Gelijk de tucht in het moederland verslapt is, zoo ook hier. Zij bestaat er eigenlijk niet meer.

Ik weet niet, dat hier ooit een vast formulier gebruikt is van kerkelijke attestatie vóór het jaar 1856. Als eene attestatie werd opgevraagd, gaf een der predikanten die in zulke bewoordingen als hem gepast scheen. Om daarin ook meerder uniformiteit te hebben, werd in genoemd jaar bepaald, om, zoo als bijna overal elders plaats heeft, een vast

formulier te gebruiken, en dat, gedrukt, af te geven als attestatie werd opgevraagd. Het is voorzien met het kerkelijk zegel. Die het betalen kan, geeft, bij het opvragen van attestatie, *f* 1 voor de kerk- en armenkas. — Als een oud gedenkstuk voeg ik hier eene kerkelijke attestatie bij, in Junij 1742 afgegeven door Ds. Rasvelt, en wel in het latijn, waarvoor en voor de copie is betaald twee dubloenen in goud. Het luidt, voor zoo ver ik van het bijna geheel zwart geworden papier nog lezen kan, als volgt:

»Lator harum, ornatissima domina ac δάμαρις, Eleonora van Beeck, viri illustrissimi ac nobilissimi domini Nicolaas van Beeck (antea autoritate praefecti Curaçauae, Bonaerae, Arubae, ulteroriumque insularum) filia, est in numerum reformatorum baptisatorum, addictorumque religionis reformatae in ecclesia reformata christiana, quae Curaçauae unico pastore Christo colligitur, recepta s.s. baptismi a doctissimo, clasissimo ac admodum reverendo viro ac domino Nicolao Verkuil (dum viveret) theologo et ministro Curaçauae accuratissimo, facundissimo, fidelissimo, die primi Maji 1702.

»Parentes { Nobill. Ds. Nicolaas van Beeck etc. etc.
et
Nobill. Da. Anna Juist.

Testes { Ds. Josias Raket, locoque ejus Ds. Joh. Goedvriend
et
Da. Leonora Pietersz.

Cujus rogatu, lubenter testes esse voluerimus, ornatissimam nostram dominam de miliori nota orthodoxis ecclesiis exteris commendantes.

»In hujus fidem hasce propria manu subsignare atque sigillo nostro munire voluimus debuimus.

Wigboldus Rasvelt,
Ecclesiastes Curaçauae.

Curaçauae
dabam in Musaeo
d. 26 Junii 1742."

Alhoewel Ds. Rasvelt in die attestatie van »zijn zegel" spreekt, zoo schijnt er echter geen kerkelijk zegel bij den kerkeraad geweest te zijn vóór 1798. Want in de vergadering van November van dat jaar wordt besloten, om een koperen gegraveerd cachet, dat door een der kerkeraadsleden ten geschenke wordt gegeven, als kerkelijk zegel te gebruiken. Het stelde voor: »De vervallen muren van Jeruzalem," en daaronder was geschreven: »Curaçao." Het omschrift bevatte deze woorden: »Bouwt de muren van Jeruzalem op. Ps. 51: 20." — Ds. van Esch schijnt, in zijne bezorgdheid voor de kerk, of wel per abuis, dat zegel in 1808 naar Suriname te hebben medegenomen; want in de kerkeraadsvergadering van Mei 1817 wordt berigt, dat de weduwe van Ds. van Esch het kerkelijk zegel van Suriname had teruggezonden. Waar dit zegel is gebleven, weet ik niet, maar wèl dat men er zich niet langer dan tot in 1833 van heeft bediend, daar toen een nieuw zilveren zegel vervaardigd is, hetgeen nog gebruikt wordt, en de gedachtenis der vereeniging van de beide gemeenten moet in stand houden. Op dit zegel ziet men een' opengeslagen bijbel, waarop de woorden: EVANGELIE; KOR. I, vs. 12, 13." Boven den bijbel zijn twee handen, die als vriendschapsbewijs in elkaâr zijn gelegd. Het omschrift is: »VEREENIGDE PROTESTANTSCHE GEMEENTE TE CURAÇAO."

Reeds in de eerste helft der voorgaande eeuw, namelijk in 1730, had de kerkeraad van het toenmalige gouvernement de vergunning verkregen, om in het belang van kerk en gemeente *gratis* te mogen procederen, zoo als dat ook in Holland plaats had. De geheugenis van die vergunning schijnt later verloren te zijn gegaan, want in October 1769 besluit de kerkeraad, om aan de HH. MM. HH. Staten Generaal te verzoeken, *gratis* te mogen precederen in zake van twee weesmeesters; wat die zaak echter geweest zij, wordt niet opgegeven. 't Zal toen wel toegestemd zijn, even als die vergunning nog heden ten dage bestaat, en de procureur des konings advocaat is van de kerk. Of er nu werkelijk van

die vergunning meermalen is gebruik gemaakt, kan ik niet bespeuren, maar wèl dat er meermalen ook met den gouverneur en den raad conflicten gerezen zijn over het eigendomsregt van de gemeente op het kerkgebouw; het eerst vind ik daarvan gewag gemaakt in 1771. Toen namelijk ten gevolge van de slechte administratie van twee kerkeraadsleden met de administratie der kerkefondsen belast (waarvan ik boven reeds gesproken heb), vóór en in 1668, en het verlies, dat daardoor zoowel de kerk-, als de armenkassen had geleden, de fondsen het niet toelieten, om nog het noodige aan den opbouw der kerk en van den toren te verrigten, wordt op verzoek van den kerkeraad wel het noodige van gouvernementswege verrigt, maar tevens door het gouvernement daarop gewezen, dat «de vraag van eigendomsregt van de gemeente op het kerkgebouw tot nog toe onafgedaan en sub crisi was."

De geschiedenis toch van de stichting van het kerkgebouw ligt geheel in het duister; oude stukken, die het eigendomsregt zouden bewijzen, zijn niet voorhanden. Zijn zij er geweest, dan zijn zij den weg van alle oude stukken op dit eiland gegaan, dat is: zij zijn in stof gevallen. Zoo als ik mij de zaak voorstel, is het er dus mede gelegen. In het fort (het fort Amsterdam gewoonlijk genoemd) zal oorspronkelijk de gouverneur eene plaats hebben aangewezen, waar een houten kerkgebouw kon worden opgerigt, en waarin eerst de militairen, en toen zich hier particulieren nederzetten, ook deze hunne godsdienstoefening konden houden, en als daarna, door meerdere overkomst van particulieren, de bevolking en dus ook de gemeente grooter werd, dat gebouw voor de openbare godsdienstoefening aan de gemeente hebben afgestaan. Zoover de oudste boeken, bij de kerk aanwezig, reiken, waaronder het reeds genoemde kassa-boek van 1695 het oudste is, worden gedurig sommen op rekening gebragt voor herstellingen aan het kerkgebouw, en het gouvernement geeft er niets aan en bemoeit zich met dat gebouw niet. Toen nu in 1745 besloten werd het houten kerkgebouw af te breken

en er een van steen op dezelfde plaats op te bouwen, wordt daartoe noch de vergunning, noch subsidie van het gouvernement gevraagd, maar die opbouw, na eene tusschenruimte van meer dan 20 jaar, eindelijk in 1768 en toen nog slechts gedeeltelijk tot stand gekomen, is alleen geschied uit de bestaande fondsen en vrijwillige giften der gemeente. Dat het gouvernement in 1769 op verzoek van den kerkeraad geld toestond, om den opbouw geheel te voltooijen, was slechts, omdat de kassen bijna geheel waren uitgeput. Want wat er al met den opbouw van die kerk is voorgevallen en hoe dat zoo lang heeft kunnen vertragen, is thans niet meer uit te maken, omdat de notulen tot Januarij 1756 er niets van gewagen en die van Januarij 1756 — Julij 1769 niet meer bestaan; opmerkelijk zeker is het, dat juist die verloren zijn! Uit de oude kassaboeken, zoo vele of zoo weinige er nog voorhanden zijn, blijkt daaromtrent ook niets; doch wèl in 1769 het resultaat van de schandelijke handelwijze van bovengenoemde administrateurs, die in geen 10 jaren rekening en verantwoording hadden gedaan, en die uit de armenkas genomen hadden 22,750 pesos, terwijl er nog aan onbetaalde rekeningen voldaan moest worden eene som van 28,633 pesos. — De raad strafte die ontrouwen wel naar verdienste en stelde hen aansprakelijk voor die geldsommen, doch het debet bleef altijd voor memorie uitgetrokken, omdat de schuldigen waarschijnlijk niets bezaten.

Nu zullen zeker wel, doch daarover is naderhand ook meermalen conflict met het gouvernement ontstaan, de grondslagen van het kerkgebouw vóór het gebouw zelf gelegd zijn, en derhalve de dusgenoemde kelder onder de kerk, zoo als ook de ruime regenbak naast aan, waarin het water, dat op het kerkgebouw valt, wordt opgevangen, behooren gerekend te worden een deel van de kerk uit te maken en dus ook in het bezit der gemeente te zijn. Maar, zooals ik zeide, het gouvernement dacht daarover geheel anders, en denkt er gedeeltelijk nog anders over. Wat er in latere jaren, sedert 1771, daaromtrent tusschen het gouvernement en den

kerkeraad is voorgevallen staat niet opgeteekend; stilzwijgend bleef de gemeente bij het gerust bezit; maar dat er toch van tijd tot tijd wel botsingen moeten geweest zijn, blijkt mij daaruit, dat toen Ds. v. Esch in 1808 dit eiland verliet, hij den kerkeraad aanraadde, ook bij het Engelsch gouvernement »den eigendom van het kerkgebouw vast te houden, tegen wien ook." Dat daarna het gouvernement, toen het misschien de kwestie omtrent het kerkgebouw had opgegeven, nog in onzekerheid verkeerde omtrent den kelder onder de kerk, die voor pakhuis gebruikt wordt, blijkt daaruit, dat de gouverneur in November 1824 den kerkeraad aanschrijft, om dat pakhuis te doen repareren. Dat wordt natuurlijk door den kerkeraad afgeslagen, en als beweeggrond daarvoor bijgebragt, »dat, als het gouvernement de voordeelen van dat pakhuis geniet, hetgeen door het gouvernement voor magazijn wordt gebruikt, dat ook in orde moet houden." De brief, dien de kerkeraad, in antwoord op die aanschrijving, aan den gouverneur zendt, doch welke niet meer voorhanden schijnt, moet ook bevat hebben: »informatie, door het gouvernement te geven nopens de voorregten, welke bij den opbouw der hervormde kerk aan het gouvernement gereserveerd waren." Want in het daarop gevolgde terugschrijven van den gouverneur d. 19 Januarij 1825 wordt dit aangehaald en het vervolgt aldus: »En gelet, dat, alhoewel het niet mogelijk schijnt volledige informatie te krijgen van den voet, waarop het land gebruik heeft gemaakt van het magazijn onder het kerkgebouw der hervormde gemeente binnen het fort Amsterdam alhier, uithoofde dat desaangaande niets in de kerkelijke boeken te vinden is, en zulks veel minder nog ter gouvernements-secretarie gevonden wordt, doordien bij de laatste bezitneming dezer kolonie niets van de archieven der voormalige besturen aanwezig was en dus aldaar niet overgenomen noch berustend is, het echter buiten allen twijfel is, dat aan het gouvernement het voorregt van het vrij gebruik des voorzeiden magazijns toekomt, als waarom hetzelve, zoo lang als van het tegendeel niet blijken kan, zoude kun-

nen gehouden en geacht worden die herstellingen aan het gezegde magazijn, welke benoodig zouden kunnen wezen, om hetzelve bruikbaar te behouden, ten minste provisioneel voor rekening en ten koste van den lande te laten geschieden:

Is goed gevonden en verstaan te bepalen, zoo als hierbij provisioneel bepaald wordt, dat alle reparatiën, die aan het magazijn onder het kerkgebouw der hervormde gemeente binnen het fort Amsterdam noodig zullen wezen, hetzij aan deuren, vensters of andere dergelijke deelen van hetzelve, om het in eenen voor het gouvernement bruikbaren staat te houden, en welke niet mogten begrepen zijn of kunnen gerangschikt worden onder de zoodanige, die tot conservatie van het gebouw zelf noodzakelijk zijn, door en van wege het gouvernement voor 's Lands rekening zullen geschieden. Afschrift enz." — Dus de toenmalige gouverneur erkent stilzwijgende, dat het pakhuis aan de kerk behoort.

Kort voordat de vereeniging der beide gemeenten hier gevierd werd, besluit de kerkeraad in Februarij 1825 nog aan den raad te verzoeken acte van wettig eigendom van het kerkgebouw. De raad van policie schrijft daarop onder dagteekening van 15 Maart terug: »Gelezen zijnde door den heer gouverneur ter deliberatie en beslissing van den raad overgelegde kopy-missive door zijne excellentie van de kerkeraden der hervormde gemeente alhier ontvangen, gedagteekend den 3n dezer, nopens het verkrijgen eener acte van eigendom voor de gemelde gemeente op derzelver kerkgebouw, staande binnen het fort Amsterdam, luidende als volgt:

En na deliberatie goedgevonden en besloten de kerkeraden der voorzeide hervormde gemeente hierbij uit te noodigen, authentieke afschriften van al de in derzelver gemelde missive aangehaalde en aangeboden bewijsstukken aan den raad te doen toekomen, waarna over de onderhavige zaak zoodanig zal worden beslist, als zal bevonden worden en geoordeeld te behooren.

Zullende enz. extract."

Nu is het wel zeer jammer, dat die »bewijsstukken," waarvan bovenstaand schrijver gewag maakt, als door den kerkeraad (verkeerd wordt hij in dat schrijven: *kerkeraden* genoemd) aan den raad aangeboden, in de archieven niet meer voorhanden zijn. De zaak zou anders helderder worden. Doch ik betwijfel, of zulke bewijsstukken wel ooit zouden kunnen zijn geleverd geworden, en of de op gronden rustende *redeneringen* niet tot bewijsstukken hebben moeten dienen. Ten minste, zoo min als het gouvernement iets tot bewijs zou kunnen hebben bijgebragt, dat het regt had op kerkgebouw en onderzijnd pakhuis, even zoo min heb ik in de documenten der kerk eenig bewijsstuk kunnen vinden, dat het een en ander der gemeente toekomt; hoewel dit laatste wel buiten eenigen twijfel zal zijn. Of de kerkeraad als bewijsstukken wilde doen gelden drie extracten uit »het kerkelijk prothocol" van 19 Febr. en 11 Julij 1745 en 17 Augustus 1769, is mogelijk. Doch die stukken, welker origineel thans niet meer voorhanden is, bevatten niets anders dan een berigt van den kerkeraad aan de gemeente, dat zij kan inteekenen tot verbouw van de kerk, en dat de gelden anders uit de armenkas zullen genomen worden; dat de oude kerk zal worden afgebroken, ten einde eene nieuwe te bouwen; opgave, wat er uit de armenkas genomen en wat het saldo van rekeningen was; en eindelijk, nog uit een brief van Dr. Wildrik, die toen op St. Eustatius was, dat in der tijd tot eenen geheelen opbouw van de kerk was besloten.

De raad van policie zendt nu nog, onder dagteekening van 5 April 1825, nadat de dag der plegtige vereeniging der beide gemeenten op den 12den bepaald was, het volgend extract uit zijne notulen aan den kerkeraad: „De gouverneur, in omvraag gebragt hebbende, of het volstrekt noodig zal zijn, dat de acte van eigendom op het kerkgebouw der Herv. gemeente, om dewelke de kerkeraden dier gemeente, in gevolge het verhandelde in de Notulen der laatst voorgaande vergadering van den 15den Maart l.l. n°. 8, verzocht hebben,

eerst moet worden verleend, alvorens het kerkgebouw kan gebragt worden op den inventaris, die bij de plaats te hebben vereeniging van de gemelde gemeente met de Luthersche moet worden opgemaakt,

»Heeft goed gevonden en besloten: dat dit gemis van de bedoelde acte geen vertraging in het opmaken des bedoelden inventaris behoort te veroorzaken, en dat het gemelde kerkgebouw op dien inventaris als het eigendom van de Hervormde gemeente kan worden gebragt, onverminderd de examinatie van de bescheiden, die de voorn. kerkeraden hebben aangeboden en bij dezes raads besluit van den 15den Maart l.l. gevorderd zijn, waarna de bedoelde acte van eigendom, voor zoo ver dezelve nog noodig mogt zijn, naar vereisch kan worden verleend."

De acte echter is, zoo ver ik weet, niet verleend, ofschoon uit de door den kerkeraad van 1825 aan het gouvernement medegedeelde stukken (de drie extracten, door mij boven aangehaald) bleek, dat de kerk uit eigen fondsen en door gelden der gemeente, zonder hulp van het gouvernement was gebouwd. Doch, zoo als ik te kennen gaf, geeft dit nog geen bewijs van eigendomsregt; het kan wel eene verzinning geweest zijn, alhoewel dit niet waarschijnlijk is. Alle twijfel echter dienaangaande is opgeheven door het kon. besluit van vereeniging, meermalen reeds genoemd, waarin Art. 3 § 3 gelezen wordt: *„Het aan de Hervormde gemeente toebehoorende kerkgebouw zal na de vereeniging zijn het eigendom der Evangelische of Protestantsche gemeente."*

Het was op de bewoordingen van dat besluit, die geen exceptie toelaten, en op de bewoordingen van den inventaris der goederen van de Hervormde gemeente: »Een kerkgebouw staande in het fort Amsterdam, met toren, uurwerk, orgel enz., van de fundamenten geheel nieuw opgebouwd in de jaren 1766—1769, zoo door vrijwillige bijdragen der heeren bewindhebbers der W. I. Comp. en ingezetenen dezes eilands, als door de armenkas der gemeente, enz." — dat de kerkeraad van 1840 zich beroepende, van den gouverneur huur-

geld vroeg „voor het gebruik van het ten behoeve des lands, zoo vele jaren lang tot heden, geldeloos gebezigde pakhuis onder het kerkgebouw." Deze aanvraag werd gedaan, omdat de kas, door het besluit van den gouverneur, om de armengelden, die bij het gouvernement ontvangen werden, voortaan onder de onderscheiden gezindheden te verdeelen, een groot verlies leed. De gouverneur wenschte, „alvorens dat verzoek van den kerkeraad in overweging te nemen, door den kerkeraad bekend gesteld te worden met de conditiën, waarop het bedoelde pakhuis ten gebruike van den lande gelaten is of afgestaan, alzoo deswege niets naders bekend is, dan dat het land hetzelve altoos in vruchtgebruik, zoo al niet als eigendom bezeten heeft, terwijl alle reparatiën tot onderhoud van hetzelve steeds door het gouvernement worden behartigd." Zie echter omtrent het doen van reparatiën het boven aangehaald schrijven van den gouverneur d. 19 Jan. 1825. Daarop is door den kerkeraad in het breede geantwoord, doch zonder gevolg. Wèl gaf het gouvernement te kennen, „dat het de zaak ter kennis, beoordeeling en beslissing van hooger hand" zou brengen, en daartoe besloot ook de kerkeraad in zijne vergadering van 23 September 1840, zendende onder dagteekening van 20 October eene memorie aan Z. Ex. den Gouverneur-Generaal der Nederlandsche W. I. bezittingen, te Suriname; doch als antwoord ontving hij den 28n April 1842 eene kennisgeving, dat het pakhuis onder de kerk ter verbetering van de kerk, wanneer men daartoe mogt overgaan, aan de gemeente door het bestuur der kolonie zou worden afgestaan. — Wat de kerkeraad in genoemde memorie van 20 October heeft opengelegd omtrent den eigendom van het pakhuis, is met grond en schijnt mij onwederlegbaar. Van daar dan ook dat de gouverneur-generaal, al wordt stilzwijgend een huurgeld voor dat pakhuis afgewezen, echter het eigendomsregt erkent, als zullende het wanneer het voor verbetering van het kerkgebouw noodig is, door het gouvernement worden afgestaan.

En zoo is dan de zaak blijven rusten. De kerkeraad heeft dat pakhuis voor verbetering van het kerkgebouw nog niet noodig gehad; huur wordt door het gouvernement niet betaald; de noodige reparatiën worden er door het gouvernement aan verrigt, en uit het water van den regenbak onder de consistoriekamer, de bewoners van het fort (de gouverneur en officieren met hunne familiën) gratis van drinkwater voorzien, ofschoon het er invloeit, zoo als ik reeds te kennen gaf, van het dak van het kerkgebouw, en dus dat water ook eigenlijk een eigendom der gemeente zou wezen, waarover zij, naar goedvinden, ten voordeele van kerk en armen zou kunnen beschikken, zoo als het mij ten minste voorkomt.

Eén punt is er nog in die memorie van den kerkeraad aan den gouverneur-generaal, waarop ik de aandacht wil vestigen: het is namelijk eene beantwoording van het gouvernement van Curaçao, waarom de kerkeraad nimmer huur had gereclameerd, en luidt aldus: „En wat verder betreft het door en van wege het bestuur gestelde: dat er nimmer eenige reclame wegens huur van dit pakhuis is gedaan," ook dit moet de kerkeraad ten volle erkennen, doch is wel, naar deszelfs oordeel, toe te schrijven aan de wijsheid van het toenmalig kerkbestuur, aan hetwelk het niet raadzaam zal zijn voorgekomen, om in dagen toen de armenkas van gouvernementswege grootelijks werd bevoordeeld (als door de *onverdeelde* opbrengst der gelden bij de administrative takken des bestuurs ten behoeve der gewone armen geïnd wordende, gelijk ook door monstering-gelden enz.), om in zulke dagen van groote begunstiging op huur voor gemeld pakhuis aan te dringen. — Die begunstiging zeker was te voren groot; langzamerhand echter werd zij verminderd, zoodat volgens eene opgaaf in October 1829, op verlangen van den gouverneur, de armenkas in de laatste vijf jaren, *f* 8175 had gemist.

Het was dan ook om die reden, dat de kerkeraad in 1822 besloot aan den gouverneur vrijdom te vragen van landsbe-

lastingen, die voor gebouwen en hypotheken moeten betaald worden, doch waarop toen een afwijzend antwoord kwam. In het verzoek van den kerkeraad evenwel werd aangehaald eene resolutie van gouverneur en raden van policie van den 19^{n} April 1768, waarbij de kerk- en armenkas der Hervormde gemeente van alle belasting werd vrijgesteld. De kerkeraad, zeker meenende te zijn van zijn regt, besloot toen in October van dat jaar zich omtrent deze zaak tot het moederland te wenden. Welk een antwoord van daar gekomen is, bleef mij onbekend; ik zou haast twijfelen of er wel een antwoord is ingekomen; want toen in 1828 door den gouverneur een nieuw reglement was ingevoerd op de heffing van 1 pCt. op de hypotheken, besloot de kerkeraad in Maart van dat jaar zich tot den gouverneur te wenden, ten einde de kerk en armenkas daarvan mogt verschoond zijn. Afwijzend werd zeker ook hierop weder beschikt, want onder dagteekening van 25 Junij 1829 ontving de kerkeraad de volgende sommatie:

„Pro justitiâ. Mr. J. B. Gravenhorst, commissaris van policie, belast met het publieke ministerie R. O., doet door mij ondergeteekenden

sommeren

Protestantsche gemeente,

ten fine, om binnen of met den derden dag na het exploiteren dezer sommatie, te voldoen de belasting op eigendommen en bezittingen, sedert primo Maart tot ult. Dec. 1828, de som van *f* 611,26, in gevolge van vorengeleverde rekening, op poene van parate excecutie met de kosten.

(geteekend:) De bode — Kock."

Waarop in den kerkeraad besloten is te antwoorden: „dat de kerkekas in de volstrekte onmogelijkheid is om aan zoodanige landsbelasting en dus ook aan den eisch van den commissaris van policie te voldoen." Die tegenstand mogt echter niet baten. Het bestuur der kolonie had zich om-

trent die zaak gerefereerd aan den gouverneur-generaal van Nederlandsch W. I., te Suriname, en diens besluit werd in de kerkvergadering van 13 Januarij 1830 voorgelezen, daarop nederkomende, dat, „even als in het moederland alleen het gebouw van de openlijke godsdienst van betaling der belasting vrij was, maar dat van alle overige bezittingen aan de kerk behoorende de gewone belasting als van particulieren moest betaald worden, — zoo ook op Curaçao.” Men heeft dus moeten betalen en betaalt nog. — In de kerkeraads-vergadering van 10 Mei 1837 stelden de leden van de administratie voor, dat men bij het gouvernement aanzoek zou doen tot ontslag van betaling der jaarlijksche belasting van van den 100sten penning, namelijk berekend op den ouden koopschat, en wèl, omdat de panden of effecten, zoo als ze hier heeten, zoo schrikkelijk in waarde waren achteruitgegaan, zijnde in genoemd jaar onder anderen een huis, „dat vroeger verkocht was voor *f* 11,213, en waarop de kerk een hypotheek had van *f* 5,524, slechts voor *f* 1,230 verkocht. Al wederom nul op het rekwest; doch het gouvernement geeft „vrijwaring van den 50sten penning bij het transporteren van effecten, wanneer daartoe aanzoek zou worden gedaan.” De kerkeraad vraagt er om, alsmede om vrijwaring van zegelgeld bij het transporteren, hetgeen is verleend.

De verliezen, die in der tijd de hervormde en daarna de vereenigde gemeente geleden hebben, zijn dan ook enorm geweest, waartoe de veranderde tijdsomstandigheden en de achteruitgang van de waarde der effecten het meest hebben bijgedragen. Want, om niet te spreken van de verliezen in de vorige eeuw geleden, bij frauduleuze aanwending der kerk- en armengelden bij den opbouw der kerk (zie boven) en van welken slag de kas of kassen niet meer volkomen hersteld zijn, zoodat de kerkeraad nog in 1798 besloot aan het comité voor de zaken der koloniën in de W. I. te ’s Gravenhage „den desolaten toestand van kerk- en armenkas bekend te maken en zijne hulp in te roepen tot heeling der breuk;” — maar, om van die vroegere tijden niet te

gewagen, welke ten aanzien van het geldelijke toch zeer duister zijn, bijv. zoodat in 1789 tot kapitaal der armen wordt opgegeven ruim 110,000 pesos, zoo ontzaggelijk groot als ik niet zie dat het ooit geweest is, er wordt echter daarbij gedurig gewag gemaakt van kapitalen *in deposito*, zoodat ik gis, dat de kerk toen gelden van anderen administreerde, doch wanneer dat zou begonnen en opgehouden zijn, zie ik niet en de niet op elkander volgende kassaboeken kunnen er ook niet meer licht in geven; ook de latere tijden zijn daaromtrent duister, want in 1813 is het kapitaal van de armen slechts 24,450 p., doch na drie jaren, in 1816, in eens 48,136 p. en in 1829 *f* 76,503, zonder dat het blijkt, dat er die jaren iets van belang bijgekomen, wél dat de kas is achteruitgegaan, — maar nogmaals, om van geen vroegere tijden te spreken, zoo leed in lateren tijd de toen vereenigde kerk- en armenkas important verlies. In 1823 namelijk, zoo als reeds is medegedeeld, werden de armengelden, van gouvernementswege ontvangen, tot hiertoe aan de Hervormden alleen gegeven, tusschen de Hervormden of Protestanten, R. Katholieken en Israëlieten verdeeld. In 1825 werd het geld, tot hiertoe gegeven voor doopen, aannemen, huwen, afgeschaft. In 1827 werd deze haven eene vrijhaven, waardoor eenige gelden, die den Protestantschen armen werden uitbetaald van in- en uitklaring van schepen, vervielen. Men moest dan in dat jaar ook reeds bezuinigingen maken, den tweeden organist en den tweeden voorzanger (deze waren bij de vereeniging der gemeenten in dienst gebleven) bedanken, de bedeeling der armen verminderen en den knecht van Ds. Bosch afschaffen. In 1828 moet eene som van *f* 1382 tegen 12 pCt. opgenomen worden, om eene andere schuld, welke opgevorderd werd, af te betalen. In datzelfde jaar werd van de debiteuren aan de kerk 3 pCt. ter betaling opgevorderd en in het volgend jaar nog 1 pCt. om de zaken te kunnen gaande houden. In 1830 werd het geld voor den huisdoop van *f* 16 op 8 gebragt, later geheel afgeschaft. In 1833 was de kas met *f* 121 achteruit-

gegaan. In 1835 had de verkoop van huizen, waarop hypotheek stond, doch waarvan de renten niet betaald werden, een verlies van *f* 4583 ten gevolge, zoodat dan ook wederom het volgend jaar de kas met *f* 5575 was achteruitgegaan. Van het verlies in 1837 sprak ik hierboven. Er was in dat jaar een te kort van *f* 4161. In 1839 leed de kas een verlies van *f* 2131. In 1842 nogmaals van *f* 2400 door den verkoop van huizen en was er daarenboven nog een achteruitgang van *f* 2305. In 1844 was de kas andermaal met *f* 2055 achteruitgegaan. Ook in 1847 was er een verlies, dat niet wordt opgegeven, maar tot welks dekking eene collecte gehouden zou worden, die *f* 7000 opbragt. In 1850 een verlies van *f* 1351. In 1853 van *f* 2043. In 1855 van *f* 579. Plus minus een nadeelig slot in die jaren van *f* 40,000. Daartegen stond van 1816 slechts eene aanwinst over van plus minus *f* 15,000 aan giften als anderszins.

Ik heb daar een en andermaal gesproken van *kerk-* en van *armenkas*, en ook gezegd: *toen waren kerk- en armenkas nog niet vereenigd.* Ik heb in het belang der zaak, omdat de kerkeraad thans, daar ons geheele kapitaal slechts ruim *f* 50,000 aan hypotheken en belegde gelden op de weeskamer bedraagt, zoo weinig voor de armen doen kan, dit jaar eene uitvoerige memorie aan den kerkeraad ingediend, ten betooge, dat de kerk- en armenkas te voren gescheiden waren en waarschijnlijk ook afzonderlijk werden geadministreerd, en dat aldus het besluit van den kerkeraad van 15 September 1819, om „de kerk- en armenkas te vereenigen, zoo als zulks voorheen was” en wèl „ten voordeele der kas,” geheel onregtmatig en zijne bewering foutief was. Ik heb mij de moeite getroost, van alles wat ik daarvan in de oude documenten vond, na te gaan en aan het licht te brengen, waarvan hier een resumé, meen ik, niet ongepast zal zijn.

Ik moet beginnen met te bekennen, dat ik in de vroegste stukken van het jaar 1695 en volgende geen stellig bewijs vind, dat de kerk- en armenkas gescheiden waren, maar dat

dit òf reeds toen, òf later zeker het geval is geweest; daarvan zijn de bewijzen onwedersprekelijk. In den kerkeraad toch van 6 Julij 1785 werd besloten, om den gouverneur te polsen over de mogelijkheid van het *vereenigen* der kerk- met de armenkas, „omdat er geen middel was om de kerkekas te stijven.” De kerkeraad beroept zich hier niet op hetgeen *voorheen* was geweest; waren de kerk- en armenkas ooit vereenigd geweest, hij zou daarin een krachtig argument gehad hebben, om zijn verzoek bij den gouverneur aan te dringen. Doch daar de gouverneur hierop „afwijzend” had beschikt, wordt in de vergadering van 3 Julij 1786 besloten, zich over deze zaak te wenden tot de bewindhebbende W. I. Comp. Later wordt hoegenaamd geen melding gemaakt van het antwoord der bewindhebbers; maar dat dit ook afwijzend zal zijn geweest, blijkt, omdat vele jaren later beide kassen nog gescheiden waren. In 1787 wordt het kapitaal, dat de kerk bezat, opgegeven te zijn 656 p. in tegenoverstelling van 104,363 p., die de armenkas bezat, Doch ik kan nog van een 20tal jaren vroeger spreken. Toen namelijk in 1768 en 69 uitkwam, dat de armenkas zoo zeer benadeeld was, werd er door den kerkeraad een reglement gemaakt voor het beheer der armenkas, in 15 artikelen bestaande, waarvan art. 10 bepaalde, „dat, behalve het geld voor den boekhouder en hetgeen voor de bediening van het avondmaal noodig was, niets anders ten behoeve der kerk uit de armenkas mogt betaald worden, maar alle andere uitgaven voor rekening van de kerkekas zouden komen, of, zoo deze niet bij magte was, door collecten zouden gevonden worden.” — In 1778 moest men daarom ook het orgel laten stilstaan, omdat de kerkekas niet bij magte was den organist te betalen en de collecte niet genoegzaam had opgebragt.” Tot stijving van die kas besloot dan ook de kerkeraad in 1784 de stoelen en banken niet meer te verhuren, » zoo als tot hiertoe had plaats gehad,” maar die gelden wederom door eene collecte te vinden, daar die huur toch slecht binnenkwam. In 1787 was 500 p. uit de armenkas geleend tot herstel van het orgel, en

omdat de kerkekas die niet kon terugbetalen, zou de kerkeraad zich aan den raad van policie wenden, om voorziening daarin.

Nog in deze eeuw is die toestand, het afgescheiden zijn van kerk- en armenkas, dezelfde, want in Julij 1800 besluit de kerkeraad een huis, aan de kerk behoorende, eerst te verhuren, en later, om het ten voordeele van de kerkekas te verkoopen. In 1804 werden gelden van het kerkgebouw, dat gedurende den oorlog gediend had tot kazerne van de burgerweer (in 1819 wordt dat gebouw ook tot excercitieplaats gebruikt!) te herstellen, uit de armenkas genomen, omdat er in de kerkekas geen geld was. Om die kas nog wat te stijven, werd in 1807 door den kerkeraad bepaald, dat, na de collecte voor de armen, er nog eene voor de kerk zou gehouden worden gedurende de godsdienstoefening. In datzelfde jaar worden eenige niet rentegevende effecten, waarop de armenkas geld had geschoten, en die aan de kerk toebehoorden, verkocht en ook wordt in die zelfde kerkeraads-vergadering, 9 Maart, bepaald, wat voortaan als inkomst van de kerkekas zou gerekend worden, namelijk: het luiden der klok bij begrafenis, het begraven, de huur van het woonhuis op het kerkhof, de tweede collecte, de gelden voor doopen, trouwen en het aannemen van ledematen. Ik ga andere bewijzen voorbij, maar vestig nog op één de aandacht, het is namelijk, dat in Mei 1816, op verlangen van de kerkelijke commissie te 's Gravenhage, door den kerkeraad afzonderlijk wordt opgemaakt, wat de inkomsten van de kerk, — wat die van de armenkas waren. Het kapitaal der armen bedroeg toen 48,136 p. dat der kerk slechts 1,023 p. Een aanmerkelijk verschil! En als dan nu de kerkeraad in September 1819 het besluit neemt, om de kerk- en armenkassen te vereenigen, *zoo als dit voorheen was*, blijkt dat laatste onwaarheid te zijn; en als er in het besluit wordt bijgevoegd: *ten voordeele der kas*, dan „was dit, ja, zeker, ten voordeele der kerkekas," dus ga ik in mijne memorie voort, „maar ten allergrootsten nadeele der armen-

kas, wie men daardoor de helft, zoo niet meer van hare inkomsten ontnam. — Of men autorisatie tot dat besluit aan het gouvernement en aan de kerkel. commissie in den Haag gevraagd heeft, blijkt mij uit de notulen niet, en ik geloof het ook niet, want anders zou het wel degelijk aangeteekend staan; maar heeft men aan de commissie daartoe verlof gevraagd en van haar toestemming gekregen, dan is men daartoe alleen kunnen geraken door het leugenachtige: *zoo als te voren plaats had.* Die commissie toch was niet in staat de waarheid daarvan te onderzoeken en moest op de getuigenis van den kerkeraad afgaan.

Ondertusschen de zaak lag er toe en is er toe blijven liggen, en de armen zijn sedert dien tijd hoogelijk benadeeld geworden. Wat de Christelijke liefde eenmaal gaf, om de weduwen en ouden van dagen voor broodsgebrek te beveiligen, om hen een zoo mogelijk onbezorgd leven te doen leiden (ik vind aangeteekend, dat nog in 1816 jaarlijks over de 4,000 p. alleen aan bedeeling der armen werd verstrekt, en thans is die bedeeling niet hooger dan *f* 1200), is besteed geworden, om de klok te repareren en zand voor den vloer van het kerkgebouw te koopen! Terwijl zoo menige arme, hoogbejaarde is moeten afgewezen worden, omdat er geen geld ter bedeeling voorhanden was, en misschien van honger en gebrek is omgekomen, worden van de gelden, die aan de armen toebehooren, organist, koster, kostersknecht betaald! Of het gemakkelijk is, om de helft der inkomsten van de armen te gebruiken (ik meen ten minste dat zoodanig de verhouding is, of bijna is) voor de kerk, die slechts een 48ste deel in de armenkas heeft bijgebragt, dat dit gemakkelijk is, om alle bijzondere bijdragen van de gemeentenaren voor de instandhouding van de openbare godsdienst te kunnen missen? — ik zal het niet weêrspreken, maar ik vraag: of het billijk, of het regtvaardig, of het te verantwoorden is? — Dat de vereeniging van de Luthersche met de Hervormde gemeente in 1825 in de verhouding van de kapitalen van de kerk- en armenkas niet veel verandering

zal hebben gebragt, meen ik daaruit te moeten opmaken, dat die kerkefondsen toen slecht stonden, en na het afdoen van schulden, weinig slechts in de kas is gevloeid. De oude pastorie namelijk werd verkocht voor 7,520 p. en een huisje voor 910 p., doch daarvan moest 5,718 p. aan schuld worden betaald. Eene bijzondere kas bestond er bij de Luthersche gemeente niet; wat voor kerk en armen noodig was, moest door inschrijvingen worden gevonden. Het getal armen der oorspronkelijke Lutherschen is met dat der oorspronkelijke Hervormden sedert aanmerkelijk toegenomen, zoodat er, nu nog veel meer dan vóór een 30tal jaren, behoefte is, om aan de armen te geven, wat hun van regtswege toekomt.”

Ik heb boven reeds gesproken over de in Augustus 1769 opgemaakte 15 artikelen, ten aanzien van het beheer der armenkas, en er art. 14 uit aangehaald, waarin bepaald wordt, wat alleen uit de armenkas mogt betaald worden ten dienste der kerk. De armenkas kon ook wel het een en ander missen, want van vroege tijden af heeft zij vele voordeelen genoten, en de kerkekas, naar ik zien kan, bijna geene. Zoo wordt daar bij resolutie van den Raad van 19 Augustus 1768 nog toegezegd, „dat alle leges en voordeelen, die den secretaris, den deurwaarder en geregtsbode mogten competeren, welke ook, aan de armen der Gereformeerde gemeente worden afgestaan.” In Augustus van het volgend jaar wordt wederom eene resolutie van den raad aan den kerkeraad bekend gemaakt, houdende, dat „van alle executiën voor de weeskamer aan de armen der Gereformeerde gemeente 5 pCt. provisie moet betaald worden.” In 1783 ontvangen de armen, op verzoek van den kerkeraad, een schelling van al de personen, die zich uit deze haven op reis begeven. Onderscheiden boeten waren ten voordeele der armen. Zoo waren in 1788 sommige personen door den fiscaal elk met 2,000 p. beboet, welke aan de armenkas moesten betaald worden. In 1791 werden wederom twee kooplieden met 2,500 p. elk beboet. — Sedert Mei 1793 had er maandelijks eene collecte voor de armen aan de huizen plaats. — In het begin

dezer eeuw keerde de doctor-visitateur nog de helft zijner inkomsten aan de armen uit. In 1837 en 1838 worden de monstergelden van Bonaire nog aan de armen betaald. — De erfmakingen moeten ook in beide tijden aanzienlijk geweest zijn; de oude kassaboeken sommen er eenige van op. Zoo vind ik ook onder het jaar 1713 gewag gemaakt van een legaat door D. N. Verkuil aan de armenkas vermaakt. In latere tijden was die liefdadigheid nog niet uitgebluscht. In 1816 ontvangt de armenkas een legaat groot 4,000 p. In 1818 drie legaten, te zamen groot 1,365 p. Nog tot in 1843 wordt van vermakingen melding gemaakt. Ook in het verleden jaar had de kerk- en armenkas daardoor een voordeel van *f* 100. — Zoo wordt het ook reeds in 1738 tot eene verpligting gesteld, dat degenen, die uit de armenkas hebben getrokken, doch daarna in betere omstandigheden komen, het genotene aan de armenkas zullen vergoeden. In 1791 wordt als beginsel aangenomen, dat niemand, die eenig eigendom bezit, uit de armenkas zal trekken, tenzij hij die bezittingen aan de diakonie overdraagt. Uit de notulen blijkt mij dan ook, dat nog in het jaar 1824 zekere weduwe 506 p. aan de kas geeft, als zijnde het montant van hetgeen hare moeder in der tijd uit die kas had genoten. — In Januarij 1834 doet de gouverneur de toezegging, dat de kerk- en armenkas $^1/_{10}$ van de opbrengst der loterij zal trekken,

Hier volge dan eene opgaaf van hetgeen de armenkas en de kerkekas, elk afzonderlijk, nog in 1816 trekken, en welke uitgaven beide hadden:

INKOMSTEN VAN DE ARMENKAS.

		P.	Real.	Stuiv.
a.	Halve percenten op iedere honderd van alle publieke venduën, het eene jaar door het andere.	1,100		
b.	Voor ieder vaartuig dat op Zondag uitzeilt.	12		
c.	Voor elk huwelijk door den Predikant aan huis gesolemniseerd.	12	4	
d.	Idem door den Secretaris.	12	4	
e.	Huiselijke en kerkelijke collecten, het eene jaar door het andere..	500		

		P.	Real.	Stuiv.
f.	Op het Fiscalaat, Secretarie, het Gouvernement, bij den Predikant, Oppervisitateur, ieder eene bus, het eene jaar door het andere.	300		
g.	Van den Oppervisitateur, voor het uitklaren der vaartuigen, ingevolge extract uit het Reglement ter bepaling der leges: . . . . ieder brik of schip.	—	2	
	〃 bark of goelet.	—	1	
	〃 klein vaartuig.	—	—	4
	Van den Schout voor monstering der vaartuigen, ingevolge extract enz. voor ieder matroos.	1		
h.	Huur voor het zwart laken doodkleed voor iedere begrafenis.	3		
i.	Somwijlen een gedeelte der boeten.	Memorie.		

INKOMSTEN VAN HET KERKEFONDS.

		P.	Real.	Stuiv.
a.	Voor ieder huwelijk door den Predikant in de kerk gesolemniseerd.	1		
b.	Voor ieder kind dat in de kerk gedoopt wordt.. .	1		
c.	〃 〃 persoon bij het afleggen van belijdenis.	1		
d.	Voor het luiden der kerkklok tot de begrafenis, namelijk: twee uren.	9		
	〃 anderhalf uur.	4	6	
	〃 een uur.	1	4	
e.	$^{1}/_{8}$ van hetgeen Zondags in de kerk gecollecteerd wordt, jaarlijks min of meer. . . . . :	80		
f.	Een stuk gronds op het kerkhof tot opbouw van kelder of tombe..	10		

UITGAVEN DER ARMENKAS.

		P.	Real.	Stuiv.
a.	Maandelijksche uitdeeling aan de armen, benevens de extra-assistentie, jaarlijks ruim..	4,000		
b.	Assistentie voor armen, die ziek zijn, jaarlijks. . .	80		
c.	Begrafenis voor de armen en tevens onvermogende bejaarde personen van de gemeente:			
	Een doodkist p. 15, graf p. 3, doodbaar p. 2.. .	20		
	Een uur luiden p. 1. 4, Aanspreker p. 2. 6. 3. .	4	2	3
	Voor een kind:			
	Kist p. 8, graf p. 1. 4, kleine baar p. 1, klok p. 1. 4, Aanspreker p. 2. 6. 3.	14	6	3
d.	Boekhouder, jaarlijks.	250		
e.	Het ophalen der intrest.	50		
f.	Chirurgijn of doctor.	250		
g.	Organist.	150		

		P. Real. Stuiv.
h.	Trapper van de blaasbalk.	25
i.	Knecht van de kerk..	48
k.	Knecht van den Predikant.	60
l.	Brood tot het H. Avondmaal.	6
m.	Spaansche wijn voor idem en zieken in de gemeente, jaarlijks 50 flesschen.	Memorie.
n.	Schoolbehoeften voor de Diakonie-armenkinderen, jaarlijks ruim.	160

UITGAVEN VAN HET KERKEFONDS.

a.	Opzigter van de torenklok en het uurwerk, jaarlijks.	50
b.	Schoonhouden van het uurwerk, lijnen van 't gewigt en luiden, jaarlijks.. . . . •	25
c.	Uitgaven wegens schoonmaken, witten, timmeren van de kerk, jaarlijks.	50

Die uitgaven van de armenkas in 1816 verschilden dus wat van die in 1769, toen, volgens art. 14 van het reglement voor den administrateur der armenkas, uit die kas, behalve de bedeeling der armen (de bezoldiging van den armendoctor en het begraven der armenlijken zal er wel onder begrepen zijn) alleen mogt betaald worden, wat tot het avondmaal noodig was en het tractement van den boekhouder. Men heeft dus gebrek aan fondsen voor de kerk, en door de weinige opbrengst van algemeene collecten, langzamerhand al meer en meer op de armenkas geschoven en de kerkekas van bijna alle uitgaven ontheven, totdat men ten laatste, opdat de gemeente niets meer zou bij te dragen hebben, de beide kassen tot ééne heeft vereenigd.

Het verhuren der zitplaatsen in de kerk zal zeker ook in vroegere jaren een aanzienlijk deel van het inkomen der kerk hebben uitgemaakt, toen de kerkeraad in April 1784 op het ongelukkig denkbeeld kwam, om dat voortaan na te laten en door collecten daarvoor vergoeding te vinden. Lange jaren daarna, namelijk in 1844, werd er door den kerkeraad wederom eene poging aangewend, om huur van zitplaatsen, dat in het moederland zoo veel tot stijving der kerkekas aanbrengt, weder in te voeren. Ofschoon dit besluit met al-

gemeene stemmen genomen was en men de huur slechts op *f* 3 in het jaar had bepaald, vond het echter bij vele leden der gemeente zulk een tegenstand, dat men in eene volgende vergadering het genomen besluit, dat reeds van den predikstoel was voorgelezen, moest intrekken. Tot hiertoe, ofschoon er dan ook gedistingeerde zitplaatsen zijn, zijn alle overige, zoowel stoelen als banken, vrij. — Men nam en neemt dan ook nog gewoonlijk, als er geld te kort komt en de rekeningen toch moeten betaald worden, zijne toevlugt tot algemeene collecten, die dan soms ook wel eens aanzienlijke sommen opbragten, zoo als bijv. in 1785, toen 1,125 p. ingezameld werd. Doch veelal waren zij ongenoegzaam, zoodat dan, gelijk bijv. in 1778 en in andere jaren geschiedde, het orgel moest stilstaan, omdat er geen gelden voorhanden waren, om den organist te betalen. — De raad, als men zich in moeijelijke tijden tot hem wendde om voorziening, raadde dan ook veelal zulke algemeene collecten aan, zoo als in 1770, toen aan den raad verzocht werd, dat de armen bij hun overlijden vrij zouden zijn van het betalen voor klokluiden, doodgraver en aanspreker, omdat „alle boschwachters en soldaten met het kleed, der armenkas toebehoorende, begraven werden, zonder dat daarvoor iets werd betaald." De raad sloeg dat verzoek af, en wèl op grond, dat „de kerkeraad geen doodgravers en klokluiders uit de soldaten aanstelde, zoo als de raad gewild had!" — Oorspronkelijk werd er maar eenmaal gedurende de godsdienstoefening gecollecteerd (of na den afloop, zoo als ook nu) en wel reeds volgens besluit van 13 December 1738 des voormiddags; niet des namiddags „om bijzondere redenen." Welke die geweest zijn, wordt niet medegedeeld; waarschijnlijk, zoo als ik boven reeds heb te kennen gegeven, om dezelfde reden, waarom de namiddag-godsdienstoefeningen later vervallen zijn, namelijk, omdat er bijna geen menschen ter kerk kwamen. De in Januarij 1807 ingevoerde tweede collecte in de kerk voor het kerkefonds is waarschijnlijk blijven bestaan tot in 1819, toen het besluit ge-

nomen werd, om de beide kassen te vereenigen; het was toen niet noodig. — De laatste jaren dooreen gerekend bragten de kerkcollecten, met hetgeen bij de bediening van het avondmaal, den huisdoop, huwelijksinzegening en kerkelijke attestatiën gegeven werd, plus minus *f* 900 's jaars op. Eenmaal in het jaar, op tweeden Pinksterdag, wordt er eene inzameling gehouden voor het Zendelinggenootschap, op den gedenkdag der Hervorming eene voor noodlijdende kerken en personen.

Dat de verantwoording van voor armen en kerk ontvangen gelden in de jaren van 1760 en eenige volgende veel te wenschen had overgelaten, en daardoor de beide kassen grootelijks waren achteruitgegaan, heb ik reeds opgegeven. Ondertusschen waren er toch oudtijds, zoo als billijk was, reeds bepalingen omtrent de verantwoording gemaakt van hen, die met de administratie waren belast. In de notulen van 25 December 1738 wordt gewezen op het jaarlijks doen van rekening aan den gouverneur en raden, dat reeds in 1659 en 1679—1683 had plaats gehad. Men besloot toen wel alleen rekening te doen aan den gouverneur en niet aan den raad, en daarover ontstond eenig verschil tusschen het bestuur en den kerkeraad, doch door beslissing van den gouverneur in December 1739 moest de verantwoording jaarlijks aan gouverneur en raden worden ingeleverd. Er werd echter ook rekening en verantwoording gedaan in den kerkeraad. Ds. Ferrarius, in 1727 met de verzorging der armen belast, zou elk vierendeel jaars rekening doen van de gehoudene administratie. In December 1738 werd bepaald, dat de diakenen elk half jaar aan den kerkeraad niet alleen opening van rekening zouden doen, maar dat die rekening ook ter visie van de gemeente zou worden gelegd. Toen in 1769 de kerkeraad de grootte van het kwaad dat was gepleegd, overzag, werd door hem bepaald, dat »alle penningen, toebehoorende aan de armenkas, door den geheelen kerkeraad zouden bestuurd worden, en niet meer door diakenen alleen." En in het reglement, dat toen werd opgemaakt, en waarvan ik reeds meer-

malen heb gesproken, werd bepaald in art. 4, dat »de collecterende diakenen (in tegenoverstelling van de administrerende) 's maandelijks van alle ingekomene gelden aan den kerkeraad opgaaf zouden doen en de contanten aan de administrerende overgeven." Bovendien zou, volgens art. 9, »de rekening en verantwoording met het einde van het jaar worden opgemaakt en aan de bewindhebbers der W. I. Comp. worden overgelegd," terwijl elk half jaar de dan aftredende administrerende diakenen aan den kerkeraad rekening en verantwoording zouden doen.

Het bepaalde in 1738, om de rekening en verantwoording ter visie van de gemeente te leggen, schijnt, zoo als zoo vele genomene besluiten, met den tijd vergeten en buiten gebruik te zijn geraakt, want in de kerkeraadsvergadering van 1770, in Maart, wordt besloten, om »ingevolge art. 25 der kerkeorde, gemaakt bij den Nationalen Synodus te Dordrecht A°. 1618 en 1619, de rekening en verantwoording der diakenen aan de gemeente open te leggen en dit van den predikstoel af te kondigen." Daarmede is het welligt even als vroeger gegaan, zoodat men er slechts een jaar of wat mede volgehouden heeft. Zoo ook schijnt aan die rekening en verantwoording aan bewindhebbers geen gevolg te zijn gegeven, daar zij, in een schrijven van 1771, »eischen, dat die elk jaar aan hen geschieden." Men zal er toen wel niet buiten hebben gekund; maar tot hoe lang heeft het geduurd? Welk het lot van meergemeld reglement is geweest, is mij onbekend, maar wel weet ik, dat na de vereeniging der beide gemeenten, naar aanleiding van art. 3, n°. 6, van het koninklijk besluit ter vereeniging van 12 November 1824, luidende: »Voor het bestuur der kerkelijke kas zal door den kerkeraad een nieuw reglement worden gemaakt, onder goedkeuring van den gouverneur en raden van policie," door den kerkeraad in 1826 zulk een reglement is opgemaakt. Dat loopt: I. over de kerk- en armenkas zelve; II. over derzelver bestuurders; III. over het oogmerk, waartoe zij bestaan en gebruikt worden; en over die drie punten worden in 30

doorloopende artikelen bepalingen gemaakt. Ongelukkig heeft dat reglement tot onaangename verwikkelingen tusschen het bestuur en den kerkeraad aanleiding gegeven. Want toen het de kerkeraad in het begin van genoemd jaar aan den gouverneur en aan den raad van policie ter goedkeuring had toegezonden, ontving hij met een schrijven, bevattende een extract uit de notulen van den raad van policie, onder dagteekening van 18 Julij, een geheel ander reglement terug, 45 artikelen bevattende. In dat schrijven wordt onder anderen gezegd: »Voorts in aanmerking nemende, dat het door den kerkeraad ingediend ontwerp niet konde goedgekeurd worden, zoo als hetzelve was gesteld, maar dat het door den gouverneur overgelegde ontwerp, om het zoo even gemelde te vervangen, kan en behoort te worden goedgekeurd,

»Is goedgevonden en besloten:

»1°. het door den kerkeraad ingeleverd concept-reglement voor de administratie der kerk- en armenkas der Protestantsche gemeente in deze kolonie, zoo als hetzelve is gesteld en ter goedkeuring ingediend, te houden voor vervallen en vervangen door het verbeterde ontwerp, heden door Zijne Excellentie den gouverneur overgelegd, hetgeen vijf en veertig artikelen bevat, en zoo als hetzelve is luidende, bij deze wordt goedgekeurd en gearresteerd om in werking te worden gebragt."

De kerkeraad besloot daarop in zijne vergadering van 2 Augustus aan den raad van policie het volgende te schrijven: »dat de kerkeraad het bij voormelde resolutie van den E. A. raad gearresteerde reglement van Zijne Exc. den gouverneur niet kan houden voor een, voor het bestuur der kerk- en armenkas door den kerkeraad, onder goedkeuring van gouverneur en raden, gemaakt nieuw reglement, en dus resolutie en reglement voorn. niet kan aanmerken en aannemen, als vallende in de termen van Z. M. besluit d. 12 Nov. 1824, n°. 110, art. 3, § 6."

De raad antwoordt daarop den 15n Augustus, zeggende: »1°. bevoegd te zijn, zoo als hij gehandeld heeft, en wel in

den zin van Z. M. besluit, en dan aldus voortgaande 2°. dat, al ware het ook, dat de raad niet krachtens een koninklijk besluit of eenig ander bevel van hoogerhand gehandeld had, dezelve nogtans het regt en de bevoegdheid zou gehad hebben en werkelijk bezit, om reglementen en verordeningen voor de Protestantsche kerk en armen, even als voor die van alle andere te maken en daar te stellen, en zulks op grond van het 35e art. van het reglement op het beleid der regering, het justitie-wezen, den handel en de scheepvaart voor deze kolonie, waarbij de opperdirectie over kerken en armen aan den raad is opgedragen." De kerkeraad moet het reglement dus aannemen; anders maakt hij zich aan ongehoorzaamheid schuldig. De raad zou dan hierover met den kerkeraad niet verder in contestatie treden, doch had toch goedgevonden, hoewel persisterende bij het vorig besluit, zijne handelingen in deze aan den minister voor de marine en koloniën over te laten.

De kerkeraad besluit nu in zijne vergadering van 18 October, zich te adresseren aan de commissie in den Haag, belast met de zaken der Protestantsche kerken in Nederl. O. en W. I., aan welke eene alleruitvoerigste memorie gezonden wordt, beslaande 20 bladzijden folio in schrift, en waarin gedetailleerd werd opgegeven wat is geschied, en de bewijzen worden opgenoemd, en aangedrongen, dat niet de raad, maar wel de kerkeraad bevoegdheid had, een reglement op te stellen, doch dat de raad omtrent datgene wat de kerkeraad ter goedkeuring had ingediend, bij minnelijke mondspraak en schikking, veranderingen, wijzigingen en verbeteringen kan voorslaan. — Wat nu het gevolg van het een en ander is geweest, staat niet opgeteekend. Ik geloof voor het naast, dat de zaak is blijven rusten. Ten minste ik kan niet zien, dat er daarna een reglement is ingevoerd, en, zoo ver ik weet, bestaat het nog niet. Men houdt zich bij het administreren der kerk- en armenkas aan oude gewoonten en nieuwere bepalingen, die door den kerkeraad zijn genomen. Jaarlijks wordt er in Februarij eene staatrekening van ont-

vangsten en uitgaven door de administrateurs aan den gouverneur ter goedkeuring aangeboden, nadat die in den kerkeraad zelven, door eene commissie onderzocht, is goedgekeurd. Bij het nieuw huishoudelijk reglement op de zamenstelling en werkzaamheden van den kerkeraad is volgens art. 15 § 1 weder bepaald, hetgeen wederom in onbruik was geraakt, dat »de rekening en verantwoording van het afgeloopen jaar ter visie van de gemeente wordt gelegd, waarvan kennisgeving van den predikstoel zal geschieden." § 2 bepaalt: »Ingeval geldelijke toelage tot ondersteuning der kerk- en armenkas door de burgerlijke overheid worden verstrekt, zal aan deze, zoo zij het begeert, èn van het gebruik der toelage èn van hare voortdurende noodzakelijkheid, behoorlijk rekenschap worden gegeven." Er is dus, naar welke regelen de administratie ook worde ingerigt, thans ten eerste controle, ten andere openbaarheid. Maar dat het wenschelijk ware, dat een reglement op het beheer der kerk- en armenkas bestond, kan niet worden ontkend, en zou voor de administrateurs zelve zeer gemakkelijk zijn.

Of het in vroegere tijden gebruikelijk geweest zij, ten einde eene rigtige administratie te bevorderen, zoowel omtrent de vermoedelijke inkomsten en uitgaven van kerk- als van armenkas, eene begrooting op te maken, heb ik niet kunnen bemerken. Het eerste is het, naar ik zien kan, Ds. van Esch, die in Januarij 1808 aan den kerkeraad, bij eenen brief, aanraadt, jaarlijks eene begrooting op te maken, waartoe ook besloten wordt. Of dit wederom lang geduurd heeft, blijkt mij niet, maar wel, dat het daarna weder in onbruik is geraakt, daar wederom eerst in December 1830, op voorstel van een diaken, tot het maken eener begrooting wordt besloten. In volgende jaren is dit echter nogmaals in onbruik geraakt, totdat het, volgens kerkeraadsbesluit van September 1857, weder ingevoerd en nu als beginsel in het huishoudelijk reglement is aangenomen, waar men art. 15 leest: »De administrateurs leveren in de vergadering van December eene begrooting in van uitgaven en inkomsten voor het volgend jaar."

De verdraagzaamheid der onderscheidene gezindheden, nadat de Hervormde godsdienst had opgehouden de bevoorregte of de godsdienst van staat te zijn, schijnt in het algemeen niet veel te wenschen overgelaten te hebben, ofschoon nu en dan wel eenige kleine oneenigheden oprezen, en de Hervormde kerk zeer gezet was op orthodoxie. Zoo werd in April 1727 een vrijgelaten slaaf, te Leiden in de kerk der Augsburgsche confessie gedoopt, na voorafgaand onderzoek door den kerkeraad, »regtzinnig verklaard in het stuk van het Avondmaal, en tot het Avondmaal toegelaten." Te voren was het de gewoonte, als een der predikanten of pastoors naar de naburige eilanden gingen en daar kinderen doopten, die later op Curaçao op te geven bij dat kerkgenootschap, waartoe de ouders behoorden. Toen in het laatst der voorgaande eeuw hier geen Hervormd predikant was, gaven zoowel de Luthersche predikant als de Roomsche pastoor aan Ds. van Esch, in 1800, de namen op der kinderen van de Hervormden, door hen gedoopt. De verdraagzaamheid tusschen Hervormden en Lutherschen bleek duidelijk, daar de eersten aan de laatsten in 1804 hun kerkgebouw ter godsdienstoefening aanboden, dewijl dat van de Lutherschen door brand was vernield bij het beschieten der Engelschen. Een derde der gedurende de dienst der Lutherschen gecollecteerde gelden zou in de armenkas der Hervormde gemeente worden gestort. In 1805 of 1806 schijnt echter verschil gerezen te zijn omtrent den tijd, waarop zoowel de Hervormden als de Lutherschen van het kerkgebouw zouden gebruik maken op den dag des Heeren, en het daarom aan de Lutherschen ontzegd te zijn. Van daar dat in Julij 1806 een brief van den toenmaligen gouverneur aan den kerkeraad gerigt werd, met verzoek, dat de Luthersche gemeente van het kerkgebouw mag blijven gebruik maken. Waarop geantwoord is, dat de kerkeraad dit wel wil toestaan, maar dat dan voortaan de wisselbeurten om den anderen zondag zouden plaats hebben (de eene gemeente hield namelijk des morgens ten 8 ure, de andere ten half 11 ure godsdienstoefening); dat alle feest- en nachtmaalsdagen de

kerk alleen ten gebruike der Hervormde gemeente zou zijn, en dat, zoo als oorspronkelijk was bepaald, een derde der bij de Luthersche gemeente gecollecteerde gelden voor de Hervormde armen zou wezen. De geheele dienst wordt daarop bij besluit van den gouverneur geregeld. Toen in 1807 hier een Engelsch garnizoen was, werd door den gouverneur bepaald, dat de Luthersche gemeente ten half 8 zou vergaderen, de Hervormde ten 10 ure en het garnizoen ten half 1. De Lutherschen achtten zich hierover bezwaard, omdat daardoor de wisselbeurt was weggenomen, en ging hun kerkeraad zoo ver, om te verklaren, dat hij voortaan van het kerkgebouw geen gebruik meer zou maken. De Hervormde kerkeraad deed hierover zijn beklag bij den gouverneur en beschuldigde de Luthersche gemeente van ondankbaarheid. De zaak werd echter spoedig weder tot aller genoegen geschikt. De Luthersche predikant heeft, toen Ds. van Esch in 1808 het eiland had verlaten, totdat Ds. Will in 1810 gekomen was, op autorisatie van den Engelschen gouverneur, de predikbeurten voor de Hervormde gemeente, tegen vergoeding van 600 pesos 's jaars, vervuld.

Er hadden echter wel eens verdeeldheden ook in eigen boezem plaats; want in een terugschrijven van den kerkeraad aan de classis van Amsterdam, van 5 September 1769, wordt gezegd: dat »de beklagenswaardige oneenigheden en verdeeldheden hier van hand tot hand toenemen." Die schijnen ook toen meer dan anders tusschen Hervormden en Lutherschen geheerscht te hebben, omdat in dat schrijven even te voren gesproken werd van een besluit, dat als doopgetuigen bij beide gezindheden zoowel Hervormden als Lutherschen zouden worden toegelaten, waarover oneenigheid was ontstaan. In een ander schrijven van Januarij 1770 wordt geklaagd over »groote nalatigheid en verzuim in de oefeningen van de godsdienst en godzaligheid, hetgeen wij hopen en wenschen, dat door de medewerking des H. Geestes mag opwakkeren en verbeteren." Op eene klagt van genoemde classis in datzelfde jaar, dat de kerkeraad zonder haar weten Ds. Ellis

had aangesteld, wordt ook dit geantwoord: »Maar bovendien onze gemeente bij de Lutheranen de H. dienst verpligt geweest zijnde bij te wonen, zou niet minder hierdoor geleden hebben [zij zou misschien dan door de Luthersche ketterij besmet zijn geworden!], dat een artikel is, Uwer E. attentie wel waardig." Eene aanleiding tot oneenigheid tusschen de beide gemeenten was ook in 1786 daarin gelegen, dat de Luthersche predikant een onecht kind had gedoopt, doch welks moeder en grootmoeder gereformeerd waren. De kerkeraad zou daarover eene klagt bij den fiskaal indienen, als »zijnde dit een aanloksel tot bevordering van ontucht."

Hoe het ten aanzien van de verdraagzaamheid omtrent de Roomschgezinden gesteld was, weet ik niet en onderzoek ik hier niet; maar wat het begraven op het kerkhof (vroeger was er één, nu zijn er twee voor beide gedeelten der stad, die door de St. Anna-baai gescheiden zijn) betreft, is men jegens hen niet altijd zeer verdraagzaam geweest. In 1770 boden twee inwoners 400 p. aan tot opbouw van muren rondom het kerkhof, ook onder voorwaarde, »dat geen Roomschgezinden van de gele kleur, schoon getrouwd met blanken, op het kerkhof zouden mogen begraven worden." De raad keurde de voorwaarde goed, en er werd bepaald, dat er op het kerkhof geen Roomschgezinde zou begraven worden, »tenzij blank zijnde". Dat vooroordeel tegen de kleur, hetgeen ook nog in den dood bleef bestaan, heeft er zeker in de eerste en ook latere tijden veel, zoo niet het meest, toe bijgebragt, dat onder de slavenbevolking de Roomsche godsdienst de heerschende is, daar het alleen aan de eigenaars van slaven zou gestaan hebben, om de kinderen van hunne slavinnen hervormd te laten doopen en opvoeden. Nu is dat te laat. Maar bij veranderde tijdsomstandigheden zal men, maar dan ook te laat, inzien, dat er te voren zeer verkeerd gehandeld is. Slechts enkele niet-blanken behooren tot de Protestantsche kerk; alleen bij uitzondering, zoo als ik boven reeds heb aangemerkt, wordt een slavenkind in de Protestantsche kerk gedoopt. In 1826 besloot de kerkeraad nog,

om »vast te blijven houden aan het beginsel, om geene gekleurde Roomschen op onze kerkhoven te begraven," doch hij voegde er echter de mildere bepaling bij: »dan alleen in buitengewone omstandigheden." Ik geloof niet, dat men nu nog zoo veel aan de kleur hecht, maar zonder eenig bedenken, aan wien ook die het vroeg en voor wien ook, eene begraafplaats op onze kerkhoven zou toestaan. In 1848 toch besloot de kerkeraad, dat ook Roomschen eene begraafplaats konden hebben op onze kerkhoven, mits geene uitwendige teekenen op het graf te plaatsen en onzen aanspreker te gebruiken. Dat vrijzinnig beginsel is ook in de instructiën voor aanspreker en doodgraver opgenomen. In den regel worden de Roomsche leden van de beide vrijmetselaarsloges, die hier bestaan, en welker lijken de Roomsche geestelijkheid weigert in dusgenoemde gewijde aarde te ontvangen, thans op onze kerkhoven ten grave besteld.

De eensgezindheid bij de Protestantsche gemeenten op dit eiland is grootelijks bevorderd geworden, ja, alle aanleiding tot oneenigheid ten eenenmale afgesneden, door de vereeniging der beide gemeenten. De aanleiding daartoe mag zoowel geweest zijn de goede harmonie, waarin predikanten en gemeenten over het algemeen leefden, de verzwageringen, die onderling hadden plaats gehad, en de overeenkomst in hoofd-leerbegrippen, bij Hervormden en Lutherschen ook door hunne predikanten bevorderd; als ook wel het herhaald, doch ook telkens afgeslagen, door de Luthersche gemeente aan het bestuur in Nederland gedaan verzoek, om van hetzelve hulpmiddelen te mogen erlangen, ten einde weder een eigen kerkgebouw te stichten, daar de gemeente daartoe zelve niet in staat was. Deze en andere redenen, misschien ook de min voordeelige staat der fondsen, aan het bestuur hier kennelijk en aan dat in het moederland kenbaar gemaakt, kunnen hebben uitgewerkt, dat Z. M. koning Willem 1, in 1818, door middel van den gouverneur van Curaçao, aan den kerkeraad der Hervormde gemeente zijnen wensch te kennen gaf, dat beide gemeenten zich vereenigden. De kerkeraad der Her-

vormde gemeente besluit daarop in zijne vergadering van 29 December, den gouverneur te antwoorden, »dat hij, zonder de noodige voorkennis en volmagt van de commissie ad res Indicas, daarin niet treden, noch daarop stellig antwoorden kan.” De kerkeraad zou echter die vereeniging gaarne tot stand zien gebragt, daar ook »de broederlijke liefde en de eensgezindheid der beide gemeenten daartoe de behulpzame hand zouden bieden. — Hij was daarom niet ongenegen, om het edele doel van onzen geëerbiedigden koning te bevorderen, en zou daarom in deze gewigtige zaak bovengemelde commissie raadplegen en aan dezelve tevens de huishoudelijke beletselen mededeelen, welke tot deze vereeniging hier nog zouden voorkomen.”

De kerkeraad schijnt over hetzelfde punt, na den brief van den gouverneur, ook een schrijven van den kerkeraad der Luthersche gemeente te hebben ontvangen; want dit, van 11 Maart 1819, wordt door onzen kerkeraad, onder dagteekening van 19 Maart, beantwoord, in welk antwoord wordt te kennen gegeven, dat men aan den gouverneur geschreven had, maar ook tevens gezegd: »Op dezen brief [namelijk van den kerkeraad der Luthersche gemeente] hebben wij geoordeeld, dat wij alsnog over deze zaak met UEw. niet konden handelen, noch *de wijze hoe en op wat voet wij deze vereeniging konden tot stand brengen,* bepalen, dewijl wij overtuigd zijn, dat wij aan de Hervormde kerk in het moederland verbonden en gesteld zijn onder de HEw. commissie in ’s Gravenhage, door Z. M. belast met de zaken der Hervormde kerk in Nederl. O. en W. Indiën. Zoodat wij onszelven onbevoegd en onvermogend beschouwen, om de grondslagen te leggen tot deze vereeniging.”

De kerkeraad schrijft daarop, onder dagteekening van 20 Julij, aan de commissie, legt haar de zaak open, en besluit aldus: »Wij meenen hierbij niets te kunnen voegen, dan eene opheldering der gezegden, voorkomende in onzen brief aan Z. Exc. den gouverneur-generaal, dat wij namelijk aan UHEw. de hinderpalen zouden mededeelen, welke nog tot de

vereeniging der beide gemeenten in het huishoudelijke zouden voorkomen. Hoofdzakelijk hebben wij hierbij gedacht:

»1°. aan het kerkgebouw, hetwelk een eigendom der gemeente is;

»2°. aan onze kerkelijke inkomsten, welke grootendeels voortspruiten uit vaste bezittingen [uit gelden op hypotheek uitgezet, zal het wel moeten wezen, want vaste bezittingen heeft de gemeente niet; in de laatste jaren eerst zijn er eenige duizende guldens op de weeskamer belegd] onzer kerk, door welker mededeeling aan andere gemeenten wij onze armen merkelijk zouden benadeelen;

»3°. aan eenige zaken betrekkelijk het kerkelijk bestuur, predikanten, enz."

De zaak bleef nu rusten tot in Maart 1822; toen schijnt de kerkeraad een antwoord op zijn schrijven van de commissie ontvangen te hebben, hetgeen hij, onder dagteekening van den 26n, aan den kerkeraad der Luthersche gemeente mededeelt, het »hunnen pligt achtende dien kerkeraad daarvan kennis te geven en hunne goede gezindheid mede te deelen, om de daarin [in den brief der commissie] verzochte broederlijke conferentiën te openen." De kerkeraad verzocht dan ook dien der Luthersche gemeente, eene commissie te benoemen, zoo als de Hervormde reeds gedaan had, om over »eenige punten aangaande de vereeniging onzer beide gemeenten te beraadslagen." De kerkeraad der Luthersche gemeente geeft in zijn antwoord van 9 April te kennen, dat ook hij eene commissie benoemd heeft, en deze gereed is om de onderhandelingen te openen. Aan de commissie te 's Gravenhage antwoordt de kerkeraad, dat hij »hare missive betrekkelijk de in werking te brengen vereeniging der beide Protestantsche gemeenten, alhier ontvangen, met veel genoegen en stichting gelezen heeft." »Wij hebben ons verblijd," dus gaat dat schrijven voort, »dat UHEw. niet alleen de voorgenomene vereeniging goedkeuren, maar ook dezelve op gronden aanmoedigen en de aangevoerde zwarigheden met betrekking tot het huishoudelijke trachten uit den weg te ruimen."

Doch hoe zijn die uit den weg geruimd? Het ontbreken van vele officiele stukken in het kerkelijk archief sluit den weg tot eenige opheldering. De kerkeraad berigt tevens, dat de conferentiën met eene commissie uit den kerkeraad der Luthersche gemeente spoedig zullen aanvangen, en hij daarvan aan de commissie te 's Gravenhage den afloop zal mededeelen. Daarop komt in de notulen van den kerkeraad van 17 Julij het volgende voor: »De commissie bij de vorige vergadering benoemd [tot deze behoorden natuurlijk de beide predikanten Bosch en Muller], om met de E. heeren kerkeraden der Luthersche gemeente te handelen over de vereeniging onzer gemeente, berigt, dat er broederlijke conferentiën over dit onderwerp gehouden zijn, en dat men het in de hoofdpunten, waarop deze vereeniging zal gevestigd worden, onderling eens is geworden, hetgeen thans in de vergadering voorgelezen, en na overweging goedgevonden wordt."

Die punten, vijf in getal, bevattende I. de godsdienstleer, II. de godsdienstige gebruiken, III. de kerkelijke fondsen, IV. de kerkelijke beambten, en V. het kerkelijk bestuur, komen in de hoofdzaak overeen met hetgeen daarna door Z. M. is ingevoerd. De kerkeraden der Hervormde en Luthersche gemeenten zenden nu die punten, met eenen geleidenden brief, onder dagteekening van 15 December 1823, aan de commissie in den Haag, »aan wier meerdere wijsheid en doorzigt zij die voorleggen, hopende, dat, als zij kerkelijk en koninklijk bekrachtigd en terugontvangen zijn, die in werking te brengen, en naar den wensch van Z. M. de beide gemeenten tot ééne te vereenigen." »Voordat wij deze punten," dus lezen wij ook in dien brief, »aan UHEw. toezenden, hebben wij aan onze gemeenten gelegenheid gegeven dezelve na te lezen en te overdenken, en daarna alle de mansledematen onzer gemeenten opgeroepen, ten einde derzelver goedkeuring daarop te erlangen. Waarna het voor ons gebleken is, dat niemand op eenigen grond deze vereeniging afkeurde, zoodat wij bespeurden, dat dezelve, eenige leden, zoo als wij daarna vernamen, uitgezonderd, tot algemeen ge-

noegen was." Nog geven de beide kerkeraden te kennen, dat zij het wenschelijk achten, tot uniformiteit in de godsdienst-oefeningen, dat er slechts één gezangboek worde gebruikt, »b. v. liederen voor den openbaren en huiselijken godsdienst, verzameld door J. van Geuns, M. Siegenbeek enz."; alsook verlangen zij »eene andere overzetting des Bijbels, welker invoering ook nog om andere redenen eene behoefte voor ons wordt." Zij vestigen daartoe wel het oog op de toen bijna volbragte overzetting van van der Palm, »maar waagden het niet daaromtrent iets stelligs voor te dragen, voordat wij bekend waren met UHEw. gevoelens, en wisten of zulks UHEw. goedkeuring wegdragen zou." Zij dringen ten laatste op de voorspraak der commissie aan, dat de Luthersche predikant ook uit 's lands kas gesalarieerd worde, zoo als de minister van koloniën beloofd had. De kerkeraden zenden die punten en brief met geleidend schrijven, onder dagteekening van 20 December, aan den gouverneur, met verzoek, »dezelve langs den weg van het ministerie voor de koloniën enz. aan de HEw. commissie te 's Hage te doen toekomen."

Daarop volgt nu, onder dagteekening van 13 Maart 1825, een schrijven van den gouverneur aan de kerkeraden, waarin hij hun berigt, »dat hij Z. M. besluit ter vereeniging der beide gemeenten tot ééne Protestantsche ontvangen heeft, gedagteekend 12 November 1824, n°. 110, en het aan de kerkeraden toezendt, met uitnoodiging, om gezamenlijk eenen dag te bepalen tot het houden van eene gecombineerde vergadering, en ons daarvan te verwittigen, ten einde wij daarin zullen kunnen tegenwoordig zijn, om met de kerkeraden te overleggen wegens het tot stand brengen der voorgenomene, door Z. M. goedgekeurde vereeniging der Hervormde en Luthersche gemeenten." Het koninklijk besluit is onder anderen te vinden bij C. Hooijer, *Kerkelijke wetten voor de Hervormden in het koningrijk der Nederlanden*, bl. 317 vv. De plegtigheid der vereeniging heb ik opgegeven in mijn volgend stuk: *Predikanten bij de Hervormde en Vereenigde Protestantsche gemeente op Curaçao*, zoodat ik daarheen verwijs.

Men moest zich hier oudtijds, zoo als ook in het moederland, bij de openbare godsdienstoefening behelpen met de oude berijming der psalmen, doch reeds spoedig na de invoering der nieuwe berijming in Nederland, in 1773, wenschte ook deze gemeente daarvan gebruik te maken, hetgeen echter eerst in 1784 plaats vond, zijnde in de kerkeraadsvergadering van 13 April van dat jaar daartoe besloten. Het was bijna een even groot getal jaren na de invoering der Evangelische gezangen in het moederland, dat zij ook bij deze gemeente in gebruik kwamen, en wel in 1813, door de medewerking van den predikant bij de Hollandsche gemeente te Londen, Werminck, die er 82 exemplaren van overzond aan den toenmaligen predikant Will, en waarvan dadelijk, bij kerkeraadsbesluit, door de gemeente werd gebruik gemaakt. Na de vereeniging der beide gemeenten waren eerst de psalm- en gezangboeken der beide gemeenten nog in gebruik gebleven, en daarom ook de tweede organist en de tweede voorzanger in dienst gehouden; doch toen de fondsen in 1827 weder merkelijk waren achteruitgegaan, besloot de kerkeraad in Mei van dat jaar, ten einde te bezuinigen, den tweeden organist en den tweeden voorzanger te bedanken, en »tot eene dadelijke invoering van eenparige kerkboeken, ingevolge 's konings besluit op de vereeniging, art. 4 § 3," en dus om: »1o. voor de openbare godsdienst in gebruik te nemen den dusgenoemden Statenbijbel, waarvan ook de meeste exemplaren voorhanden zijn; 2o. even zoo voor het openbaar gezang het berijmde psalmboek der Hervormden, blijvende dus de overige kerk- of gezangboeken in verder gebruik, tot ook hierin door de HEw. commissie zal zijn voorzien. Dewijl echter dit besluit van den kerkeraad niet volkomen overeenstemt met den inhoud van gemeld koninklijk besluit, zoo is verder besloten, hiertoe de autorisatie van Z. Exc. den gouverneur in te winnen." Die autorisatie wordt, bij antwoord van den gouverneur, van den 11n Mei, gegeven.

Aan Ds. Bosch, die wegens herstel van gezondheid, in 1829 in Nederland met verlof was, had de commissie te

’s Gravenhage voorgesteld, het nieuwe gezangboek, thans bij de Luthersche gemeente in Nederland in gebruik, als algemeen gezangboek, met afschaffing van het psalmboek, bij de Protestantsche gemeente op Curaçao in te voeren. »Wij hebben dan ook,” dus heet het in een schrijven van den kerkeraad aan die commissie van 4 April 1830, »tot de invoering van hetzelve besloten.” De noodige gelden ter aanschaffing dier gezangboeken waren door inteekening bij de gemeente gevonden. Dan vervolgt dat schrijven: »Dewijl wij het gezangboek onder deszelfs tegenwoordigen tytel niet kunnen invoeren, zoo is het ons voorgekomen, dat wij gevoegelijk een anderen tytel aan hetzelve geven kunnen, als: *Christelijk Gezangboek, ten gebruike aangenomen van de Protestantsche gemeente te Curaçao;* en aan de andere zijde van het tytelblad zouden wij gaarne wenschen, dat stond: *met goedkeuring van de HEw. commissie, door Z. M. den koning belast met de zaken der Protestantsche kerken in Nederlandsch O. en W. Indiën.* Verder diende van hetzelve weggelaten te worden: »de Evangeliën en Formulieren bij de Luthersche gemeente in gebruik.” De kerkeraad hoopt daarop de goedkeuring van de commissie te ontvangen, welke goedkeuring dan ook in het volgende jaar komt, dat in de kerkeraadsvergadering van 13 Julij 1831 wordt bekend gemaakt. Het titelblad voert nu het opschrift: *Christelijk Gezangboek, ten gebruike aangenomen van de Protestantsche gemeente te Curaçao. Ter drukkerij van Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem.* Op den keerkant staat: *Met goedkeuring van de commissie voor de zaken van de Protestantsche kerken in Neêrlandsch Oost- en West-Indiën. ’s Gravenhage, den* 1 *December* 1830. *J. J. Dermout, President. Bern. Verwey, Secretaris.* Het *Voorberigt,* door den secretaris der Luthersche synode, J. Schultz, den 17n van Bloeimaand 1826 geteekend, is er ingelaten, doch de Evangeliën, Formulieren enz. der Lutherschen zijn achterwege gelaten. Ongelukkig evenwel, toen, daar er gebrek aan gezangboeken was, en men ook het *Vervolg,* in 1850 op het Luthersche gezangboek uitgekomen, wilde be-

zitten, de kerkeraad in 1856 aan mij opdroeg een genoegzaam aantal daarvan te Amsterdam te bestellen, en ik daarbij noch op titel, noch op voor- en achterwerk was opmerkzaam gemaakt, daar mij het bepaalde daaromtrent toen geheel onbekend was, hebben wij de volkomen Luthersche gezangboeken ontvangen, net ingebonden, en gebruiken die tot heden toe nog zóó, daar een voorstel van mij in den kerkeraad, om het een en ander te wijzigen, te veranderen en weg te nemen, geene goedkeuring vond. Ondertusschen is dat eene zaak, die niet in het vergeetboek mag blijven, opdat het niet, b. v. voor vreemdelingen, zoo als reeds geschied is, zou schijnen, dat hier *alleen* eene Luthersche gemeente bestond.

Of er in vroegere jaren, bij de ruimte van geldmiddelen, waarin men zich toen bevond, pogingen in het werk zijn gesteld, om een wees- en armhuis op te rigten, heb ik niet kunnen opsporen. Men zal daaraan toen minder behoefte hebben gehad, wegens het gering getal weezen en armen, en omdat men die er waren uitbesteedde. Het ware echter te wenschen geweest, dat men daartoe toen handen had aan het werk geslagen en er fondsen voor verzameld, dan zou tegenwoordig het lot van weezen en van oude arme en gebrekkige mannen en vrouwen beter zijn. Het eerst komt als eene handeling van den kerkeraad, den 4n October 1810, voor, pogingen aan te wenden, ten einde een armen- en werkhuis op te rigten; van een weeshuis schijnt toen nog geen spraak geweest te zijn. Die pogingen zullen zeker met geen goed gevolg zijn bekroond, want ik lees er verder niets van. Bijna een 30tal jaren later, namelijk in Mei 1842, wordt niet zoo zeer de stichting van een wees- of van een armhuis ter spraak gebragt, maar wel het lot der weezen zelve, voor wie men, bij ontstentenis van gelden en achteruitgang der kerk- en armenkas, bijna niets meer doen kon. Er werd toen door den kerkeraad besloten, aan den gouverneur om eene subsidie te vragen; doch in Junij wordt bekend gemaakt, dat de gouverneur dit had afgewezen, vooral ook, »omdat hij het Protestantsche kerkgenootschap niet boven anderen mag be-

voordeelen." Doch hij raadt eene collecte aan bij de geloofsgenooten. De kerkeraad besluit dan ook daartoe, en in November wordt bevonden, dat de colleete *f* 1315 heeft opgebragt. Uit latere notulen blijkt, dat men ook naar Nederland, aan Z. M., aan de commissie te 's Gravenhage, en aan predikanten, ook naar Suriname en andere W. I. plaatsen geschreven had, om gelden te verzamelen tot het oprigten van een weeshuis, waaraan men ook toen het stichten van eene school schijnt verbonden, of in Nederland verward te hebben. De in de kerkeraadsvergadering van Mei ter tafel gebragte brieven zijn zeer vóór het plan, doch er worden daarin ook eenige vragen omtrent die voorgenomene stichting gedaan, die men eerst wenschte beantwoord te zien. De kerkeraad besluit daartoe, en tevens, »dat bij het bereiken van het doel in het opgerigte weeshuis c. a. zouden worden opgenomen: weezen, welke beide of een der ouders verloren hebben, alsmede arme en verlatene kinderen der gemeente. Ook maken de kerkeraadsleden elkander opmerkzaam, dat men bij de beantwoording niet slechts de oprigting, maar vooral ook de instandhouding had in acht te nemen; alsmede dat het doel dezer stichting was, om ook langs dezen weg de proselytenmakerij der R. C. te fnuiken."

De gedane vragen werden hoofdzakelijk beantwoord; het getal der kinderen, dat in het gesticht zou moeten opgenomen worden, op 180 geschat, waartoe ook die van Aruba en Bonaire zouden behooren. De gouverneur had ondertusschen eene ruime woning, aan de oostzijde der stad gelegen, *de Pen* genaamd, aangeboden, dat, aan het gouvernement behoorende, tot weeshuis zou kunnen worden ingerigt. Op nadere missive van den gouverneur van 10 December 1844, of men *de Pen* zou overnemen, wordt door den kerkeraad, na onderzoek van den staat van het gebouw, in Januarij 1845 bepaald, dat men den voorwaardelijken afstand van het gebouw aanneemt, tot tijd en wijle het finaal kan worden overgenomen. Van de commissie te 's Gravenhage had men in 1844 berigt ontvangen, dat er voor de weezen *f* 3600 was bijeengebragt,

doch een kapitaal van *f* 440,000 (hetwelk de kerkeraad schijnt aangevraagd te hebben) niet zou bijeen te krijgen zijn. In de kerkeraadsvergadering van 18 Julij 1845 wordt een schrijven voorgelezen van den minister van koloniën, vragen behelzende omtrent het op te rigten weeshuis, die zullen beantwoord worden. Er was wederom *f* 1486 voor het weesfonds ontvangen. *De Pen* wordt ondertusschen ter woning van dezen en genen particulier afgestaan.

De bezwaren echter tegen het oprigten van een weeshuis, van den geldelijken kant beschouwd, schijnen te groot geweest te zijn, en geene genoegzame fondsen te hebben kunnen verzameld worden. Men gaf het denkbeeld daarvan dan ook op, maar nam dankbaar de koninklijke bepaling aan, dat er jaarlijks *f* 1500 uit de koloniale kas ten behoeve van de weezen zou worden verstrekt, en wel om die (namelijk de weezen) te besteden, hetgeen alleen op heele weezen zien kan. *De Pen* wordt wederom de eigendom van het gouvernement. De heele en halve weezen worden nu nog bedeeld, zoowel uit de gouvernementstoelaag als uit de rente van het verzamelde kapitaal. De armen-doctor is ook doctor der weezen, en geniet daarvoor uit dat fonds eenige toelaag. Twee administrateurs, leden van den kerkeraad, zijn, zoo als ik heb opgegeven, bijzonder met de administratie van het fonds en de bedeeling der weezen belast, doen elk jaar rekening en verantwoording aan den kerkeraad en leveren die ook ter goedkeuring bij het gouvernement in.

Ten slotte zij hier het getal ledematen onzer gemeente opgegeven. Het eerst zie ik, dat daarvan in 1739 eene lijst is opgemaakt door Ds. Rasvelt, die er 291 opsomt. Hij zelf had, van 13 October 1730 tot Junij 1738, 112 ledematen aangenomen. De sterkte der Hervormde gemeente zie ik nergens aangewezen. In eene missive aan de classis van Amsterdam in 1769 wordt het getal der ledematen genoemd bijna 500. Uit de opgaaf in 1816 aan de commissie te 's Gravenhage blijkt, dat er toen 444 ledematen waren, namelijk 119 mannen en 325 vrouwen. Volgens naauwkeurige opname,

door mij gedaan, telt onze gemeente thans omstreeks 1000 (996) ledematen, van welke 92 in de oost-, midden- en west-divisiën; bovendien 60 officieren en onderofficieren met hunne vrouwen, en 180 militairen, die ledematen zijn. Er zijn ongeveer 170 bejaarden, die geene ledematen zijn, van welke 40 in de buiten-divisiën, en ongeveer een 600tal kinderen. Zoodat onze Protestantsche gemeente, met de militairen, ten naastenbij 2000 zielen telt. In het jaar 1857 waren 33 personen tot ledematen aangenomen, 44 kinderen en 3 volwassenen (na het afleggen van belijdenis) gedoopt, en 11 huwelijken kerkelijk ingezegend.

II.

PREDIKANTEN BIJ DE HERVORMDE EN VEREENIGDE PROTESTANTSCHE GEMEENTE OP CURAÇAO, ENZ.

Zoo ver ik weet, is omtrent de opvolging der predikanten bij de Hervormde gemeente op Curaçao niets in het licht gegeven; en is misschien iemand, die toegang had tot de archieven onzer kerk, in vorige jaren van plan geweest, om deswege iets bekend te maken, zoo is hij zeker daarvan afgeschrikt, omdat hij slechts onvolledige berigten kon mededeelen. De notulen, namelijk, of archieven van het Hervormd kerkgenootschap op dit eiland ontbreken geheel tot het jaar 1727; en is het nu bekend, dat het eiland reeds in 1634 in het bezit der Hollanders is gekomen, te gelijk met de naburige eilanden Bonaire en Aruba, dan is er een tijdvak van bijna 100 jaren verloopen, in hetwelk van de Hervormde gemeente niets bekend is. Eenige oude kassa- en memoriaalboeken of journalen toch van onderscheidene, doch elkander niet opvolgende jaren, het oudste van 1695, geven omtrent de kerkelijke geschiedenis van Curaçao maar weinig licht. Gouvernementsstukken ontbreken geheel tot het einde der vorige eeuw. Of in de archieven van het W. I. Huis te

Amsterdam omtrent de kerkelijke zaken alhier iets zou te vinden wezen, is mij geheel onbekend; doch daar ik ten minste nu in de onmogelijkheid ben, om die archieven te raadplegen, zoo moge het volgende, hetgeen ik heb kunnen opsporen, volstaan.

Ofschoon het niet waarschijnlijk is, dat reeds in het genoemde jaar der inbezitneming op Curaçao een predikant zou aangesteld zijn, omdat er nog geene gemeente bestond, en de weinige inwoners, Indianen, die er, volgens het verdrag van overgaaf met de Spanjaarden, achterbleven (20 huisgezinnen namelijk, 75 zielen uitmakende) der R. K. godsdienst waren toegedaan, zoo schijnt men echter spoedig door de nederzetting van Hollanders op het eiland, vooral na den Munsterschen vrede in 1648, meer nog nadat in 1654 Brazilië voor ons verloren ging, van waar onderscheidene personen zich op ons eiland kwamen nederzetten, behoefte aan een predikant der Hervormde belijdenis, toen de godsdienst van den staat, gevoeld te hebben. Ten minste in 1659 was hier reeds een predikant, namelijk A. van Beaumont, zoo als mij blijkt uit de notulen van 31 December 1738, in welke eene resolutie van den kerkeraad van 1659 wordt aangehaald, welke genoemden predikant vermeldt. Of nu van Beaumont de eerste predikant is geweest, of reeds de opvolger van een ander, kan ik niet uitmaken; zeker is het, dat hij onder de eersten moet geweest zijn. Misschien waren of was die eerste predikanten of predikant slechts aangesteld bij het garnizoen, en van daar dan ook dat de kerk (eerst eene houten loods) in het fort (het fort Amsterdam genoemd) gebouwd was; daar zeker, indien dat gebouw ten dienste der gemeente oorspronkelijk had gestrekt, zij het fort niet zou gekozen hebben, van alle kanten met versterkingswerken omgeven, als de plaats om eene kerk te stichten. Het zou echter ook kunnen zijn, dat de onzekere oorlogstijden haar hadden bewogen om veiligheidshalve in een fort, dat door de bezetting het best beschermd werd, haar kerkgebouw op te rigten.

Hoe het zij, van Ds. van Beaumont wordt verder geen gewag gemaakt; maar in 1670 was predikant Nikolaas Verkuil of Verkuyl. Of deze aan Ds. van Beaumont opgevolgd is, dan of er tusschen beiden nog een ander predikant geweest zij, is mij onmogelijk te beslissen; maar wel kan ik opmaken, dat genoemde Ds. Verkuil hier meer dan *dertig* jaren predikant moet zijn geweest, daar in de notulen van 26 Junij 1742 staat opgeteekend: dat den 1n Mei 1702 een kind door hem was gedoopt. Of hij nu nog na laatstgenoemd jaar in dienst is geweest, blijkt mij wederom niet, maar wel, dat hij zijne gemeente nog na zijn dood in liefde bedacht heeft, daar ik in een der kassaboeken, over Februarij 1713, als ontvangst vind opgeteekend: »Ontvangen van de erfgenamen van zalig dominé Verkuyl p. 1310, 3, 5." (dat is 1310 pesos of stukken van achten, zoo als ze ook genoemd worden, 3 realen en 5 stuivers). De pesos (of het werkelijk eene munt was weet ik niet) gold *f* 1,33, de reaal 15 centen en de stuiver 5 centen. Ik vind echter soms wel eens gewag gemaakt van pesos = veertig stuivers Hollandsch, dat waren dan patiesjes. Dat kassaboek schijnt door den predikant zelven gehouden te zijn, en is geschreven met eene oud-hollandsche letter en met verkortingen, doch is vrij leesbaar. Daarin toch wordt bij afwisseling gewag gemaakt van de ontvangst voor de armen uit »de predikantenbus" en uit »de bus aan mijn huis". Nu is het wel jammer, dat die predikant-kashouder zich niet noemt; doch daar diezelfde hand gevonden wordt in het volgende kassaboek tot Januarij 1713, er dan eene andere hand begint, die doorloopt van Februarij 1713 tot het begin van Februarij 1715, en er dan op 9 Februarij, met eene zeer duidelijke hand en nieuwerwetsche spelling, terstond staat aangeteekend: »per dominus Henricus Beys aan kassa van Ds. Theodorus van Cambron voor onderhoud der armen enz.," zoo maak ik vrij daaruit op, dat Ds. Theodorus van Cambron aan Ds. Verkuil is opgevolgd, het kassaboek heeft gehouden tot in het begin van 1713, en toen die taak heeft opgedragen aan

Ds. Henricus Beys, waarna het kassaboekhouden misschien wel aan een boekhouder is toevertrouwd.

Beiden, doch Ds. van Cambron het eerst, waren hier dus predikanten, hetgeen duidelijk blijkt, omdat in Februarij 1716 wordt opgegeven wat »uit de armbus van Ds. van Cambron," en wat »uit een huisbusje van Ds. Beys" geligt is. De gevolgde orde in het opnoemen bewijst ook, dat Ds. Beys tweede predikant was. Tot hoe lang echter beiden hier predikanten geweest zijn, kan ik weder niet naauwkeurig opgeven, omdat, ofschoon in December 1716 nog wordt opgenomen in het kassaboek: »Zoo veel van Ds. Henricus Beys ontvangen voor 3/m. interest van p. 100 en dito van p. 1600 enz.," ik daarna van Ds. Beys geen gewag meer vind gemaakt, noch van het door hem verschuldigde kapitaal of betaalde rente. Ik kan dan alleen vooronderstellen, dat hij in het begin van 1716 is overleden, hetgeen daardoor ook nog zekerder wordt, omdat in Mei van dat jaar alleen vermeld worden de gelden uit de bus van Ds. van Cambron. Ook nog in December van dat jaar, in Junij 1719 en in Mei 1726, wordt de bus van Ds. van Cambron genoemd, doch dan houdt ook de vermelding van hem op, ofschoon op kersmis van dat jaar het avondmaal nog is bediend geworden en hij dus toen nog in leven zal zijn geweest. Ik gis, dat Ds. van Cambron na 1720 gestorven is. Ik twijfel toch of Ds. Brys, die in de notulen van 13 April 1740 opgegeven wordt predikant te New-York te zijn (er komt iemand met eene attestatie van hem in) dezelfde is als Beys, ofschoon Ds. Rasvelt, welke die notulen geschreven heeft, niet altijd even naauwkeurig is in de spelling van eigennamen. Dan zou Ds. Beys in 1717 van hier naar New-York zijn vertrokken.

In de notulen van 1727 (de eerste, zoo als ik te kennen gaf, die aanwezig zijn bij het archief, beginnende met den 13n April) wordt als predikant genoemd Johannes Ferrarius. Hij was waarschijnlijk de opvolger van Ds. van Cambron, doch telde maar korten tijd dienst, want hij overleed reeds

in of na April 1728. Zijn opvolger was Ds. Nathan Erichzon; deze aanvaardde zijn dienstwerk in Februarij 1729, maar overleed reeds in Augustus vau datzelfde jaar. Binnen twee jaren was dus de Curaçaosche gemeente tweemaal vacant geweest. Welk een verschil met den diensttijd van Ds. Verkuil! Spoedig echter wordt Ds. Erichzon wederom opgevolgd door Ds. Wigboldus Rasvelt, namelijk reeds in 1730. Hij neemt den 13n October van dat jaar de eerste ledematen aan. Deze mogt zich in langer diensttijd verheugen. Maar hoe lang hij hier predikant is geweest, is mij wederom onmogelijk op te geven, daar de notulen van het begin van 1756 (die nog door hem geteekend zijn) wederom ontbreken tot in Julij 1769. Ds. Rasvelt is nog eens naar het moederland teruggekeerd, zoo als hij zelf opteekent, eu heeft daar »zijne zaak", welke meldt hij niet, »politiek en ecclesiastiek verdedigd en gewonnen." Ik moet dus vooronderstellen, dat Ds. Rasvelt in of na 1756 is overleden. Hij was hier niet al dien tijd alleen predikant; soms waren er twee, zoo als nader zal blijken. Op een tweeden drong dan ook de kerkeraad steeds aan, onder anderen in een brief van 3 April 1769, aan de classis van Amsterdam, waarin hij vraagt, »dat de tweede predikantsplaats, die *nog* vacant was, spoedig vervuld mogt worden, opdat de gemoederen alhier tot bedaren worden gebragt en de ware doch zeer vervallen godsdienst herleve." Als tweede predikant kan hier wel geweest zijn Ds. Warnoldus Kuypers, daar genoemde classis van Amsterdam in een brief, onder dagteekening van 3 April van gemeld jaar 1769, aan den kerkeraad alhier, klaagt over »de slechte handelwijze en informele procedures, door den vorigen kerkeraad gehouden met Ds. Warnoldus Kuypers," en in een ander schrijven van 11 Junij 1770 gewag maakt van de »suspensie" van Ds. Kuypers, ofschoon de kerkeraad in een brief aan de classis van 28 Maart 1770 spreekt van »eene behoorlijke demissie op zijn eigen verzoek." Maar wanneer Ds. Kuypers zijne dienst hier heeft aanvaard, en of hij daaruit ontslag heeft genomen of gekregen door »dien vorigen kerkeraad", dan

wel of hij hier overleden is, blijkt mij niet, daar ik met geen enkel woord verder van hem vind gewag gemaakt.

Door dien kerkeraad, zoo als te zien is uit de notulen van 18 Augustus 1751, was als predikant (als tweede namelijk, want Ds. Rasvelt was toen nog in dienst) aangesteld Ds. Johannes Ellis, welke in de vergadering van genoemde dagteekening »zijne credentialen aanbiedt, waaruit consteert, dat ZWEw. als beroepen en bevestigd predikant van de Geref. gemeente was aangesteld." Doch die aanstelling van Ds. Ellis op Curaçao was eigendunkelijk en zonder voorweten of goedkeuring van de classis van Amsterdam, die hem daarom ook als zoodanig eerst niet wil erkennen, zoo als duidelijk is uit denzelfden reeds aangehaalden brief van 3 April 1769, waarin zij te kennen gaf, dat zij »Ds. Ellis, die door haar niet was aangesteld, niet kon erkennen, noch zijn beroep door den kerkeraad approberen." Waarop de kerkeraad antwoordt, dat »alles de schuld van den vorigen kerkeraad was," (deze had, ook wat het financiele aanging, de zaken schandelijk in de war laten loopen), »die ook verzuimd had van de provisionele aanstelling van Ds. Ellis aan de classis kennis te geven." De kerkeraad verzocht dus wederom om de goedkeuring van die aanstelling, te meer wegens de verdiensten van Ds. Ellis (wien eene zeer goede getuigenis wordt gegeven), »daar ook de dienst nooit had behoeven stil te staan." Ds. Ellis (of hij zijne opleiding in Holland had gehad of niet, is onzeker; zeker is het, dat hij op Curaçao familie had; er zijn thans nog onderscheidenen van dien naam hier wonende) zal dan ook met die verwarde zaken van den kerkeraad vóór en in 1768 niets te maken hebben gehad, daar hij zelfs geen lid van den kerkeraad schijnt geweest te zijn. Ja, zelfs zou ik uit meergenoemd schrijven van de classis van Amsterdam van 11 Junij 1770 moeten opmaken, dat Ds. Ellis in den tijd tusschen 1751 en 1759 uit de dienst wederom is ontslagen of ontslag heeft genomen, daar in dat schrijven Ds. Ellis »rustend predikant" wordt genoemd, en gezegd, dat hij zonder weten van de

classis den 8n November 1768 door de bewindhebbers der W. I. Comp. beroepen was. Ook blijkt uit dat schrijven nog, dat, na Ds. Kuypers, hier een predikant Wijngers is geweest, die echter spoedig moet overleden zijn. Die gissing omtrent Ds. Ellis wordt mij nog meer waarschijnlijk, daar mij door eene aanteekening van Ds. Rasvelt, in een oud doopboek, thans bij het gouvernement berustende, waarop ik door een lid onzer kerkeraad, tevens ambtenaar van den burgerlijken stand, werd opmerkzaam gemaakt, blijkt, dat Ds. Ellis op 25 Januarij 1768 »door den eerw. kerkeraad alhier verkoren is en aangesteld als predikant actueel provisioneel." Gedurende den tusscheutijd, dat hij hier geen predikant was, schijnt hij de dienst op St. Eustatius te hebben waargenomen, ten minste daar te hebben gewoond, daar uit dat doopboek blijkt, dat eenige zijner kinderen op St. Eustatius zijn geboren. Ook zie ik uit eene aanteekening van Ds. Rasvelt in een trouwboek, ook thans bij het gouvernement berustende, dat Ds. Ellis als tweede predikant is ingezegend den 22n Augustus 1751, juist toen er op dien dag een huwelijk voltrokken werd, »zijnde de leerrede geweest," dus gaat Ds. R. in zijne aanteekening voort, »uit 1 Tim. 4 vs. 16 [»hebt acht op uzelven en op de leer, volhard daarin, want dit doende zult gij uzelven behouden en die u hooren,"], waarmede zijn eerwaarde geïnstalleerd is, onder een zeer grooten drom van allerlei toehoorders." Maar verder geeft ook nog dat trouwboek den 3n September 1759 het huwelijk op van Ds. Stephanus Johannes Brants met Anna Sophia Urdaal, van Curaçao. Deze is dus waarschijnlijk in den tusschentijd, dat Ds. Ellis emeritus was, in dienst geweest. Kort echter heeft hij hier geleefd, daar, ofschoon niets van zijn overlijden gemeld wordt, zijne weduwe echter reeds den 2n Mei 1762 hertrouwt met zekeren Willem Blom. Ook wordt nog aangeteekend, dat »den 13n Julij 1761 gestorven is Ds. Lunterbos. Zijne vrouw stierf een half uur te voren. Zij waren nog geene zes weken op het eiland, en hij had 4 maal gepredikt. Den 14n beiden begraven." Deze Ds. Lun-

terbos zal dan de opvolger geweest zijn van Ds. Brants, en waarschijnlijk na hem Ds. Warnoldus Kuypers gekomen zijn, en, deze weder vertrokken zijnde, Ds. Ellis, zoo als ik boven heb aangegeven, nogmaals in 1768 zijn aangesteld. In den loop van 1770 is het beroep van Ds. Ellis door de classis van Amsterdam goedgekeurd.

Ondertusschen wordt in de notulen van 1769 en later herhaalde malen gewag gemaakt van Ds. Rudolphus Wildrik, die hetzij na den dood van Ds. Rasvelt, als eerste predikant in dienst is getreden, of bij diens leven reeds als tweede predikant heeft dienst gedaan, of wel de opvolger was van Ds. Kuypers. Misschien was deze Ds. Wildrik vroeger predikant te Waddingsveen, daar hij den 5n November 1787 zijne »kerkelijke attestatie" van dat dorp, in Zuid-Holland nabij Gouda gelegen, had ingeleverd. Doch in welk jaar Ds. Wildrik is gekomen, en in welk jaar vertrokken, is mede door ontstentenis der notulen vóór 1769 niet op te maken. Maar daar hij wederom hierheen van St. Eustatius is beroepen en overgekomen, zoo als ik op zijne plaats zal opgeven, en aan hem door den kerkeraad van 1769 geschreven werd over de daden van den »vorigen kerkeraad", zoo is het mij daardoor duidelijk, dat hij reeds vóór 1768 Curaçao met St. Eustatius moet verwisseld hebben.

Ds. Ellis was dus in 1770 hier eerste predikant, en weldra kwam uit Nederland een tweede over, waarop de kerkeraad reeds zoo dikwijls had aangedrongen. Den 3n Januarij 1771 namelijk verschijnt Ds. Johan Casper Adolf Quast in de kerkeraadsvergadering en levert de noodige documenten in, waaruit blijkt, dat hij door bewindhebbers der W. I. Comp. tot predikant op Curaçao was aangesteld. Deze was vroeger predikant geweest te Swanenberg in Gulikerland. Evenwel schijnt Ds. Quast het hier niet naar zijn genoegen te hebben gehad, of redenen van gezondheid moeten hem bewogen hebben; ten minste in de vergadering van 14 April 1783 vraagt hij aan den kerkeraad eene attestatie van zuiver te zijn in leer en leven, en dat de kerk zijne boeken koope,

volgens catalogus, daar hij voornemens is naar Holland te vertrekken. De eerste wordt hem gegeven, het laatste afgeslagen, en Ds. Quast vertrekt, zonder dat de reden er van wordt opgegeven. Ook wordt niet medegedeeld, of hij zijne betrekking nederlegde, dan wel of hij zijn ontslag aan de classis of aan de bewindhebbers gevraagd en verkregen had. In het moederland teruggekeerd, zendt hij in 1785 een verzoek aan den kerkeraad, dat door bemiddeling van dezen bij de classis hem emeritaats-tractement mogt worden toegestaan. Wat hierop van den kant des kerkeraads gedaan is, weet ik niet, maar onverwacht vind ik de notulen van 1789 wederom door Ds. Quast geteekend, zoodat hij, doch wanneer en waarom blijkt mij niet, daar er geen woord van is opgeteekend, wederom tot zijne oude betrekking is teruggekeerd, misschien wel in dit of in het vorige jaar, nadat Ds. Ellis en twee andere predikanten (van wie later) gestorven waren. Onder de notulen echter van 5 Julij 1790 komt de naam van Ds. Quast niet meer voor, terwijl in eenige vorige melding van zijne afwezigheid was gemaakt, waaruit ik dus kan besluiten, dat hij in het midden van 1790 moet overleden zijn; doch eenig berigt daarvan is er niet. Zijne weduwe echter leefde nog in 1807, toen zij een verzoek bij den kerkeraad indiende, dat zij onder het nieuwe (Engelsche) bewind in het genot mogt blijven van haar weduwepensioen. De stap, dien de kerkeraad daarvoor deed, gelukte. Dat pensioen zal toen niet groot geweest zijn, zoo als ook het predikants-tractement gering was. Den 21n Mei 1771 toch wordt in den kerkeraad besloten, bij de bewindhebbers vermeerdering van tractement voor de predikanten te vragen, daar dit nog niet de helft bedroeg van hetgeen de toenmalige Luthersche predikant trok (de Luthersche gemeente had weinige jaren te voren een zelfstandig bestaan en een eigen predikant gekregen), die met 1000 pesos bezoldigd werd. Het tractement van den Lutherschen predikant, die bovendien »vele douceurs van zijne gemeente ontving en eene fraaije woning had,” werd hem door de gemeente uitbetaald. Daar nu aan bewind-

hebbers om vermeerdering van tractement voor de predikanten werd verzocht, zoo blijkt daaruit, dat het tractement der Hervormde predikanten van staatswege, of ten minste door de Compagnie, werd betaald. Echter, de gemeente schijnt daartoe ook bijgedragen te hebben, omdat, als aandrang tot vermeerdering, bij dat verzoek aan bewindhebbers wordt gevoegd: »de gemeente meent jaarlijks zoo veel voor hare predikanten te fourneren, dat het bijzonder bij deze zeer ongelukkige tijden niet gepermitteerd zou zijn, om meer van dezelve te verwachten." Dat de predikant van het Britsche bestuur, toen dit hier gevestigd was, bezoldiging genoot, is duidelijk uit een schrijven van den toenmaligen gouverneur, ik meen Layard, gedagteekend Julij 1813, waarin hij zegt (er was kwestie over de uren der godsdienstoefening): »dat *hij alleen* die uren kan bepalen en *alles* te zeggen heeft, omdat hij de Britsche regering vertegenwoordigt en de predikant bezoldiging trekt. Als hij die van de gemeente kan erlangen, zal hij (gouverneur) zich niet verder met kerkelijke zaken inlaten."

Dat de predikant of predikanten der Hervormde gemeente hier vroeger, zoo als later die van de Luthersche, toen die gemeente gesticht was, eene vrije woning of pastorie hebben gehad, is zeker. Eenige oude menschen van onze gemeente, nog tot de familie van Ds. Quast behoorende en dien naam voerende, herinneren zich nog zeer goed, dat voornoemde eene pastorie had in het fort, en wel dat huis, dat nu onlangs is afgebroken, en in welks plaats een nieuw gebouw, aan de zuidzijde der kerk, is verrezen. Op de lijst der ledematen, welke Ds. Rasvelt in de notulen van 1789 geboekt heeft, telt hij zichzelven en zijne huisvrouw op onder de ledematen, die in het fort woonden, waaruit dus blijkt, dat hij eene woning in het fort heeft gehad als pastorie, waarschijnlijk dat, waarvan ik zoo even schreef. Ook de voorzanger en koster, Laurents Pletsz, had er toen eene vrije woning. Later schijnt de predikant uit het fort verhuisd te zijn, waarschijnlijk op verzoek, om aangenamer te wonen,

en toen vergoeding van huishuur te hebben gekregen, of omdat de gouverneur die woning in het fort noodig had voor een officier (de officieren wonen in den regel thans in het fort); ten minste bestaat er aan den waterkant der Willemstad nog een zeer aangenaam, groot huis, thans tot logement ingerigt, dat gewoonlijk *hansje domi* genoemd wordt, hetgeen ik gis, dat eene verbastering is van *hantjoe domi* (de predikant wordt hier in de wandeling niet dominé, maar domi genoemd), waarbij *kaas* of *kása* moet verstaan worden, dus in het geheel: *kaas hantjoe domi* (breed of groot huis van den dominé). Het is dan ook werkelijk een breed groot huis. Toen dus de predikant of predikanten niet meer in het fort woonden, kregen zij vergoeding van huishuur, zoo als mijn voorganger, Ds. Conradi, en de buitengewone predikant Betting getrokken hebben, en mijn ambtgenoot Meijer nog geniet. Aan mij is dit bij herhaling geweigerd, op grond van een besluit van 1833, ofschoon mijn ambtgenoot, op zijn verzoek, nadat dit besluit al jaren genomen was, toch vergoeding van huishuur heeft gekregen. Wij doen nu pogingen, om vermeerdering van tractement te ontvangen, omdat het tegenwoordige, »*f* 3000 zonder meer," niet meer toereikend is, bij de veranderde tijdsomstandigheden, om fatsoenlijk te kunnen bestaan. Niet alleen hadden vroeger de Hervormde predikanten of predikant woning, maar ook bedienden, die door de kerk betaald werden, zoo als uit de notulen van 7 Augustus 1780, 7 April 1800, 5 Januarij 1812 en andere blijkt; tijdens echter Ds. Bosch hier predikant was, is dit ingetrokken, en sedert hebben de predikanten voor eigen bediening kunnen zorgen, hetgeen ook een groot bezwaar is, daar men hier veel voor het huren van dienstboden (nu nog slaven) moet betalen.

Ik keer, na deze uitweiding, tot Ds. Ellis terug. Meer dan 30 jaren nam hij alhier zijne betrekking waar, en overleed in den loop van 1784. Want ofschoon volgens de gewone slordigheid, waarmede toen de notulen nog gehouden werden, van dat overlijden geene melding wordt gemaakt,

zoo zie ik echter uit de notulen van 3 Mei van dat jaar, dat hij ziek was. In zijne kerkelijke zaken schijnt Ds. Ellis niet veel orde te hebben gehouden; ten minste naderhand kwam het, tot groote ongelegenheid van velen, uit, dat hij van 1771—1780 geene doopboeken gehouden had, en die waren, zoo als men weet, in dien tijd van groot gewigt. Hoe daarin geremedieerd is, weet ik niet, maar er wordt in de notulen van 3 Julij 1785 opgeteekend, dat de kerkeraad zich ter dezer zake aan de W. I. Comp. en aan de classis van Amsterdam zou wenden, om te weten hoe hij handelen moest.

Na den dood van Ds. Ellis was er geen predikant bij de Hervormde gemeente, want Ds. Quast was reeds, zoo als ik heb opgegeven, in 1783 naar Nederland teruggekeerd; doch weldra werd die dubbele breuke geheeld door de overkomst van Ds. Isaak Anthony Sporon in Februarij 1785, die vroeger predikant was geweest bij de Fransche gemeente te Embden in het toenmalig vorstendom Oost-Friesland, en in October 1786 door de overkomst van Ds. Hermanus Arnoldus Idema, laatst predikant te Maurik, classis Tiel. De eerste deed den 20n Februarij zijne intrede naar aanleiding van Mark. XVI: 20: »En uitgegaan zijnde, predikten zij overal — die daarop volgden." Ds. Idema werd door zijnen ambtgenoot Sporon den 5n November 1786 bevestigd met 1 Thess. V: 12, 13: »En wij bidden u, broeders — zijt vreedzaam onder elkander." Hij zelf deed zijne intrede den 19n, predikende over Ps. LI: 14b, 15: »De vrijmoedige geest ondersteune mij — en de zondaars zullen zich tot U bekeeren." Doch beiden ontvielen spoedig aan de gemeente, daar Ds. Idema reeds den 16n Maart 1787 en Ds. Sporon den daarop volgenden 1n April overleed. Deze had den vorigen zondag nog eene lijkrede op Ds. Idema gehouden over de woorden van Jezus, Joan. XIII: 7: »Wat Ik doe, weet gij nu niet, maar gij zult het na dezen verstaan," zeker weinig denkende, dat het zijne laatste rede zou zijn, maar toch zóó sprekende, gelijk mij een zeer bejaard lid der gemeente on-

langs heeft medegedeeld, alsof hij zelf een voorgevoel had van zijnen aanstaanden dood. Zijne weduwe leefde nog in 1806 en werd toen uit de armenkas bedeeld. Een naamgenoot van Ds. Sporon tref ik aan in de *Geschiedenis van de Evang. Luthersche gemeente in Suriname*, door Ds. C. M. Moes (*Tijdschrift voor West-Indië*, blz. 194), die in 1788 predikant was bij de Hervormde gemeente aldaar.

Ook deze dubbele breuk werd weldra geheeld, zoowel door het beroepen en overkomen van Ds. R. Wildrik van St. Eustatius in Mei 1787, die echter toen eerst als provisionele predikant bij de gemeente werd aangesteld (zoo als ik vroeger heb opgegeven, was Ds. Wildrik vóór 1769 hier reeds predikant geweest en van hier naar St. Eustatius vertrokken), en zeker later uit het moederland zijne vaste aanstelling zal bekomen hebben, schoon daarvan in de notulen geen gewag wordt gemaakt (in de notulen van 6 December 1799 wordt hij *eerste* predikant genoemd), — als door de overkomst in 1789 van Ds. Quast, waarvan ik ook vroeger gesproken heb.

Ontviel Ds. Quast spoedig aan de gemeente na zijne tweede overkomst, nog eenige jaren echter had zij genot van de dienst van Ds. Wildrik, die evenwel bij zijne overkomst van St. Eustatius al op gevorderde jaren schijnt geweest te zijn. Allen echter in de gemeente schijnen in dat genot niet gedeeld te hebben, want zoowel uit de notulen van 1780, 6 December, waarin gemeld wordt, dat hij van den kerkeraad omtrent zijne leer en wandel een getuigschrift verzoekt, »daar hij zich in zekere omstandigheden bevond, waarin een getuigschrift zoo al niet noodzakelijk, ten minste van veel nuttigheid kon zijn," welk getuigschrift hem dadelijk allerloffelijkst is gegeven; als uit de notulen van 5 November 1791, waarin de aanspraak wordt medegedeeld, die hij gehouden heeft bij de bevestiging van een ouderling en een diaken, blijkt mij, dat Ds. Wildrik vele vijanden had, die hem lasterden en het leven onaangenaam maakten, maar tevens ook warme vrienden. Het kan dan wel uit die

oorzaak, gepaard met de vermeerdering der jaren en de zwakheid van den ouderdom, geweest zijn, dat hem in de kerkeraadsvergadering van 6 Mei 1793 vergund werd, om, als de kerkelijke zaken in de vergadering behandeld waren, deze te verlaten, en dat hij spoedig daarop zijn emeritaat aanvroeg, dat hem, naar de notulen van 2 December 1793, van de heeren koloniale raden in Holland, *salvo honore et stipendio*, werd toegestaan. Ds. Wildrik had dus van het midden van 1790 af, toen Ds. Quast gestorven was, de geheele dienst alleen waargenomen, en ik vind in de notulen van dat en de daarop volgende jaren geene spraak meer, dat er een tweede predikant zou aangesteld worden. Wanneer Ds. Wildrik is gestorven, wordt wederom niet opgegeven, maar in de kerkeraadsvergadering van 24 Februarij 1796 is tegenwoordig Ds. Dionysius Johannes Godefredus de la Houssaye, die evenwel reeds in hetzelfde jaar door den dood aan de gemeente ontvalt, want hoewel ook diens dood in de notulen niet wordt medegedeeld, zoo lees ik echter onder 3 October 1795, dat het lijk van Ds. de la Houssaye uit de armenkas was begraven, hetgeen 109 pesos had gekost, en dat aan zijne weduwe 91 pesos waren toegelegd voor rouwkleederen.

Of de dienst vóór de komst en na het overlijden van Ds. de la Houssaye heeft stil gestaan, dan of zij door den toenmaligen Lutherschen predikant is waargenomen, kan ik, wederom wegens het stilzwijgen der notulen, die als naar gewoonte zeer kort en onvolledig zijn, niet uitmaken. Welligt ging, die wilde, ter kerk bij de Luthersche gemeente. Het doopen geschiedde niet alleen door den Lutherschen predikant, maar ook soms door R. K. pastoors; want toen Ds. van Esch was overgekomen, werd er van hem opgaaf gevraagd van de door hen gedoopte kinderen van Hervormde ouders.

Het leven van Ds. Pieter Jan van Esch, die den voorgaanden eerst in het begin van 1800 opvolgde, was, èn door de tijdsomstandigheden, èn misschien door het eigenaardig

karakter van den man, een zeer onrustig leven. Want in Julij van dat zelfde jaar komt de Gouverneur a. i., Lauffer, in de kerkeraadsvergadering en berigt van wege Ds. van Esch, die reeds eenige malen niet was tegenwoordig geweest, »dat hij het H. Avondmaal op den aanstaanden zondag niet zal houden, ter oorzake van disharmonie met den kerkeraad." Die zaak schijnt toen echter geschikt, want den volgenden dag is Ds. van Esch tegenwoordig en stelt voor: »dat eene Christelijke gemeente als deze competeerde een kerkeraad, die independent was." Daarop werden twee ouderlingen verzocht voor hunne bediening te bedanken, die het ook deden, en in wier plaats anderen werden gekozen. Den 1ⁿ Junij 1802 verzocht Ds. van Esch van den kerkeraad een kerkelijk getuigschrift, omdat hij binnen kort naar het moederland zou wederkeeren. Waarom? wordt niet opgegeven. Hij krijgt dat getuigschrift en tevens volmagt van den kerkeraad aan de classis van 's Hage (niet meer van Amsterdam; het kerkelijk bestuur van deze laatste over de Hervormde gemeente alhier schijnt te zijn opgehouden), om bij deze de komst van een anderen predikant te bespoedigen. Hij predikt den 28ⁿ Junij afscheid, naar aanleiding van Filipp. I: 27: »Alleenlijk wandelt waardiglijk het Evangelie — met één gemoed gezamentlijk strijdende door het geloof des Evangelies."

Nu is de Hervormde gemeente wederom ruim twee jaren zonder predikant; want in de briefwisseling, die Ds. van Esch met den kerkeraad hield, wordt medegedeeld, dat wegens den voortdurenden oorlog nog geen predikant kon overkomen. Hij zelf, die in dien tusschentijd op een buitenverblijf onder Leyderdorp, *Rust en Vrede* genaamd, met vrouw en kinderen leefde, schijnt het vooruitzigt op eene plaatsing in het moederland gehad te hebben, daar in het antwoord door den kerkeraad op een brief van Ds. van Esch melding wordt gemaakt »van het bedienen van het beroep, hetwelk de Heer aan hem zal komen op te leggen in het verkondigen en uitbreiden van het zalige Evangelie." Dit uitzigt schijnt zich echter niet verwezenlijkt te hebben, of zijn plan wederom

veranderd te zijn; want in een brief van 24 Junij 1804, door hem aan den kerkeraad geschreven, meldt hij, dat hij wederom als predikant naar Curaçao komt. Van die nieuwe benoeming wordt door J. C. van der Kaup, lid van het comité of den raad der Amerikaansche koloniën en bezittingen van de Bataafsche republiek, als ook door Ds. Krieger, president van de classis van 's Gravenhage, aan den kerkeraad kennis gegeven. Het duurt echter nog tot in 1806 eer Ds. van Esch op Curaçao kan komen; maar den 16n Julij is hij over St. Thomas aangekomen en houdt zijne intreê den 27n dier maand.

Andere standplaatsen in W. I. schijnen toen reeds meer bezoldiging aan hare predikanten te hebben toegewezen, dan Curaçao; ten minste toen Ds. van Esch in het begin van 1807 een beroep naar St. Croix (St. Kruis) had gekregen en dat dacht aan te nemen, werd hem door den kerkeraad het voorstel gedaan, om te blijven, indien zijn tractement verhoogd werd; men zou daartoe stappen doen bij den gouverneur. Ds. van Esch treedt tot dit voorstel toe, en terwijl de zaak van de tractementsverhooging bij het bestuur hangende is, wordt hem eene verhooging van 150 pesos 's maands toegelegd (dus omtreeks *f* 2000 per jaar). Lang echter heeft hij van die tractementsverhooging geen genot gehad, want in de kerkeraadsvergadering van Junij 1808 brengt Ds. van Esch een verlof van den Engelschen gouverneur ter tafel, waarbij hem vergunning wordt verleend, zich voor eenigen tijd van het eiland te verwijderen, terwijl hij tevens getuigschrift verzoekt, dat hem wordt gegeven. Waarom die verwijdering plaats heeft, hetzij alleen omdat Ds. van Esch die verzoekt, of op verlangen van den gouverneur, wordt niet medegedeeld, en zonder dat iets verder of van zijn afscheid aan de gemeente of van zijn vertrek gemeld wordt, maken de notulen van December van genoemd jaar alleen gewag van eene aanschrijving van den gouverneur, dat de Luthersche predikant, Jacob Muller JAz., gedurende de afwezigheid van Ds. van Esch, de dienst bij de Hervormde

gemeente zou waarnemen. De Luthersche gemeente hield sedert 1804, toen haar kerkgebouw door het bombardement der Engelsche was in de asch gelegd, hare godsdienstoefening in het kerkgebouw der Hervormden, bij onderlinge schikking, waaromtrent wel eens oneenigheden plaats hadden, doch die ook weder uit den weg werden geruimd. De notulen van 5 Julij 1808 maken gewag van een' brief van Ds. van Esch, onder dagteekening van 10 Mei uit Paramaribo, meldende, dat hij bij de Hervormde gemeente aldaar tot predikant was benoemd. Wanneer hij dáár is overleden weet ik niet, maar in de kerkeraadsvergadering van 5 Mei 1817 wordt berigt, dat de weduwe van Ds. van Esch van Suriname het kerkelijk zegel had gezonden, hetgeen wijle haar echtgenoot, misschien bij vergissing, in 1808 had medegenomen.

In 1810 komt de Hervormde gemeente alhier in het bezit van Ds. Peter Will, die reeds den 20n Augustus 1809 aan den kerkeraad had geschreven, dat hij door de Britsche regering tot predikant van Curaçao was benoemd en te Londen in de Nederduitsche Hervormde kerk bevestigd was. Waarschijnlijk was hij dus proponent. Hij schijnt Engelschman geweest te zijn, doch met de Hollandsche taal eenigzins bekend, daar de notulen, die hij daarvan houdt, dan eens in het Engelsch, dan weder in het Hollandsch geschreven zijn; en voor de gemeente predikte hij in de laatste taal. De notulen wijzen echter aan, dat zijne kennis van het Nederduitsch niet groot was, zoodat ook de gemeente hem wel moeijelijk, als hij predikte, verstaan of begrepen zal hebben. Dadelijk na het schrijven van bovengenoemden brief, doet de kerkeraad stappen bij den gouverneur, om voor Ds. Will een huis van gouvernementswege te erlangen, of wel huishuur, *zoo als de predikanten altijd op Curaçao hadden gehad;* welk laatste hem terstond wordt toegestaan. Den 20n Maart 1810 is hij in den kerkeraad tegenwoordig en wordt zijne aanstelling door den gouverneur John J. Layard geëxamineerd. Dat Ds. Will onder het bestuur of toezigt

stond van den Hollandschen predikant te Londen, toen Ds. Werninck, en dat ook deze gemeente onder het bestuur of opzigt van den kerkeraad der Londensche gemeente stond, zou ik haast moeten opmaken; ten eerste daaruit, dat Ds. Werninck, in den loop van 1813, 82 nieuwe gezangboeken aan onze gemeente zendt, welke met toestemming van den gouverneur mogen gebruikt worden; maar vooral ten tweede, omdat in de kerkeraadsvergadering van 15 Februarij 1815 een brief van Ds. Will ter tafel wordt gebragt, waarin hij te kennen geeft, dat Ds. Werninck te Londen een getuigschrift verlangt omtrent zijn »goed leven en leer," en dat hij dit van den kerkeraad verzocht. De kerkeraad schrijft hem kortaf terug: dat hij aan Ds. Will dat getuigschrift zal geven, indien hij er eerst een bij den kerkeraad inlevert, geteekend door de voornaamste inwoners van het eiland! De zaak schijnt hierbij gebleven te zijn; maar het zou mij niet verwonderen dat zij in conflict zou hebben kunnen komen (er zijn hier nog inwoners, die zich het levensgedrag van Ds. Will best herinneren), indien door de omwenteling in Europa en in het moederland aan de dienst van dezen door de Britsche regering aangestelden predikant geen einde was gekomen. In de kerkeraadsvergadering toch van 1 April 1816 geeft Ds. Will kennis, dat hij binnen kort vertrekken en den volgenden zondag zijne afscheidsrede zal houden. Hij verzocht toen wederom een getuigschrift, hetgeen hem beloofd, gegeven en in de notulen bewaard wordt, doch hetgeen alles behalve brillant is. Zijne afscheidsrede was naar aanleiding van Pred. XII: 14: »Want God zal ieders werk in het gerigt brengen, met al wat verborgen is, hetzij goed, hetzij kwaad."

Als predikant bij onze gemeente is toen benoemd Gerardus Balthazar Bosch, candidaat tot de H. dienst, die, te 's Gravenhage bevestigd, den 24n April 1816 in de kerkeraadsvergadering tegenwoordig was, en den daaropvolgenden zondag zijne bediening aanvaardde. Hij was meermalen, hetzij wegens ziekte of tot herstel van zijne gezondheid, als

om andere redenen, in het moederland en elders afwezig, gedurende welke afwezigheden de andere predikant J. Muller JAz. zijne dienst waarnam. Hij ontving den 22^{n} Mei 1836, toen hij wederom in het moederland met verlof was, zijn eervol emeritaat, stierf in 1840 en vermaakte aan de kerk en armenkas een legaat van *f* 400. Onder hem is de vereeniging der Hervormde en Luthersche gemeente voorbereid en tot stand gebragt. Nadat namelijk, reeds in het laatst van 1818, Z. M. koning Willem I, door een schrijven aan den gouverneur, zijn verlangen had te kennen gegeven, dat die vereeniging in het belang van beide gemeenten tot stand zou komen, heeft die doorgang gehad volgens besluit van Z. M. van 12 November 1824, N°. 110 (Zie: *Kerkelijke wetten voor de Hervormden in het koningrijk der Nederlanden, verzameld en met aanteekeningen voorzien door* C. Hooijer, predikant te Zalt-Bommel, welke dit besluit op bladz. 317 verv. heeft opgenomen).

Dat besluit bevat, na eene inleiding, vijf artikelen met hunne onderdeelen. Art. 1 loopt over »de godsdienstleer der beide vereenigde gemeenten;" art. 2 over »de godsdienstige instellingen en gebruiken;" art. 3 over »de kerkelijke fondsen en inkomsten;" art. 4 over »de kerkelijke ambtenaren;" en art. 5 over »het kerkelijk bestuur." Het heeft echter nog wat voeten in de aarde gehad, eer die vereeniging tot stand kwam, zoowel door beweegredenen van de eene als van de andere gemeente; waarom er dan ook bijna zes jaren verliepen, aleer zij haar beslag kon krijgen; en nog zijn er wel leden van de voormalige gemeenten, die te kennen geven, dat het niet met hun genoegen was dat zij was geschied, en dat zij in de beslissing ook weinig of geen stem hebben gehad. Doch hoe dit zij, de vereeniging kwam tot stand, zoo als het mij voorkomt, meer in het belang van de Luthersche dan van de Hervormde gemeente, omdat de eerste, van een eigen kerkgebouw verstoken en geen middelen hebbende noch kunnende bijeenbrengen om een ander op te bouwen, door schulden gedrukt en het steeds aanwas-

sende getal armen, van het kerkgebouw der Hervormde gemeente medeëigenares werd, van schulden werd ontlast en voor hare armen in de vrij wel voorziene kerk- en armenkas der Hervormde gemeente deelde. Of nu die vereeniging voor het godsdienstig leven der beide gemeenten vruchten heeft gedragen, die vruchten welke men er van had verwacht misschien, is een onderwerp, dat ik hier niet onderzoek. Genoeg: er is rust en vrede, en het opkomend geslacht denkt aan de voormalige Hervormde en Luthersche gemeente niet meer; zij zijn Protestantsch!

Ik meen hier niet beter te kunnen doen, ten einde men wete wat bij de vereeniging heeft plaats gehad, dan over te nemen hetgeen Ds. Bosch daarvan in der tijd aan de commissie voor de kerkelijke zaken in O. en W. I. te 's Gravenhage heeft medegedeeld.

»........... Terstond bij de ontvangst van het konkl. besluit van 12 November 1824, waaruit bleek, dat de voorgenomen vereeniging kerkelijk en koninklijk was goedgekeurd en vastgesteld, hebben wij voorloopig eene vergadering gehouden en over den tijd en wijze der vereeniging te zamen overlegd.

»Waarna op den 12n Mei dezes jaars [1825] op uitnoodiging van den gouverneur [deze was toen Cantzelaar] de gezamenlijke kerkeraden in de consistoriekamer van de kerk der Hervormde gemeente verschenen. In welke vergadering z. exc. de gouverneur, benevens h. d. secretaris zitting namen, het konkl. besluit van den 12n November 1824 voorgelezen en omtrent de in stand brenging daarvan geraadpleegd werd.

»Zondag den 24n Mei was de dag, door den gouverneur met overleg van de kerkeraden vastgesteld voor de viering der vereeniging, en die met regt onder de belangrijkste en plegtigste dagen, welke men hier ooit vieren zag, gehouden werd. Des morgens om half negen ure vergaderde de ed. achtb. raad van policie, aan welken de gouverneur de mededeeling van het bewuste konkl. besluit gaf, en dit vervolgens van de puije van het gouvernementshuis en het Fisca-

laat deed afkondigen; bij welke gelegenheid een detachement militairen onder de wapenen was; ook werd toen door z. exc. den gouverneur onderteekend een proces-verbaal en inventarissen van alle eigendommen en goederen, welke de gemeenten tot deze vereeniging te zamen aanbrengen." [Behalve het kerkgebouw, een half dak, een stuk gronds en hetgeen ten gebruike bij de openbare godsdienst en de plegtigheden van doop en avondmaal noodig was, bezat de kerk- en armenkas der Hervormde gemeente (die sedert 1819 vereenigd waren) 55,379 pesos aan hypotheken, met slechts eene uitstaande schuld van 340 pesos. De Luthersche gemeente, behalve eene pastorie, die later voor 7,000 is verkocht, en een huisje, dat voor 800 verkocht werd, 2,440 pesos, maar eene schuld van meer dan 5,000 pesos; er waren bovendien eenige weinige kerkelijke meubelen voorhanden].

»Om 10 ure van dien dag vergaderden op het gouvernementshuis de leden van de onderscheiden geregtshoven, benevens de kommandanten en officieren van de zee- en landmagt alhier, als ook onderscheiden ambtenaren, welke allen gezamenlijk met den gouverneur, die door eene Commissie uit den kerkeraad afgehaald werd, zich naar de kerk begaven; waarna Ds. Bosch den predikstoel betrad en de talrijke vergadering met een gebed opende. Hij had tot zijn' tekst genomen 1 Cor. XII: 13. [»Want ook wij allen zijn door éénen geest tot een ligchaam gedoopt — en wij zijn allen tot éénen geest gedrenkt"], en na iets betrekkelijk de aanleiding en voltooijing der vereeniging gezegd te hebben, toonde hij, dat de gemeenten door hare onderlinge vereeniging beantwoordden aan het doel van Jezus, om zijne belijders door geloof, hoop en liefde met elkander te verbinden. Vervolgens betrad Ds. J. Muller den predikstoel, en als het ware de rede van zijnen voorganger weder opvattende, beval hij de vereenigde gemeente datgene aan, wat naar de christelijke leer het meeste is, de liefde namelijk; zulks deed hij naar aanleiding van Philipp. II: 1—4. [»Indien er dan eenige vertroosting is in Christus — maar een iegelijk zie

op hetgeen der anderen is"], en eindigde de godsdienstige plegtigheid met eene hartelijke dankzegging, waarna de predikanten en kerkeraden op uitnoodiging zich naar het gouvernementshuis begaven, waar Z.Exc. de gouverneur in tegenwoordigheid der raden, officieren en ambtenaren, hun zijnen dank betuigde voor het doelmatige inrigten der godsdienstige feestviering (welke onder de gemeente een groot genoegen had verwekt) en hun op die vereeniging alles goeds toewenschte.

»Deze vereeniging is insgelijks op dienzelfden dag onder de protestanten op het eiland Aruba plegtig gevierd, bij welke gelegenheid de godsdienst-onderwijzer K. van Eekhout eene doelmatige leerrede hield naar 1 Cor. I: 10—16. [»Maar ik bid u, broeders! door den naam van onzen Heer Jezus Christus, dat gij allen hetzelfde spreekt. — Voorts weet ik niet of ik iemand anders gedoopt heb."]".

De 25jarige gedenkdag der vereeniging is plegtig alhier herdacht den 24n Mei 1850. Dr. Betting predikte toen over 1 Kor. I: 10—16.

Het laatst medegedeelde in dat schrijven omtrent de godsdienstige feestviering op Aruba, geeft mij aanleiding om mede te deelen, dat op dat naburig eiland ook eene, grootendeels zeker hervormde gemeente bestond, maar die zonder predikant was. Volgens besluit echter van den kerkeraad alhier van 26 Januarij 1821, onder welken kerkeraad die gemeente op Aruba, zoowel als die op het nog meer nabij gelegen Bonaire, welke echter kleiner is, sorteert, werd de gouvernements-schoolonderwijzer aldaar, de heer K. van Eekhout, aangesteld als godsdienstonderwijzer, met toekenning van 125 pesos 's jaars, onder bepaling dat hij des zondags de godsdienstoefening zou leiden, de eene of andere gedrukte leerrede dan voordragen en katechisatiën houden. De godsdienstige bijeenkomsten hadden toen plaats in het schoollokaal, omdat er geen kerkgebouw was. Ds. Bosch nam in datzelfde jaar op zich, om elke twee jaren eens naar Aruba te gaan, ten einde ledematen aan te nemen en den H. doop en het

H. avondmaal te bedienen. Of Ds. Bosch echter wel altijd trouw die gemeente heeft bezocht, betwijfel ik, omdat ook de kerkeraad van Aruba in 1830 aan den onzen het verzoek doet, dat er toch eens een predikant mogt overkomen om te doopen enz. In onzen kerkeraad werd toen bepaald, dat er naar de commissie te 's Gravenhage zou geschreven worden, om haar te verzoeken: »den godsdienstonderwijzer Eekhout te mogen inzegenen, ten einde Doop en Avondmaal te bedienen." Of daarover geschreven is, blijkt mij niet, maar is het gedaan, dan is zeker het verzoek verworpen. Of Ds. Conradi hier aangesteld was, met bepaling, dat hij op gezette tijden de protestantsche gemeenten op Aruba en Bonaire zou gaan bezoeken, zooals dat later aan Ds. Meijer werd opgedragen, weet ik niet; maar wel, dat Ds. Conradi, toen er in de kerkeraadsvergadering van 18 Mei 1842 aanmerking op viel, dat hij die gemeenten niet bezocht had, te kennen gaf, dat hij ze zou bezoeken, indien hem daartoe door het gouvernement scheepsgelegenheid wierd gegeven. — En te regt, zoo als ik meen; want die kleine eenmastvaartuigjes, *bakken* genoemd, welke tusschen deze eilanden varen (thans wordt de gemeenschap tusschen Curaçao en Bonaine door een grooter vaartuig, een schoener, van gouvernementswege onderhouden) zijn geheel en al ongeschikt voor passagiers, die het zeeleven niet gewoon zijn, terwijl de terugtogt van Aruba (de vaart er naar toe geschiedt in zeven uren) wegens den stroom en wind wel eens acht dagen en langer duren kan, — zoodat het bijna niet te doen is, dat reisje te ondernemen. Ik geloof, dat er voor de dienst op Aruba en Bonaire 's jaars op het budget der kolonie *ƒ* 300 is uitgetrokken. De predikant, die er heengaat, kan de onkosten van zijne reis in rekening brengen en bovendien *ƒ* 3 per dag voor de eerste 20 dagen; is hij dan nog niet terug, dan wordt de toelage teruggebragt op 75 centen daags.

Tot heden toe was met de dienst op die eilanden Ds. Meijer belast, en toen deze wegens ziekte met verlof naar het moederland afwezig was, de buitengewone predikant Bet-

ting. Door de bemoeijing van Ds. Meijer, die gewoonlijk elk jaar beide eilanden eens bezocht gedurende drie weken, is er zoowel op Aruba als op Bonaire eene kerk gesticht. Het geld daartoe is door vrijwillige bijdragen op die eilanden, en voornamelijk hier, bijeengebragt. Ds. Meijer wijdde de kerk op Aruba in op 15 Februarij 1846 met eene leerrede over Luk. X: 27 »Gij zult den Heer uwen God liefhebben — en uwen naaste als u zelven." Omtrent de inwijding van deze kerk werd in de Curaçaosche courant het volgende medegedeeld:

»Uit Aruba schrijft men:

»De dag van 15 Februarij 1846 was een dag van godsdienstige vreugde voor de vereenigde protestantsche of evangelische gemeente alhier. Had de gemeente sedert vele jaren haren wensch naar een eigen bedehuis te kennen gegeven, eindelijk zag zij denzelven vervuld door de veelvuldige offers van algemeene liefde en godvrucht, zoo van de ingezetenen van Curaçao als van Aruba, haar tot dat einde verstrekt. Eenvoudig maar indrukwekkend was het feest der inwijding van het kerkgebouw. Ten negen ure beklom de weleerwaarde en zeer geleerde heer A. J. K. Meijer, predikant te Curaçao, tevens belast met de behartiging der protestantsche kerkelijke aangelegenheden van dit eiland, den sierlijken, wel bewerkten mahonyhouten predikstoel, en sprak, naar aanleiding van Luk. X: 27, over de algemeene liefde tot God en zijnen evenmensch als het beginsel, waaruit en het middel, waardoor dit bedehuis tot stand kwam en over hare getrouwe beoefening als den besten waarborg om het bedehuis bij voortduring aan deszelfs verhevene bestemming te doen beantwoorden. Tusschen de rede plaatste Ds. Meijer, nadat de gemeente het 3e vers van Gez. 345 staande gezongen had [luidende:

»Stort, wat alles op kan wegen,
Stort dan de volheid van uw zegen
Op Christus' kerk, o Almagt, neêr!
Sterk haar stil, maar heerlijk bloeijen,
Doe haar in eer en luister groeijen,
Geleid, verhef haar meer en meer!

Zoo blijv' haar broederband
De steun van elken stand,
Van 't Vaderland!
Leid zoo ons lot
En ons genot,
En heilig ons, o heilig God!"]

»zich voor den nachtmaalstafel en doopvont (doopbekken), droeg dezelve plegtstatig aan God op, over derzelver toekomstig gebruik Gods dierbaren zegen afsmeekende. Op het einde der rede werd de welverdiende hulde toegebragt aan zijne excellentie den baron R. F. van Raders, thans gouverneur van Suriname, onder wiens bestuur het werk werd aangevangen, aan den hoog edel gestr. heer R. H. Esser, tegenwoordig gezaghebber van Curaçao, onder wien hetzelve werd voleindigd, alsmede aan den wel ed. gest. heer J. Jarman Jr., kommandant des eilands, die door hun uitmuntend voorbeeld zooveel ter bereiking van het oogmerk hebben bijgedragen, terwijl ook tevens de verschuldigde dank werd toegebragt aan het eerwaarde kerkbestuur der gemeente, hetwelk zoo belangloos als ijvervol den opbouw heeft behartigd, gelijk ook allen, van wat godsdienstige belijdenis zij ook mogen wezen, die zoo bereidwillig door hunne offers het gebouw hebben mede opgerigt. Eindelijk werd de feestviering besloten met eene opdragt van het bedehuis in het eerbiedig gebed aan God.

»Op Vrijdag, 20 Februarij daaropvolgende, werden er ter gelegenheid der voorbereidingspredicatie van het H. avondmaal, hetwelk twee dagen daarna aan een aanzienlijk getal leden werd uitgedeeld, zestien nieuwe leden bevestigd en acht kinderen de H. doop toegediend. De gemeente, welke zich met dankbaar opzien tot God in toeneming verheugen mag, telt thans 400 zielen."

Het kerkgebouw op Bonaire werd door Ds. Meijer ingewijd op den 9n Maart 1847, naar aanleiding van Esra III, 11b. »En al het volk juichte met groot gejuich, als men den Heer loofde over de grondlegging van het huis des Hee-

ren.” De Curaçaosche Courant van 13 Maart 1847 geeft van deze inwijding het volgend verslag:

»Eerste godsdienstige vergadering in het kerkgebouw der vereenigde protestantsche gemeente te Bonaire, gehouden op dingsdag 9 Maart 1847.

»De dag van 9 Maart was een ware feestdag voor de vereenigde protestantsche gemeente te Bonaire. Was het op 2 Julij 1843 voor het eerst, dat op Bonaire, naar aanleiding van 1 Cor. XIII: 13. [»Want ook wij allen zijn tot éénen geest gedrenkt”] eene openbare leerrede voor de protestantsche bevolking werd uitgesproken; geschiedde dit door den wel eerw. zeer gel. heer A. J. K. Meijer, predikant te Curaçao, in eene partikuliere woning, tot dat einde goedgunstig door mevr. de wed. J. J. Debrot afgestaan; werd dit meermalen door hem herhaald; weldra werd ook door hem, in vereeniging van den wel ed. gestrengen heer kommandeur des eilands het plan gevormd de gemeente van een bedehuis te voorzien, waartoe zij volgaarne bijdragen toezeide.

»Hierop werd het verzoek aan den hoog ed. heer gezaghebber van Curaçao en onderhoorige eilanden eerbiedig gerigt, om ter verwezenlijking van het oogmerk met gelijke medewerking van den lande begunstigd te mogen worden, als waarin de R. C. gemeente bij de stichting van haar kerkgebouw zich had mogen verblijden, waaromtrent goedgunstig werd beschikt, en de kerkeraad der vereenigde Prot. gemeente te Curaçao tevens beleefdelijk aangezocht, de pogingen der geloofsgenooten van Bonaire te willen ondersteunen door eene inzameling van liefdegiften.

»De inzameling van offers van geloof en liefde werd met eenen niet ongunstigen uitslag bekroond. Onder den daarop volgenden gezaghebber van Curaçao en onderhoorigheden werd nu de eerste hand aan het werk geslagen, en door de ijvervolle en loffelijke bemoeijingen van den hoog ed. gestrengen heer majoor R. H. Esser meerendeels tot stand gebragt, waarin de protestantsche bevolking van Bonaire zich als nu verblijden mag.

»Onvermoeid waren de pogingen van het geëerbiedigd opperhoofd der kolonie aangewend, om de daarstelling van het gesticht, gewijd aan de verheerlijking des Allerhoogsten, te bespoedigen en te voltooijen. Zooveel 's lands middelen vermogten werden zij verstrekt; eene nieuwe inteekeningslijst van bijdragen, zoo te Curaçao als te Bonaire en te Aruba, werd geopend en de wel ed. gestr. heer T. D. G. Rolandus, officier bij de Artillerie, belast met de geniedienst, verzocht om over den verderen opbouw de mededirectie op zich te nemen, hetgeen bereidwillig door zijn wel ed. gestr. aangenomen en zorgvuldig volbragt is.

»Het was op den 9 Maart nu, dat het verlangde eenvoudige, maar nette kerkgebouw zoo verre was voltooid, dat op dien dag de eerste godsdienstige vergadering daarin kon gehouden worden. Na eene gepaste inleiding, waarin de predikant Meijer de geschiedenis, aan de stichting der kerk verbonden, herinnerde, stelde hij de grondlegging van het huis des Heeren voor als eene regtmatige stoffe tot Godverheerlijkende blijdschap, ten grondslage dier overdenking de woorden bezigende van Esra, hoofdst. III: VI, IIb.

»Op het einde der rede werd de tegenwoordige gouverneur van Suriname, de baron R. F. van Raders, dankbaar herdacht, en regtmatige hulde en lof aan den tegenwoordigen gezaghebber R. H. Esser betuigd, alsmede aan den wel ed. gestr. heer kommandant des eilands, J. Schotborgh, en de heeren C. Boyé en A. H. Steeling Leseur, die den opbouw met zooveel belangstelling ter harte namen, terwijl ook niet vergeten werd den kerkeraad der vereenigde protestantsche gemeente te Curaçao en den heer T. D. G. Rolandus den verschuldigden dank toe te brengen, gelijk hij ook werd toegebragt aan allen zonder onderscheid, waar ter plaatse, die door hunne liefdegiften zoo bereidwillig hebben bijgedragen tot daarstelling van het Huis des Heeren.

»Ten slotte bragt ook Ds. Meijer Gode zijnen dank toe, dat hem het bijzondere voorregt geschonken was, om de beide protestantsche gemeenten van Bonaire en Aruba, waarvan de

kerkelijke behartiging hem was opgedragen, gedurende zijne evangelische bediening van bedehuizen te hebben voorzien en dezelve plegtstatig geopend te hebben. Met eene eerbiedige opdragt aan God in het gebed, werd het feest der inwijding besloten.

»De gezangen bij die gelegenheid gezongen, waren: voorgez. I, vs. 1, 2, 3; tusschenz. II, vs. 1, 4 en CCCXXXV: vs. 1, nagez. CCCXLV vs. 5.

»De gemeente van Bonaire telt thans 105 zielen met 53 leden.

»Ter gelegenheid van het feest van den dag werd er des namiddags door den wel ed. heer waarnemenden kommandant des eilands C. Boyé een maaltijd gegeven, waarbij toasten aan 's lands achtbare overheid en den stichter van de kerk werden toegebragt, alsmede aan allen, die door hunne bijdragen zoo weldadig hebben medegewerkt."

Nadat de godsdienstonderwijzer Eekhout in het begin van 1831 zijn ontslag had gevraagd, en zich op Curaçao met der woon nederzette, werd in 1843 de heer A. van Dragt, die hem als onderwijzer was opgevolgd, hier als godsdienstonderwijzer geëxamineerd en op Aruba op dezelfde voorwaarde als zijn voorganger aangesteld. Later is echter *f* 200 voor de godsdienstonderwijzers op Aruba en Bonaire van gouvernementswege aangewezen, zooals de heer J. C. van der Ree, die aan van Dragt, overleden in 1847, in het volgend jaar opvolgde, nog geniet, alsmede de heer W. F. Meinhardt, die in Junij 1849 tot godsdienstonderwijzer op Bonaire is aangesteld. Na deze uitweiding omtrent de kerkelijke zaken op Aruba en Bonaire keer ik tot de Curaçaosche predikanten terug.

Ds. Cornelis Conradi, candidaat tot de H. dienst en hulpprediker te Leeuwarden, in de plaats van Ds. Bosch, den 17n Augustus 1836 benoemd en op 9 October daaraanvolgende door de commissie te 's Gravenhage bevestigd zijnde, is den 21 Junij 1837 voor het eerst in de kerkeraadsvergadering alhier tegenwoordig. Van zijne intrede vind ik niets

opgeteekend. Hij blijft bij deze gemeente predikant tot kersdag 1855, daar hij benoemd was, bij kon. besluit van 12 Augustus van dat jaar, tot predikant in de kolonie Suriname. Ds. Conradi houdt zijne afscheidsrede op genoemden eersten kersdag, naar aanleiding van Jes. XL: 1—10. »Troost, troost mijn volk, zal uw God zeggen — ziet zijn loon is bij Hem en zijn arbeidsloon is voor zijn aangezigt"; en vertrekt in Februarij 1856 naar zijne nieuwe bestemming, waar hij met echtgenoot en kinderen behouden, doch na eene moeijelijke en lange zeereis, aankomt.

Ds. Conradi had gedurende zijne bediening alhier nog eene treurige taak te vervullen, het houden namelijk van eene lijkrede op het overlijden van Ds. Jakob Muller JAz. Nadat deze namelijk in de kerkvergadering van 23 September 1840 zijn besluit had te kennen gegeven, om na 43 jaren dienst zijn emeritaat aan te vragen, waartoe hij eene getuigenis van den kerkeraad verzocht en ontving, werd hij in Maart 1841, volgens 's konings besluit, emeritus verklaard, *salvo honore et stipendio.* Lang echter had hij van zijne welverdiende rust geen genot, daar hij reeds het volgende jaar op den 27n April overleed, hebbende nog 16 jaren de dienst bij de vereenigde protestantsche gemeente waargenomen. Hij had bij zijn overlijden den ouderdom van ruim 70 jaren bereikt en was kort vóór zijnen dood nog benoemd tot Ridder der orde van den Nederlandsche Leeuw, welke orde ook Ds. Conradi heeft. Deze hield den 1n Mei 1842 de lijkrede naar aanleiding van II Chron. XXIV: 15, 16. „En Jojada werd oud en zat van dagen en stierf — want hij had goed gedaan in Israël, beide aan God en aan zijn huis." Zijne hoogbejaarde weduwe en onderscheiden kinderen leven nog in ons midden.

Vóór het overlijden van Ds. Muller was reeds als zijn opvolger benoemd Arend Izaak Karel Meijer, kandidaat tot de H. dienst bij de Luthersche synodale commissie, waarvan de kerkeraad in Mei 1842 berigt ontving. Ds. Meijer houdt den 24n Junij van dat zelfde jaar zijne intrede, naar aan-

leiding van Hebr. XIII 17ᵃ: „Zijt uwen voorgangers gehoorzaam en zijt hun onderdanig, want zij waken voor uwe zielen, als die rekenschap zullen geven." Ds. Meijer vertrekt in Junij 1847, tot herstel zijner gezondheid, met verlof naar het moederland, na, op zijn verzoek, van den kerkeraad een getuigschrift te hebben ontvangen. Zijn verlof, dat slechts voor een jaar was verleend, verlengd zijnde wegens den dood zijner moeder, weduwe van wijlen Ds. Meijer, luthersch predikant te Paramaribo, keert hij met zijn gezin in April 1849 geheel hersteld weder. In Junij 1857 herdacht Ds. Meijer plegtig bij de godsdienstoefening zijn volbragt 15 jarig dienstwerk alhier, naar aanleiding van Hand. XXVI. 22ᵃ. „Hulp van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag."

Vóór zijn vertrek met verlof naar het moederland had de kerkeraad reeds berigt ontvangen van de benoeming door Z. M. van Ds. Jan Hendrik Betting, tot buitengewoon predikant bij onze vereenigde Protestantsche gemeente. Hij zelf kwam hier ook nog aan voordat Ds. Meijer vertrokken was, namelijk den 23ⁿ Mei 1847. Ds. Betting, sedert 11 Januarij 1824 predikant te Beest, in Gelderland, was in Januarij 1843 benoemd tot predikant bij de kolonisten aan de Saramacca in Suriname; van daar naar het moederland in 1846 teruggekeerd, werd hij den 2ⁿ November benoemd als buitengewoon predikant alhier, moetende ook in de dienst voorzien op de eilanden Aruba en Bonaire. Hij werd den 13ⁿ Junij 1847 in zijne dienst bevestigd door Ds. Conradi, en deed den 20ⁿ zijn intreê met eene leerrede over Joan XVII 20, 21: „Ik bid niet alleen voor deze — opdat de wereld geloove, dat gij mij gezonden hebt." — Den 6ⁿ September 1851 benoemd als predikant bij de Hervormde gemeente te Paramaribo, houdt hij den 30ⁿ November alhier zijn afscheid, blijft tot in 1854 te Paramaribo, wanneer hij met verlof naar het moederland vertrekt, en ontvangt in 1855 op zijn verzoek, zijn emeritaat, *salvo honore et stipendio*. — Vóór zijne aankomst alhier als buitengewoon predikant, en ook toen hij reeds aanwezig was, vallen er groote beraadslagingen in onzen

kerkeraad voor over zijne benoeming, die niet was aangevraagd en geschied was, „met regt van opvolging, bij vacature." Onder de bepalingen toch der vereeniging van de Hervormde en Luthersche gemeenten was ook opgenomen, dat bij vacature van eene der predikantsplaatsen, een predikant zou benoemd worden uit hetzelfde kerkgenootschap, waartoe hij had behoord, door wien de vacature was ontstaan. Als zoodanig zou dus Ds. Betting aan Ds. Meijer niet hebben kunnen opvolgen, ingeval deze van zijne ziekte niet herstelde en genoodzaakt was zijn emeritaat aan te vragen. Ook werd er beraadslaagd, in welke betrekking Ds. Betting tot den kerkeraad zou staan. Dit laatste bezwaar werd spoedig uit den weg geruimd, daar Ds. Betting, als lid van den kerkeraad, in zijne hoedanigheid van predikant alhier is erkend. Het eerste zou men aan den tijd overlaten, aan welken het wèl overgelaten was, zooals door de nadere benoeming van Ds. Betting naar Paramaribo bleek.

Ik kwam hier uit het moederland in welstand aan, zijnde laatst hulpprediker bij de Hervormde gemeente te Amsterdam geweest, met echtgenoot en zes kinderen (drie zoons bleven terug, van welke de oudste verleden jaar te Leyden promoveerde als medicinae doctor en zich te Hattem vestigde; een is er thans theologiae candidaat te Leyden, en een jongere studeert ook aldaar in de theologie), na eene langdurige en gevaarvolle reis van 56 dagen, den 28n December 1855, daar ik volgens kon. besluit van 12 Augustus van dat jaar tot predikant bij deze gemeente was benoemd. Ik hield mijne intrede den 6n Januarij 1856, denzelfden dag, waarop ik vóór 28 jaar te Katwijk aan den Rhijn bevestigd was, sprekende over Hand. IX. 17b: „Saul, broeder, de Heer heeft mij gezonden!" — Door mij werd hier het eerst de toga op den kansel gedragen, waarin Ds. Meijer mij ook spoedig navolgde. — In Augustus van dat jaar ontviel mij reeds mijne beminde echtgenoot door den dood!

Als staat van onze gemeente moge dienen, dat, zoo naauw mogelijk ik heb kunnen nagaan, in het stadsdistrict onge-

veer 1400 Protestanten zijn en van deze ruim 760 ledematen; hierbij zijn niet gerekend de officieren der land- en zeemagt, noch ook de onderofficieren met hunne huisgezinnen, evenmin de militairen en matrozen. Het getal Protestanten (meest ledematen) bij officieren en onderofficieren der landmagt, met hunne huisgezinnen, zal ongeveer 80 bedragen. Men berekent het aantal onzer Protestantsche geloofsgenooten in geheel het eiland, ook die verspreid op plantaadjen wonen, op 2000 [1]). Velen onzer gemeenteleden behooren tot de minder gegoeden, ofschoon er niet velen bedeeld worden.

In 1857 werden 44 kinderen gedoopt, namelijk 23 jongens en 21 meisjes, benevens drie jonge dochters, na het afleggen harer belijdenis. Van de gedoopte kinderen waren er 8 buiten huwelijk verwekt, meerendeels van soldaten, die geen verlof kunnen bekomen om te trouwen.

In dat jaar werden als ledematen aangenomen 33 personen, van welke 14 jongelingen en 19 jongedochters. Onder de eersten bevonden zich 5 militairen.

Elf huwelijken werden kerkelijk ingezegend. Gewoonlijk wordt geen huwelijk door leden onzer gemeente voltrokken, dat ook niet kerkelijk ingezegend wordt.

De Protestantsche gemeente op Aruba bestond in 1857 uit ongeveer 400 zielen, van welke 122 ledematen. Op Bonaire zal het getal Protestanten omstreeks 100 bedragen, van welke het grootste gedeelte ledematen. Op Aruba werden van 28 October 1830 tot Augustus 1857 door de predikanten Bosch, Conradi, Meijer, Betting en door mij (die eenmaal dat eiland verleden jaar in plaats van Ds. Meijer bezocht) 257 kinderen gedoopt. Het was dus geen wonder, dat men reeds vóór eenige jaren stappen deed om aldaar een vasten predikant te hebben, vooral omdat er eene gevestigde R. K. gemeente is met pastoor, kapelaan, zusters der liefde (gewoonlijk *nonnen* genoemd) met drie kerken en eene school. Vandaar dat Ds. Meijer in Julij 1855 aan onzen kerkeraad

1) Men verschoone eenige herhaling, die hier voorkomt (verg. bl. 370) en die te laat ontdekt werd.

het voorstel deed, om zich tot de regering te wenden, ten einde op Aruba een vasten predikant te bekomen; welk voorstel werd aangenomen, terwijl ook tevens bepaald werd, daarover aan de kerkl. commissie te 's Gravenhage te schrijven. Daarop is in de vergadering van 13 Junij 1856 nader teruggekomen en een schrijven door Ds. Meijer aan de commissie gerigt. Verleden jaar bragt ik van den kerkeraad op Aruba een schrijven mede aan den onzen, om alle pogingen aan te wenden, ten einde er voor die gemeente een predikant werd benoemd. Dat schrijven, met aanbeveling, werd door ons aan de commissie verzonden. Kort daarop vernamen wij, dat onze gouverneur, de H.E.G. heer van Lansberge, zoowel voor Aruba als voor Bonaire een predikant had aangevraagd, en wat later, dat er een voor het eerste eiland zou benoemd worden, zoo als dan ook door de oproeping van de commissie in de Kerkel. Courant, van hen die zich wilden aanmelden, tegen eene bezoldiging van *f* 2000, sedert kenbaar werd. Thans is de koninkl. benoeming van een predikant voor Aruba geschied, zijnde deze Ds. Nicolaas Adrianus Kuiperi, predikant te Puflijk en Leeuwen in Gelderland, die met zijn gezin den 12n September hier aankwam, den 29n naar Aruba vertrok, en den 3n October aldaar zijne intrede hield, naar aanleiding van Hand. 2: 42: »En zij waren volhardende in de leer der apostelen, en in de gemeenschap, en in de breking des broods, en in de gebeden." Mogt ook Bonaire, waar ook eene gevestigde R. K. gemeente is, spoedig in het bezit van een eigen predikant zijn! Ds. Meijer predikte zijn afscheid bij de Arubasche gemeente den 22n November 1857, sprekende over 1 Joan. 4: 16b: »God is liefde, en die in de liefde blijft, blijft in God, en God in hem." Later echter bezocht hij nog eenmaal die gemeente, op welke hij zoo veel betrekking had.

Kerkelijk zijn wij hier niet in gemeenschap met de Protestantsche of Hervormde gemeente op St. Eustatius, die, te voren talrijk, nu zeer gering in aantal is, daar de meeste Protestanten tot de Methodisten behooren. Ik kan echter

aanteekenen, dat bij die gemeente in het vorige jaar tot predikant is benoemd Willem Frederik Hendrik Lanet, candidaat tot de H. dienst, op het geringe landstractement van slechts *f* 800. Hij zou dan tevens door het geven van schoolonderwijs in zijn onderhoud en dat van zijn gezin moeten voorzien! De dienst geschiedt er bij afwisseling in het Nederduitsch en in het Engelsch. Op St. Martin en op Saba zijn geene predikanten; de meeste, zoo niet al de Protestanten, behooren daar tot de Methodistische gemeente; op Saba bedraagt hun getal wel 1500.

Door vriendelijke mededeeling van Ds. Lanet, heb ik vernomen, dat ook op St. Eustatius zeer weinig documenten van de Hervormde gemeente, welke daar vroeger bestond, zijn overgebleven. Alleen nog maar, behalve een doop- en trouwboek van Ds. Kwaam, een dito van D. D. van Essen en Wildrik en nog een dito van Ds. Swiers, — een boek geteekend N°. 4, met den titel: Boek der kerkelijke acten en resolutiën op St. Eustatius van den jare 1770 Nov. 21;" het verdere van dat blad is afgescheurd. N°. 1, 2 en 3 zijn dus verloren. Uit het een en ander in het voorhandene voorkomende en mij door Ds. Lanet medegedeeld, blijkt: dat vóór Ds. R. Wildrik, op St. Eustatius predikanten geweest zijn Ds. Kwaam en van Essen. De kerkeraadsbesluiten van 1770 zijn door Ds. Wildrik onderteekend, hetgeen goed strookt met hetgeen ik boven omtrent de predikanten op Curaçao heb opgeteekend, namelijk dat Ds. Wildrik vóór 1768 de gemeente van Curaçao met die van St. Eustatius verwisseld heeft. Doch in dat boek van N°. 4 op St. Eustatius, is de laatste onderteekening door Ds. Wildrik, van het jaar 1772, terwijl toch uit onze archieven blijkt, dat hij eerst in 1787 weder naar Curaçao is overgekomen, van St. Eustatius, herwaarts beroepen. Is dan misschien Ds. Wildrik na 1772, op St. Eustatius, buiten dienst, blijven wonen? Ik kan het niet beslissen. Maar uit dat N°. 4 op St. Eustatius blijkt, dat van 1778 tot 1780 Ds. Conradus Swiers, predikant op St. Martin, op Eustatius de dienst heeft waargenomen en, nadat

deze met verlof naar Holland was vertrokken, sedert 1 October 1782, Ds. J. H. Reneman, die ook op St. Martin predikant was, en wel tot 1787, daar Ds. Swiers ondertusschen naar O. I. was overgeplaatst. Deze Ds. Reneman was door den kerkeraad van St. Eustatius voorloopig slechts voor één jaar benoemd, hetgeen (er wordt niet gemeld waarom) de goedkeuring van de classis van Amsterdam niet wegdroeg. — Na Ds. Reneman wordt in 1787 genoemd Ds. R. Brill, die ook te St. Martin predikant was, of geweest was; deze wordt in 1792 wegens ligchaamszwakte, op verzoek, uit de dienst ontslagen. — De laatste predikant, van wien melding wordt gemaakt zonder opgaaf van jaartal, was Ds. Valentijn Stauffer, die te St. Martin geplaatst, om de 6 weken op St. Eustatius dienst kwam doen.

Ten slotte voeg ik hier nog eene korte opgaaf bij van de predikanten der voormalige Luthersche gemeente op Curaçao. Ofschoon J. H. Hering in zijne *Beschrijving van het eiland Curaçao* enz., Amst. 1779, moge mededeelen, dat »de Luthersche ingezetenen van Curaçao reeds aan het einde der vorige eeuw [dus op het laatst der zeventiende] door een predikant bediend werden," zoo geloof ik echter, dat die mededeeling niet overeenkomstig de waarheid is, daar het wel grootelijks zou te verwonderen zijn, dat die gemeente, nadat haar predikant, welke niet eens met name wordt genoemd, »van wangevoelens beschuldigd, naar Amsterdam vertrokken was," in eene halve eeuw geen werk zou hebben gemaakt, om een anderen predikant te bekomen. Maar met die opgaaf van Hering is bovendien in regelregten strijd de aanhef van het notulenboek der Luthersche gemeente, dus luidende: »Nadat voor eenigen tijd verscheidene personen, toegedaan de Augsburgsche belijdenis, zich op dit eiland met hunne woning hebben nedergelaten, zoo is bij dezelve (terwijl de aanwas der Lutherschen merkelijk vergroot) geresolveerd, om, onder voorspraak van den W.G.A. heer gouverneur Isaak Faesch, bij de W.E. heeren bewindhebbers der generaal geoctroyeerde W. I. Comp. te Amsterdam, eerbiedig om vrijheid van godsdienst en religie-

oefening te verzoeken, en dus te mogen hebben kerk en predikant, gelijk in de Nederlanden den Lutherschen wordt toegestaan." Volgt het rekwest en de aanbeveling van den gouverneur, gedagteekend 27 Mei 1755.

Nadat dit verzoek was toegestaan, zijn er fondsen bijeengebragt, om een predikant te bezoldigen, en door intermediairen van zaakgelastigden in Nederland werd beroepen Ds. Johan Georg Muller, predikant bij de Luthersche gemeente te Leeuwarden. Deze komt over en houdt den 2n October 1757 zijne intrede bij de gemeente, in het huis dat hem tot pastorie was aangewezen, gelegen aan het begin der Breestraat aan de Spaansche zijde. Hij begon zijn dienstwerk, sprekende over Ps. CXXII: 6—9: »Bidt om den vrede van Jeruzalem — om des huizes des Heeren onzes Gods wil, zal ik het goede voor u zoeken." Door milde bijdragen der gemeente werd er eenige jaren daarna, tegen over de pastorie, een goed ingerigt kerkgebouw gesticht, en dit door Ds. Muller den 20n Maart 1760 plegtig ingewijd met 2 Chron. VII: 1: »De heerlijkheid des Heeren vervulde het huis." Dit gebouw werd den 7n Februarij 1804, bij het bombardement der Engelschen, door brand geheel vernield.

Ds. Muller overleed, na 20jarige dienst, den 27n Augustus 1778, in den nog krachtigen leeftijd van ruim 49 jaren, en in zijne plaats werd beroepen de proponent George Heinrich Pfeiffer, die den 17n December 1780 zijne intrede hield met Jer. I: 17b: »Spreek tot hen alles wat Ik u gebieden zal." Doch deze had, zoo als de notulen van 7 Januarij 1782 het uitdrukken: »verscheiden dwalingen op den predikstoel geleerd," voornamelijk betreffende »de leer van Christus eeuwige Godheid en verdiensten, met de leerstukken, die daaraan verknocht zijn, geheel op Sociniaansche gronden." Daar hij naar de vermaningen van den kerkeraad niet wilde luisteren, werden hem de »bezwaren schriftelijk en door den geheelen kerkeraad geteekend," overgegeven, met verzoek, om daarop »schriftelijk" te antwoorden. Dit geschiedde in de kerkeraadsvergadering van 4 December 1781, en Ds.

Pfeiffer zond nog vóór den bepaalden termijn van antwoord, onder dagteekening van 29 December, een brief aan den kerkeraad, waarin hij schrijft: »dat hij niet in staat was, het predikambt langer waar te nemen, en dat hij daarvan geheel en al afstond en bedankte voor de bediening."

De gemeente raakte dus vacant, en Ds. Pfeiffer vertrok waarschijnlijk naar Holland, ofschoon ik daarvan niets vind medegedeeld. Doch in Augustus 1782 kwam van St. Eustatius, waar hij ruim twee jaren leeraar was geweest, hier aan Ds. Johannes Simons, vroeger pastor vicarius te Guntersbloem en Dolgesheim, met plan om zich hier eenigen tijd op te houden. Deze, daar hij het Nederduitsch niet genoegzaam magtig was, neemt den voorslag van den kerkeraad aan, om het predikambt in het Hoogduitsch te vervullen, namelijk ad interim, totdat er een predikant uit Holland zou zijn overgekomen. Hij vervult de eerste predikbeurt, zeer tot genoegen der gemeente, den 17n Augustus, doch wordt reeds den 25n Februarij 1783 door den dood weggerukt. Korten tijd had nu de gemeente genot van de dienst van Ds. Georg Friedrich Dentzel, veldprediker bij het Tweebrugsche regement, dat juist met de Fransche vloot toen in de haven lag, maar die weldra het eiland verliet; doch in het begin van April 1783 kwam Ds. Frederik Hendrik Quitman uit Holland over (of deze reeds vroeger predikant geweest was, wordt niet gemeld) en doet den 6n zijne intrede over Joan. IX: 4: »Ik moet werken de werken Desgenen, die Mij gezonden heeft — wanneer niemand werken kan." Na twaalfjarige dienst verzocht Ds. Quitman in April 1795 aan den kerkeraad zijn eervol ontslag, »uithoofde," zoo als de notulen melden, »van een ongeval buiten zijne schuld en buiten zijn ambt hem overkomen," en hij vertrekt tot grooten spijt van kerkeraad en gemeente, die nog vele pogingen in het werk hadden gesteld, om hem van plan te doen veranderen, na afscheid gepredikt te hebben over Efez. VI: 10—12: »Voorts mijne broeders, wordt krachtig in den Heer — tegen de geestelijke boosheden in de lucht," en vestigt zich met zijn

gezin in Noord-Amerika, digt bij Nieuw-York, waar hij in 1831 overleden is.

De gemeente blijft nu bijna 3 jaren vacant, tot dat den 4n Februarij 1798 de vacature vervuld wordt door Ds. Jacob Muller Jan Anthonie zoon, die, in Duitschland gestudeerd hebbende, met zijne huisvrouw over Altona, Hamburg en St. Thomas in Januarij alhier was aangekomen. Hij hield zijne intrede naar aanleiding van Ps. XC: 15—17: » Verblijd ons naar de dagen, in welke gij ons verdrukt hebt — Ja, het werk onzer handen bevestig dat!" — Het overige wat Ds. Muller betreft, heb ik boven medegedeeld. — Gedurende de onderscheiden vacaturen ging de kerkdienst voort, daar door den voorzanger des Zondags voor den middag eene leerrede werd voorgelezen.

Thans, Junij 1859, kan ik nog iet of wat meer mededeelen. Namelijk bij het nazien van een hoop half in het stof vergane oude kwitantiën van kerk en armen, die in eene donkere kas onder den orgeltrap lagen te vermuffen, vond ik daaronder een schrijven van onzen kerkeraad, onder dagteekening van 5 Februarij 1768, aan de classis van Amsterdam, hetwelk mij te belangrijk voorkomt om niet in zijn geheel mede te deelen. 't Was een copie en ook, zooals de overige papieren, in erbarmlijken toestand; 't gelukte mij echter het te lezen. 't Is het volgende:

» Wij hebben de eer thans vriendelijk te antwoorden UEW. letteren, gedateerd Amsterdam 5 October a. p., die ons in orde is ter hand gekomen, waaruit met genoegen vernomen hebben, dat ter vervulling der alhier openstaande predikantsplaats door kerkorde beroepen en bevestigd is de WEW. heer Abraham Wijngers, tot leeraar dezer gemeente, wien wij met open armen van broederlijke liefde in onze kerkelijke vergadering hebben ontvangen en van ZWEw. zoodanig loffelijke talenten en goede hoedanigheden, gepaard met een gansch vriendelijke, stichtelijke conversatie ondervonden, dat die ons gewis geen geringe redenen verschaffen, om de voorzorge van

den opperbestierder, en de aangewende pogingen van UEw. ter vervulling dezer plaats eenen hartelijken, broederlijken dank toe te dragen, met bede, dat de Heer, aan wiens veillige hoede wij uwe geachte personen aanbevelen, UEw. beroeping altijd zoodanig met zijnen gunstrijken zegen mag gelieven te bekroonen, dat het Hem tot eer en tot luister van zijne kerk dienen en strekken moge. Doch aan den anderen kant vinden wij ons hoogelijk verpligt, deze voor zoo een korten tijd vervulde plaats (met het afsterven van den gemelden zeer geliefden en geroemden leeraar, den WEw. heer en broeder in Christi gemeente, Abraham Wijngers alhier) weder tot ons overgroot en hartgrievend leedwezen als voorheen open te zien, wien het den Almagtige, naar zijn onveranderlijk raadsbesluit, behaagd heeft (nadat ZEw. alhier vier maanden den kansel met grooten lof en tot genoegen van een ieder betreden had) op den 17n Januarij dezes jaars van dit aardsche in zijne eeuwige ruste weg te nemen. Een dood, dien wij met de gemeente van Curaçao wel mogen beschreijen en ons geheel en al in den rouw omhangen. Doch wie is 't, die zulks gebiedt? Ja, wie is 't, die zulks bestiert? 't Is de Heer, onder wiens hooge bestiering wij ons moeten onderwerpen. Biddende met zuchting, dat Hij door zijne Vaderlijke goedheid ons deszelfs plaats mag gelieven te vervullen met zoo een man, die Wijngers navolger ten regte mag zijn, aan den anderen kant UEw. broederlijke voorzorge gelieve te verleenen, ten einde wij een man naar Godes harte mogen erlangen. Hebbende onderwijl de eer UEw. over dit lugubre geval van uwen en onzen broeder te condoleren.

»Met welk evenement de beide predikantplaatsen alhier zich opdoen, die echter door 's Heeren voorzienigheid thans broederlijk en liefderijk bediend worden door den WEw. heer Joannes Ellis, rustend predikant alhier, wien wij met de gemeente gaarne in deszelfs dienst bevestigd zagen, en bij ZEw. zoodanig een man zal gelieven te verzorgen, als tot luister van Godes kerke en tot stichting der gemeente zal kunnen strekken, ter voorkoming van alle zoodanige ergernissen, die

wij tot ons overgroot leedwezen sedert eenen geruimen tijd met den predikant Warmoldus Kuiper alhier hebben ondervonden, welk gansch ten nadeel strekkend geval voor onze praedominerende Gereformeerde kerk alhier, wij niet hebben kunnen mankeren per onze brieven in dato 1767, met de daarbij zijnde bewijsstukken onder het oog van H.E.Gr.A. den heere representant van Z. D. Hoogheid en bewindhebberen van de groote West-Ind. Comp. te brengen, aan welker inhoud derzelver missive desaangaande ter voldoening van UEw. verzoek en ter elucidatie deszelven ergerlijk gedrag en wandel, bij dezen refereren."

De brief eindigt met een zegenwensch aan de classis, en is door geen predikant (Ds. Ellis werd namelijk niet gerekend tot den kerkeraad te behooren), maar wel door twee ouderlingen en twee diakenen onderteekend, van welke de twee eersten korten tijd daarna zijn bekend geworden, als zich schandelijk te hebben vergrepen aan de kerke- en aan de armenfondsen, zoodat de een gebannen en de ander onbekwaam is verklaard om op Curaçao eenigen post te bekleeden.

Uit dat schrijven nu aan de classis blijkt: dat Ds. Warmoldus Kuyper (niet Kuypers) geruimen tijd op Curaçao predikant is geweest, misschien wel van 1757, of anders van 1761, na den dood van Ds. Lunterbos, tot 1766, dat hij hier te zamen moet geweest zijn met Ds. Rudolphus Wildrik, die dus niet, zoo als ik opgegeven heb, bij gissing, in 1768 naar St. Eustatius, maar vroeger daarheen moet vertrokken zijn, omdat er gewag wordt gemaakt van het vacant zijn van beide plaatsen; dat Ds. Abraham Wijngers hier slechts 4 maanden heeft dienst gedaan, namelijk na de helft van September 1767 tot 17 Januarij 1768, en dat Ds. Ellis, toen als emeritus-predikant op Curaçao wonende, dadelijk na het overlijden van Ds. Wijngers de dienstbeurten wederom is begonnen waar te nemen. Er blijkt niet uit, of Ds. Wijngers zijn ontslag van den kerkeraad gekregen of dat zelf genomen heeft.

Overeenkomstig het aangevoerde volge hier nu de:

5

O.A. 1468 Huwelyken 3 January 1723 - 18 Nov 1730

1729 „ Den 25 February zyn in den Houwelyken
Staat kerkelyk door My Dom. Nathan
Ericksson bevonden en bevestigt
Jacobus Seys j.m. geb. op St. Eustatius
& Susanna Geysen J.D. geb. op Cur.

NAAMLIJST DER PREDIKANTEN BIJ DE HERV. GEM. OP CURAÇAO.

Jaren hunner dienst.	Namen.
1659	A.... van Beaumont.
1670—1702	Nicolaas Verkuyl.
1695—1720	Theodorus van Cambron [1].
1713—1717	Henricus Beys.
1717—1728	Johannes Ferrarius [2].
1729	Nathan Erichzon.
1730—1757	Wigboldus Rasvelt.
1759—1761	Stephanus Johannes Brants.
1761	... Lunterbos [3].
1761—1767	Warmoldus Kuyper [4].
1767—1768	Abraham Wijngers [5].
1767—1768	Rudolphus Wildrik [6].
1751—1784	Johannes Ellis.
1771—1790	Johan Caspar Adolf Quast.
1785—1787	Isaak Anthonie Sporon.
1786—1787	Hermanus Arnoldus Idema.
1787—1794 of 95	Rudolphus Wildrik [7].
1796	Dionysius Johannes Godefredus de la Houssaye.
1800—1808	Pieter Jan van Esch.
1810—1816	Peter Will [8].
1816—1825	Gerardus Balthazar Bosch [9].

1) Misschien was deze tegelijk met den vorige, zeker met den volgende.

2) Misschien heeft deze nog gediend met Ds. v. Cambron.

3) Die, na 8 weken hier te zijn geweest en slechts viermaal te hebben gepredikt, overleden is.

4) Is in 1767 gesuspendeerd of heeft zelf zijn ontslag genomen.

5) 17 Jan. 1768 overleden, na slechts vier maanden predikant op Curaçao geweest te zijn.

6) Vertrokken naar St. Eustatius, misschien in 1768: Zie lager.

7) Overgekomen van St. Eustatius. Zie boven.

8) Engelschman. Na de overgaaf van het eiland weder naar Engeland vertrokken.

9) Emeritus 22 Mei. Overleden in 1840.

PREDIKANTEN BIJ DE VEREENIGDE PROTESTANTSCHE GEMEENTE.

1825—1836	G. B. Bosch.
1825—1841	Jacob Muller J.Az. [1]).
1836—1855	Cornelis Conradi [2]).
1842	Arend Isaak Karel Meijer.
1847—1851	Jan Hendrik Betting [3]).
1855	Sijbrand van Dissel.

PREDIKANT BIJ DE VEREENIGDE PROTESTANTSCHE GEMEENTE OP ARUBA.

1858	Nicolaas Adrianus Kuiperi [4]).

PREDIKANT BIJ DE HERVORMDE GEMEENTE OP ST. EUSTATIUS.

1857	Willem Frederik Hendrik Lanet [5]),

PREDIKANTEN BIJ DE LUTHERSCHE GEMEENTE OP CURAÇAO.

1757—1778	Johan Georg Muller.
1780—1782	George Hendrik Pfeiffer [6]).
1782—1783	Johannes Simons [7]).
1783	George Fredrich Dentzel [8]).
1783—1795	Frederik Hendrik Quitman [9]).
1798—1825	J. Muller J.Az. [10]).

1) Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw. Eerst Luthersch predikant, van 1798 af. Emeritus 1841. Overleden 27 April 1842.

2) Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw. Thans predikant bij de Hervormde gemeente te Paramaribo.

3) Buitengewoon predikant. In 1851 als predikant vertrokken naar Paramaribo. Emeritus 1855.

4) Eerste predikant dier gemeente.

5) De eerste predikant, nadat op dat eiland eene lange reeks van jaren geen predikant was geweest.

6) Deze legt zijne dienst neêr.

7) Ad interim. Overleden 21 Febr.

8) Veldprediker, neemt slechts korten tijd de dienst waar.

9) Deze legt zijne dienst neder en vertrekt naar N. Amerika. Overleden 1831.

10) Van toen af predikant bij de Vereenigde Protestantsche gemeente.

PREDIKANTEN BIJ DE HERVORMDE GEMEENTE OP ST. EUSTATIUS.

Onbekend jaar.	... Kwaam.
» »	... van Essen.
1770—1772	Rudolphus Wildrik [1]).
1778—1780	Conradus Swiers [2]).
1782—1787	J. H. Reneman.
1787—1792	R. Brill.
1794—	Valentijn Stauffer.

1) Zie over dezen onder Curaçao.
2) Deze vier laatsten, vroeger of gelijktijdig, predikanten op St. Martin.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER INVOERING VAN DE HERVORMDE GODSDIENST TE GEMERT, IN NOORD-BRABAND.

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. H. O. FEITH,

ARCHIVARIS DER PROVINCIE GRONINGEN.

Op vele plaatsen in Noordbraband vond de invoering der openlijke uitoefening van de Hervormde godsdienst tegenstand en belemmering, toen men haar op openbaar gezag wilde vestigen, overeenkomstig en ten gevolge van art. 19 van het vredeverdrag van Munster, welk artikel was gegrond op het beginsel, dat de Hervormde godsdienst in alle de Staatsche Nederlanden, en de Roomsche godsdienst in de Spaansche Nederlanden, bij uitsluiting openbaar zoude zijn. De heeren Ypey en Dermout hebben in de aanteekeningen op de geschiedenissen der Nederl. Hervormde kerk [1]) medegedeeld en ontwikkeld, dat de wijze, waarop in Staatsbraband de Hervormde kerk werd gevestigd, veel verschilde van die, waarop zij elders in de Vereenigde Nederlanden toen eenen vasten stand heeft verkregen; dat het afstaan der kerken aan de Hervormden, het aanstellen van predikanten enz., in dit gewest veel moeite heeft gekost en dikwijls belemmeringen heeft ontmoet. Maar de gezindheid der inwoners, zigtbaar in dezen toen aldaar dikwijls gebleken tegenstand, verschilt ook aanmerkelijk van die, van meer dan eene eeuw vroeger, toen men aldaar zeer tot de Hervorming overhelde. Men ziet uit eene vergelijking van de gezindheid der Noordbrabanders in de zes-

---

1) Dl. II, blz. 286.